

**VERGİ KAÇIRMA EĞİLİMİNİ BELİRLEYEN
FAKTÖRLER ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA**

Gamze ÖZ

T. C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir

2011

**VERGİ KAÇIRMA EĞİLİMİNİ BELİRLEYEN
FAKTÖRLER ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA**

Gamze ÖZ

T. C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir

2011

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Gamze ÖZ tarafından hazırlanan *Vergi Kaçırma Eğilimini Belirleyen Faktörler Üzerine Bir Çalışma* başlıklı bu çalışma 25/07/2011 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Maliye Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Fazıl TEKİN

Üye

Doç. Dr. Erdal GÜMÜŞ

(Danışman)

Üye

Doç. Dr. Murat KIRACI

Üye

Yrd. Doç. Dr. Murat ASLAN

Üye

Yrd. Doç. Dr. Semih BİLGE

ONAY

..../..../2011

Prof. Dr. Münevver YILANCI

Enstitü Müdür v.

ÖZET
VERGİ KAÇIRMA EĞİLİMİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER
ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

ÖZ, Gamze

Yüksek Lisans- 2011

Maliye Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Erdal GÜMÜŞ

Vergiler, zaman içerisinde kamu harcamalarını finanse etme amacının yanı sıra ekonomik ve sosyal yaşamı etkileyen, bir istikrar politikası değişkeni olarak da kullanılmaya başlanmıştır. Vergilerin sahip olduğu bu önem, vergi gelirlerinin yeterli düzeyde toplanmasını gerekli kılmaktadır. Ancak, vergi kanunlarına göre ödenmesi gereken vergi miktarları ile mükelleflerin beyan ederek ödedikleri miktarlar arasında yüksek farklar ortaya çıkmaktadır. Bu farkların en önemli sebeplerinden biri de vergi kaçakçılığıdır.

Bu çalışmanın amacı, mükelleflerin vergi kaçırmalarında etkili olan faktörlerin bir anket uygulaması ile elde edilen veriler yardımı ile belirlenmesidir. Çalışma, bireylerin vergi kaçırmalarında vergisel ve mali faktörler, psikolojik ve ahlaki faktörler, ekonomik faktörler, demografik faktörler, siyasi faktörler, idari – yönetsel faktörler, karma faktörlerin etkili olduğu sonucuna ulaşmaktadır.

ABSTRACT
A STUDY ON THE FACTORS DETERMINING THE PROPENSITY
OF TAX EVASION

OZ, Gamze

Master- 2011

Public Finance

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Erdal GUMUS

Besides their aim to finance public expenditure, through time, taxes have also been used as stabilizing policy tools that might affect economic and social life. Stem from this role, it is required to collect tax revenues sufficiently. Unfortunately, there is a huge gap between taxes due according to tax laws and taxes that taxpayers report and actually pay. One of the causes of these differences is tax evasion.

The purpose of this study is to determine the factors that effect tax evasion by obtaining data through a survey. The study found that, taxational and fiscal factors, psychological and moral factors, economic factors, demographic factors, political factors, administrative factors and mixed factors, help to explain why individuals evade taxes.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
TABLOLAR LİSTESİ.....	vii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	viii
ŞEMA LİSTESİ	x
EKLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

1.BÖLÜM

VERGİ VE SUÇ KAVRAMLARI

1.1. VERGİ KAVRAMI	4
1.1.1. Vergilerin Önemi	5
1.1.2. Vergiye Karşı Gösterilen Tepkiler	6
1.1.2.1. Vergilere Karşı Gösterilen Pasif Tepkiler.....	8
1.1.2.2. Vergilere Karşı Gösterilen Aktif Tepkiler	10
1.2. SUÇ KAVRAMI.....	11
1.2.1. Suçun Ekonomik Modelleri	12
1.2.1.1. Becker Modeli.....	13
1.2.1.2. Erhlich Modeli	14
1.2.1.3. Block ve Heineke Modeli	16
1.2.1.4. Suçun Ekonomik Modellerinde Diğer Yaklaşımlar	17
1.2.2. Suçların Sınıflandırılması	19
1.3. VERGİ SUÇLARI	22
1.3.1. İdari Vergi Suçları.....	24
1.3.1.1. Vergi Ziyatı Suçu	25
1.3.1.2. Usulsüzlük Suçları	25
1.3.1.2.1. Birinci Derece Usulsüzlükler	26

1.3.1.2.2. İkinci Derece Usulsüzlükler	26
1.3.1.2.3. Özel Usulsüzlükler	27
1.3.2. Adli Vergi Suçları	28
1.3.2.1. Kaçakçılık Suçu	29
1.3.2.2. Vergi Mahremiyetini İhlal Suçu	34
1.3.2.3. Mükelleflerin Özel İşlerini Yapma Suçu	35

2. BÖLÜM

VERGİ KAÇIRMA EĞİLİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

2.1. EKONOMİK VE MALİ FAKTÖRLER.....	37
2.1.1. Allingham ve Sandmo Modeli	38
2.1.2. Srinivasan Modeli	39
2.1.3. Vergi Suçlarının Açıklanmasında Ekonomik ve Mali Diğer Yaklaşımlar	40
2.1.3.1. Vergi Oranı, Vergi Yüğü ve Vergi Kaçakçılığı	41
2.1.3.2. Gelir Düzeyi, Gelir Kaynağı ve Vergi Kaçakçılığı.....	43
2.1.3.3. Vergi Denetimi, Vergi Cezaları ve Vergi Kaçakçılığı	45
2.1.3.4. Kamu Harcamaları, Kamu Hizmetleri ve Vergi Kaçakçılığı.....	46
2.2. PSİKOLOJİK VE AHLAKİ FAKTÖRLER.....	47
2.2.1. Vergi Zihniyeti ve Vergi Kaçırma Eğilimi	48
2.2.2. Vergi Ahlakı ve Vergi Kaçırma Eğilimi	49
2.2.3. Vatandaşlık Algısı, Kurallara Uyuma ve Vergi Kaçakçılığı.....	52
2.3. DEMOGRAFİK FAKTÖRLER	53
2.4. SİYASİ VE İDARİ – YÖNETSEL FAKTÖRLER	56
2.4.1. Vergi Sistemi ve Vergi Kaçırma Eğilimi	56
2.4.2. Vergi İdaresi ve Vergi Kaçırma Eğilimi	57
2.4.3. Bürokrasi ve Vergi Kaçırma Eğilimi	58
2.4.4. Demokrasi ve Vergi Kaçırma Eğilimi.....	59

3. BÖLÜM

VERGİ KAÇIRMA EĞİLİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: ESKİŞEHİR'DE AMPİRİK BİR UYGULAMA

3.1.	ARAŞTIRMA PLANI	61
3.1.1.	Mükellef Davranışları Araştırmalarının Önemi	61
3.1.2.	Amaç, Kapsam ve Sınırlılıklar	62
3.2.	ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	62
3.2.1.	Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	62
3.2.2.	Anket Formu	63
3.2.3.	Araştırmanın Bağımlı ve Bağımsız Değişkenleri	64
3.2.4.	Verilerin Analizinde Kullanılan Yöntemler.....	64
3.2.5.	Verilerin Güvenilirliği.....	65

4. BÖLÜM

AMPİRİK ÇALIŞMANIN SONUÇLARI

4.1.	ANKETE KATILAN MÜKELLEFLERİN DEMOGRAFİK DAĞILIMLARI	66
4.1.1.	Ankete Katılan Mükelleflerin Yaşa Göre Dağılımları	66
4.1.2.	Ankete Katılan Mükelleflerin Cinsiyete Göre Dağılımı	67
4.1.3.	Ankete Katılan Mükelleflerin Medeni Durumlarına Göre Dağılımı.....	68
4.1.4.	Ankete Katılan Mükelleflerin Çocuk Sayılarına Göre Dağılımı.....	68
4.1.5.	Ankete Katılan Mükelleflerin Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı	69
4.1.6.	Ankete Katılan Mükelleflerin Mesleklerine Göre Dağılımı	70
4.1.7.	Ankete Katılan Mükelleflerin Aylık Gelir Düzeylerine Göre Dağılımı ...	71
4.2.	VERGİ KAÇIRMA EĞİLİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	72
4.2.1.	Anket Çalışması ve Faktör Analizi	72
4.2.2.	Vergi Kaçırma Eğilimini Etkileyen Faktörlerin İsimlendirilmesi	75
4.2.2.1.	Eksen Döndürme Öncesi Faktör Yükleri ve Faktörlerin İsimlendirilmesi	75

4.2.2.2. Varimax Eksen Döndürmesi Sonrası Faktör Yükleri ve Faktörlerin İsimlendirilmesi	77
4.2.2.2.1. Vergisel ve Mali Faktörler	80
4.2.2.2.2. Psikolojik ve Ahlaki Faktörler	87
4.2.2.2.3. Ekonomik Faktörler	91
4.2.2.2.4. Demografik Faktörler	96
4.2.2.2.5. Siyasi Faktörler	99
4.2.2.2.6. İdari – Yönetmel Faktörler	103
4.2.2.2.7. Karma Faktörler	106
4.2.3. Anket Çalışması ve Regresyon Analizi.....	108
4.2.3.1. Psikolojik ve Ahlaki Faktörleri Açıklayan Değişkenler	109
SONUÇ	114
KAYNAKÇA	117
EK-1	127
EK- 2	129

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Vergi Gelirlerinin Bütçe Gelirleri İçindeki Payı.....	6
Tablo 2. Suçların Sınıflandırılması	21
Tablo 3. Vergi İnceleme Sonuçları (2000-2009).....	31
Tablo 4. Kaçakçılık Suçları ve Cezaları (5904 Sayılı Kanun Öncesi ve Sonrası)	33
Tablo 5. Mükelleflerin Yaş Dağılımları	67
Tablo 6. Mükelleflerin Cinsiyet Dağılımı	67
Tablo 7. Mükelleflerin Medeni Durum Dağılımı	68
Tablo 8. Mükelleflerin Çocuk Sayıları Dağılımı.....	69
Tablo 9. Mükelleflerin Eğitim Durumu Dağılımları	69
Tablo 10. Mükelleflerin Meslek Dağılımları.....	70
Tablo 11. Mükelleflerin Aylık Gelir Düzeyi Dağılımları	71
Tablo 12. Toplam Açıklanan Varyans.....	74
Tablo 13. Varimax Eksen Döndürmesi Sonucu Toplam Açıklanan Varyans	75
Tablo 14. Eksen Döndürme Öncesi Faktör Yükleri	76
Tablo 15. Varimax Eksen Döndürme Sonrası Faktör Yükleri	78
Tablo 16. 1 No'lu Faktöre Yükleme Yapan Değişkenler.....	81
Tablo 17. 2 No'lu Faktöre Yükleme Yapan Değişkenler.....	88
Tablo 18. 3 No'lu Faktöre Yükleme Yapan Değişkenler.....	92
Tablo 19. 4 No'lu Faktöre Yükleme Yapan Değişkenler.....	97
Tablo 20. 5 No'lu Faktöre Yükleme Yapan Değişkenler.....	100
Tablo 21. 6 No'lu Faktöre Yükleme Yapan Değişkenler.....	103
Tablo 22. Vergi Denetim Oranları (2000-2009).....	105
Tablo 23. 7 No'lu Faktöre Yükleme Yapan Değişkenler.....	106
Tablo 24. Regresyon Modelleri	111
Tablo 25. Regresyon Modelleri.....	112

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Vergisini muhasebeci/mali müşavir aracılığıyla ödeyen mükelleflerin vergi kaçırma eğilimleri azalır (16 no’lu ifade)	79
Grafik 2. Kayıt dışı ekonominin varlığı vergi kaçakçılığını artıran en önemli faktörlerden biridir (17 no’lu ifade)	79
Grafik 3. Vergi mükelleflerinin, “toplumdaki herkes vergi kaçırıyor” yönündeki düşüncesi, vergi kaçırma eğilimini artırmaktadır (4 no’lu ifade)	82
Grafik 4. Vergi sisteminin adaletsiz olduğu düşünüldüğünde vergi kaçırma eğilimi yükselir (5 no’lu ifade).....	83
Grafik 5. Hissedilen vergi yükünün ağır olması vergi kaçırma eğilimini artırır (6 no’lu ifade).....	83
Grafik 6. Gelir unsurları (ticari kazanç, ücret vd.) dikkate alınarak vergilendirmede adalet gözetilmediğinin algılanması halinde vergi kaçırma eğilimi yükselir (14 no’lu ifade)	84
Grafik 7. Artan oranlı vergi tarifesi vergi kaçırma eğilimini yükseltir (25 no’lu ifade)	85
Grafik 8. Vergi oranlarının yüksek olduğunun algılanması vergi kaçırma eğilimini artırır (26 no’lu ifade).....	86
Grafik 9. Vergi gelirlerinin yerinde kullanılmadığının algılanması vergi kaçırma eğilimini artırır	86
Grafik 10. Vergi vermek kutsal bir görev olarak algılandığında vergi kaçırma eğilimi azalır (1 no’lu ifade)	88
Grafik 11. Vergi kaçakçılığı ile saygınlığın kaybedilmesi olasılığının yüksekliği vergi kaçırma eğilimini azaltmaktadır (2 no’lu ifade)	89
Grafik 12. Vergi kaçırmanın yanlış bir davranış olduğu ve sonucunda suçluluk duygusunun hissedilmesi vergi kaçırma eğilimini azaltır (3 no’lu ifade).....	90
Grafik 13. Vergi idaresinin vergi mükellefini tam bilgiyle donatması vergi kaçırma eğilimini azaltır (28 no’lu ifade)	90
Grafik 14. Vatandaşların kendi çıkarları doğrultusunda vergi vermeme eğilimi göstermesi normal bir davranıştır (7 no’lu ifade)	93
Grafik 15. Süreklilik göstermeyen gelir elde edip bu nedenle ödeme güçlüğü çekenlerin vergi kaçırması normal bir davranıştır (8 no’lu ifade)	93
Grafik 16. Vergi mükellefleri vergi kaçırmanın potansiyel fayda ve muhtemel maliyetlerini mukayese ederek karar verirler (9 no’lu ifade).....	94
Grafik 17. Risk almayı seven vergi mükelleflerinin vergi kaçırma eğilimleri yüksek olur (10 no’lu ifade)	95
Grafik 18. Gelişmiş ülkelerde vergi kaçırma eğilimi az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksek olur (13 no’lu ifade)	95

Grafik 19. İktidar partisi ile aynı siyasi görüşü paylaşan vergi mükelleflerinin vergi kaçırma eğilimleri diğer mükelleflere göre daha az olur (24 no'lu ifade)	96
Grafik 20. Erkek vergi mükelleflerinin bayanlara göre vergi kaçırma eğilimleri daha yüksek olur (18 no'lu ifade)	97
Grafik 21. Evli vergi mükelleflerinin bekârlara göre vergi kaçırma eğilimleri daha yüksek olur (19 no'lu ifade)	98
Grafik 22. Mükelleflerinin yaşları ilerledikçe vergi kaçırma eğilimleri azalır (20 no'lu ifade)	98
Grafik 23. Eğitim seviyesi arttıkça vergi kaçırma eğilimi artar (21 no'lu ifade).....	99
Grafik 24. Vergi mükelleflerince devletin sunduğu kamu hizmetlerinden yararlanma arttıkça vergi kaçırma eğilimi giderek azalır (11 no'lu ifade)	101
Grafik 25. Adaletli gelir dağılımının varlığının algılanması vergi kaçırma eğilimini azaltır (12 no'lu ifade)	101
Grafik 26. Demokratik rejimlerde vergi kaçırma eğilimi daha düşük olur (22 no'lu ifade)	102
Grafik 27. Vergi idaresinin etkin ve adaletli çalıştığının algılanması vergi kaçırma eğilimini azaltır (29 no'lu ifade)	103
Grafik 28. Vergi kaçakçılığı suçu için öngörülen cezaların nispeten ağır olması vergi kaçırma eğilimini azaltır (27 no'lu ifade)	104
Grafik 29. Vergi denetimi ile vergi kaçırma eğilimi arasında ters yönlü bir ilişki vardır (30 no'lu ifade)	105
Grafik 30. Gelir seviyesi arttıkça vergi kaçırma eğilimi yükselir (15 no'lu ifade). 107	
Grafik 31. Kamu görevlilerinin ya da siyasetçilerin kamu gelir ve harcamalarını kişisel çıkarları doğrultusunda kullanma eğilimi varsa vergi kaçakçılığı kabul edilebilir bir davranış olur (23 no'lu ifade)	108

ŞEMA LİSTESİ

Şema 1. Vergiye Karşı Gösterilen Tepkiler.....	7
---	---

EKLER LİSTESİ

EK-1	127
EK- 2	129

KISALTMALAR

VUK: Vergi Usul Kanunu

TCK: Türk Ceza Kanunu

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

md: Madde

mük: Mükerrer

GİRİŞ

Vergiler, zaman içerisinde kamu harcamalarını finanse etme amacının yanı sıra ekonomik ve sosyal yaşamı etkileyen, bir istikrar politikası değişkeni olarak da kullanılmaya başlamıştır. Vergilerin sahip olduğu bu önem ise vergi gelirlerinin yeterli düzeyde toplanmasını gerekli kılmaktadır. Bu önemin yanı sıra vergilerin mükelleflerin kullanılabilir gelirini azaltması ve aktarıldığı alanlardaki verimsiz kullanımı vergiye karşı bir takım tepkilerin doğmasına yol açmaktadır. Mükellefler vergilerini gönüllü uyum çerçevesinde ödemekte ya da ödememektedirler ve yeni bir vergi yürürlüğe girdiğinde, mevcut vergilerin oranları ya da istisna ve muafiyetlerin kapsamı değiştiğinde mükelleflerin değişen durumla ilgili kendi faydalarını maksimize etme yönünde tavır geliştirdikleri bilinmektedir. Bu durum vergiye karşı gösterilen tepkiler olarak literatürde karşılık bulmakta ve vergiye karşı gösterilen pasif tepkiler ve aktif tepkiler olmak üzere iki grupta incelenebilmektedir. Mükelleflerce gösterilen aktif tepkilerin ise suç niteliği taşıdığı görülmektedir.

Kıtlık ve sonsuz insan isteklerinin birbiriyle çelişmesi insanların fayda maksimizasyonu güdüsüyle birleşince sosyal nitelikli bir mücadele meydana gelmekte ve bu mücadelede bireyler kaynaklara en düşük maliyetle sahip olmayı isterken, amaçları faydalarını maksimize etmek olmaktadır. Kişiler arasındaki bu rekabet her zaman yasal yolla gerçekleşmez ve kişiler yasal olmayan yollara da yönelebilirler. Yasal olmayan bu mücadele yollarına başvurulduğunda da suç fiili gerçekleşmektedir (Ünver ve Bakırtaş, 2008: 35-36). Suç fiili, bir yasayı çiğneyen herhangi bir davranış biçimi olarak tanımlanmaktadır ve karşılığında ceza ve güvenlik tedbirlerinin düzenlenmesini gerekli kılmaktadır (Türk Ceza Kanunu, md. 1; Giddens, 2000: 184).

Konu vergi suçlarını ele alınarak değerlendirildiğinde, vergi suçlarını geniş ve dar anlamda olmak üzere iki şekilde tanımlamak mümkündür. Geniş anlamda vergi suçu, vergi kaybına neden olma, vergi kanunlarının öngördüğü biçimsel kurallara uymama ve sahtekarlığı kapsamaktadır. Dar anlamda vergi suçu ise sadece vergi kaybına neden olma durumunu kapsamaktadır (Mutluer, 1979: 38). Ayrıca vergi suçlarını devlet hazinesine karşı işlenen ekonomik suçlar olarak tanımlamakta

mümkündür (Öncel, Kumrulu ve Çağan, 2001: 209). Vergi suçları da kendi içerisinde idari vergi suçları ve adli vergi suçları olarak sınıflandırılmaktadır (Hızlı, 1984: 106; Şenyüz, 2005: 25; Mutluer, 2006: 223).

Çalışmanın temelini oluşturan vergi kaçakçılığı suçu hem vergiye karşı gösterilen aktif tepki türlerinden olması hem de adli vergi suçu kapsamında incelenmesi açısından oldukça önemlidir. Nitekim vergi kanunlarına göre ödenmesi gereken vergi miktarı ile mükelleflerin beyan ederek ödedikleri miktarlar arasında farkların günümüzde oldukça yüksek miktarlarda olduğu görülmektedir ve bu farkların en önemli sebeplerinden birisi vergi kaçakçılığıdır. Hukuka aykırı bir davranış olan vergi kaçakçılığında mükellefler daha düşük vergi ödeme ya da yakalanma ve cezalandırılma sonucuyla bitecek bir süreci göz önünde bulundurmaktadırlar. Vergi kaçakçılığının boyutunun en önemli göstergelerinden birisi ise vergi boşluğudur. Vergi boşluğu, mükelleflerin gerçekte ödemeleri gereken vergi miktarı ile beyan ederek ödedikleri vergi miktarı arasındaki fark olarak tanımlanabilmektedir (Andreoni, Erard ve Feinstein, 1998: 819).

Vergi kaçakçılığının yüksek boyutlarda olması, vergiler aracılığıyla elde edilen kamu gelirlerinin azalması ve dolayısıyla kamu hizmetlerinin sunumunun olumsuz etkilenmesinden ekonomik ve sosyal yaşamı etkileyen, bir istikrar politikası değişkeni olarak kullanılabilen vergilerin etkinliğinin azalmasına kadar geniş bir açıda olumsuzluklar yaratmaktadır. Bu sebeple çalışmada, mükelleflerin neden vergi kaçırdıkları, yani vergi kaçırmalarında etkili olan sebeplerin neler olduğu araştırılmaktadır.

Teorik literatürün taranması sonucunda oluşturulan temel çerçeve bu çalışmanın teorik boyutunu oluşturmaktadır. Bu teorik çerçeve merkezinde ve diğer ampirik çalışmalardan da yararlanılarak bu çalışmanın araştırma sorusuna odaklı bir ölçek geliştirilmiştir. Bu ölçek bu bağlamda etkili olduğu ortaya konan psikolojik ve ahlaki faktörleri de kapsama alanı içine almıştır. Çalışmada psikolojik ve ahlaki faktörleri etkileyen değişkenlerin belirlenmeye çalışılmasının temel sebebi ise son yıllarda literatürde de görülen çalışmaların vergi kaçırma eğilimini etkileyen psikolojik ve ahlaki faktörlere yoğunlaşmasıdır.

Çalışmanın evrenini, Eskişehir genelinde vergilendirme işlemiyle karşı karşıya kalan tüm mükellefler, çalışmanın örneklemini ise Eskişehir ilindeki 400 vergi mükellefi oluşturmaktadır. Anket uygulamasında, Eskişehir Organize Sanayi bölgesinde faaliyet gösteren büyük ölçekli, küçük ve orta ölçekli işletmeler ve bu işletmelerde ücret elde ederek çalışanlar, il merkezinde bulunan çeşitli kamu kurumları, serbest meslek erbaplarına ait büro, muayenehaneler ve küçük esnaflara ait iş yerleri rassal olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde vergi kavramının neden önemli olduğuna değinilmekte, genel anlamda suç kavramı ve suç davranışına yönelik ekonomik modellere yer verilmektedir. Özel anlamda ise vergi suçları, adli vergi suçları ve idari vergi suçları ayrımı yapılarak incelenmektedir. İzleyen bölümde ise, vergi kaçırma eğilimini etkileyen faktörler literatürde yer alan çalışmalar kapsamında ekonomik ve mali faktörler, psikolojik ve ahlaki faktörler, demografik faktörler, siyasi ve idari – yönetsel faktörler bağlamında incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise vergi kaçırma eğilimini etkileyen faktörleri ve bu faktörler arasında yer alan psikolojik ve ahlaki faktörleri açıklayan değişkenleri incelemek için Eskişehir ilinde yapılan anket çalışmasına ait araştırma planına, uygulamanın sınırlılıklarına ve çalışmanın yöntemine değinilmektedir. Çalışmanın son bölümünde ise ilk olarak anket uygulamasından elde edilen betimleyici istatistiklere ve araştırma sorusuna yönelik olarak ortaya konulan temel değişkenlere ait, (vergisel ve mali faktörler, psikolojik ve ahlaki faktörler, ekonomik faktörler, demografik faktörler, siyasi faktörler, idari – yönetsel faktörler ve karma faktörler) faktör değerleri sunulmaktadır. Sonrasında ise psikolojik ve ahlaki faktörleri etkileyen değişkenler regresyon analizi yoluyla incelenmektedir.

Sonuç kısmında ise elde edilen bulgular yorumlanmakta ve mükelleflerin vergi kaçırma eğilimlerini en aza indirgeyebilmek adına çözüm önerilerine yer verilmektedir.

1. BÖLÜM

VERGİ VE SUÇ KAVRAMLARI

Geçmişten günümüze kadar vergiler; birey, toplum ve hükümetler açısından oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Çalışmanın bu bölümünde vergi kavramının neden önemli olduğuna değinilmekte, genel anlamda suç kavramı ve suç davranışına yönelik ekonomik modellere yer verilmektedir. Özel anlamda ise vergi suçları, adli vergi suçları ve idari vergi suçları ayrımı yapılarak incelenmektedir.

1.1. VERGİ KAVRAMI

“Vergi, zaman içinde çeşitli değişiklikler geçirmiş, anlam ve kavram olarak değişik dönemlerde değişik yorumlara maruz kalmış mali, iktisadi, sosyal, hukuki, politik hatta ahlaki yönleri ile ele alınabilen karmaşık bir müessesedir” (Nadaroğlu, 2000: 212). Bu karmaşıklıktan dolayı literatürde vergi kavramı farklı şekillerde tanımlanmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı'na kadar ki dönemde vergi kavramı, kamusal faaliyetlerin gerektirdiği harcamaları karşılamak için özel sektörden kamu sektörüne kaynak aktaran bir araç, zora dayanan mali bir yüküm, özel veya belirli bir karşılık esasına dayanmayan bir ödeme olarak ele alınmıştır (Turhan, 1998: 21). Şöyle ki, bu dönemde Jéze tarafından vergi, “belirli bir hizmet karşılığı olmamak ve geri verilmemek üzere kamu harcamalarını karşılamak amacıyla fertlerden cebir yolu ile alınan bir para” şeklinde tanımlanmaktadır (aktaran Nadaroğlu, 2000: 215). İlerleyen dönemlerde ise vergi iktisadi ve sosyal hayatı da içeren kavramlarla genişletilerek tanımlanmaya başlamıştır. Bu dönemde ise Gerloff vergileri, “kamusal mali ihtiyaçların karşılanması veya kamu ekonomisine ait diğer gayelerin, özellikle iktisadi ve sosyal amaçların gerçekleştirilmesi için zorunlu olarak ve özel bir karşılık gözetmeksizin kamu tüzel kişilerince diğer ekonomik birimlere yüklenen ödemeler” olarak tanımlanmaktadır (aktaran Turhan, 1998: 21).

Yerli literatürde de vergi kavramı bu açılardan ele alınmış ve çeşitli tanımlar yapılmıştır. Nadaroğlu tarafından günümüzün anlayışına uygun olarak yapılan

tanımda vergi, “devletin ya da devletten aldığı yetkiye dayanan kamu tüzel kişilerinin geniş anlamdaki kamusal faaliyetlerinin gerektirdiği harcamaları karşılamak ya da kamusal görevlerinin gereklerini yerine getirmek amacıyla ve yasal esaslara uymak kaydıyla hukuki cebir altında, özel bir karşılık vaadi olmaksızın geri vermemek üzere gerçek kişilerle gerçek olmayan kişilerden aldıkları para tutarları” olarak tanımlanmıştır (Nadaroğlu, 2000: 217). Akdoğan tarafından yapılan tanımda ise vergilere, “kamusal hizmetlerin gerektirdiği giderler ile kamu borçları dolayısıyla ortaya çıkan yükleri karşılamak amacıyla, egemenlik gücüne göre, karşılıksız olarak, gerçek ve tüzel kişilerden alınan ve cebri niteliğe sahip para şeklindeki ödemelerdir ve mali, ekonomik, sosyal ve siyasi nedenlerle uygulamaya konulmaktadır” şeklinde yaklaşmıştır. (Akdoğan, 2006: 115).

1.1.1. Vergilerin Önemi

Tarihsel gelişim içerisinde vergilerin kullanım amaçlarındaki değişiklikler ve bu değişikliklere paralel olarak vergilerin önemindeki artış şu şekilde gelişmiştir:

Önceleri vergi sadece kamu harcamalarını finanse etmek için toplanırken, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sadece kamu harcamalarını karşılayan bir gelir türü olmaktan çıkarak, ekonomik ve sosyal yaşama müdahalenin bir aracı, bir maliye politikası değişkeni olarak da kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum hem vergilerin önemini artırmış hem de yükümlülerle devletin daha sıkı bir etkileşim içerisine girmesini de beraberinde getirmiştir. Özellikle kamunun görevlerinin ve sunması gereken hizmetlerin artmasına paralel olarak finansman ihtiyacının artması ile birlikte bu etkileşim daha da artmış ve verginin, psikolojik ve sosyolojik yönden ele alınması gerekliliğini de beraberinde getirmiştir (Çiçek, 2006: 21).

Vergi gelirlerinin gerek kamu harcamalarının finansmanında kullanılması gerekse sosyal ve ekonomik amaçlarla politika aracı olarak kullanılması sebebiyle artan önemi, kendisini genel bütçe gelirleri içindeki payı itibariyle de göstermektedir. Vergi gelirlerinin bütçe gelirleri içindeki payları Tablo 1’de görülmektedir. Tabloya göre son yirmi yılda genel bütçe gelirlerinin yaklaşık % 75 – 85’lik kısmı vergilerden, kalan kısmı ise vergi dışı gelirler, diğer gelirler, alınan bağış ve yardımlar, sermaye gelirleri gibi kaynaklardan sağlanmıştır.

Vergilerin sahip olduğu bu pay göz önünde bulundurularak bir değerlendirme yapıldığında, vergilerin önemi daha da belirgin hale gelmektedir. Zira gelirin daha dengeli dağılımına yönelik politikaların seçilmesinden, bir ekonomik istikrarsızlık

durumunda uygulanabilecek politikalarının seçilmesine kadar geniş bir alanda vergiler kullanılarak politikalar oluşturulması mümkündür.

Tablo 1. Türkiye’de Vergi Gelirlerinin Bütçe Gelirleri İçindeki Payı*

Yıllar	Vergi Gelirlerinin Bütçe İçindeki Payı	Yıllar	Vergi Gelirlerinin Bütçe İçindeki Payı
1990	82	2000	80
1991	82	2001	78
1992	81	2002	80
1993	75	2003	86
1994	79	2004	84
1995	78	2005	80
1996	84	2006	83
1997	83	2007	84
1998	79	2008	84
1999	79	2009	84

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, Vergi İstatistikleri, Genel Bütçe Gelirleri Tahsilatı, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_1.xls.htm, (Çevrimiçi), Erişim: 15/06/2010.

* Bütçe gelirleri, 1990 – 2003 yılları arasında vergi gelirleri, vergi dışı normal gelirler ve özel gelirler ve fonlardan, 2004 – 2006 yıllarında vergi gelirleri, vergi dışı gelirler, sermaye gelirleri, alınan bağış ve yardımlardan, 2006 – 2009 yıllarında ise vergi gelirleri, teşebbüs ve mülkiyet gelirleri, alınan bağış ve yardımlar, diğer gelirler (faizler, paylar ve cezalar), sermaye gelirleri, alacaklardan tahsilâtlardan oluşmaktadır. Rakamlara red ve iadeler dahildir.

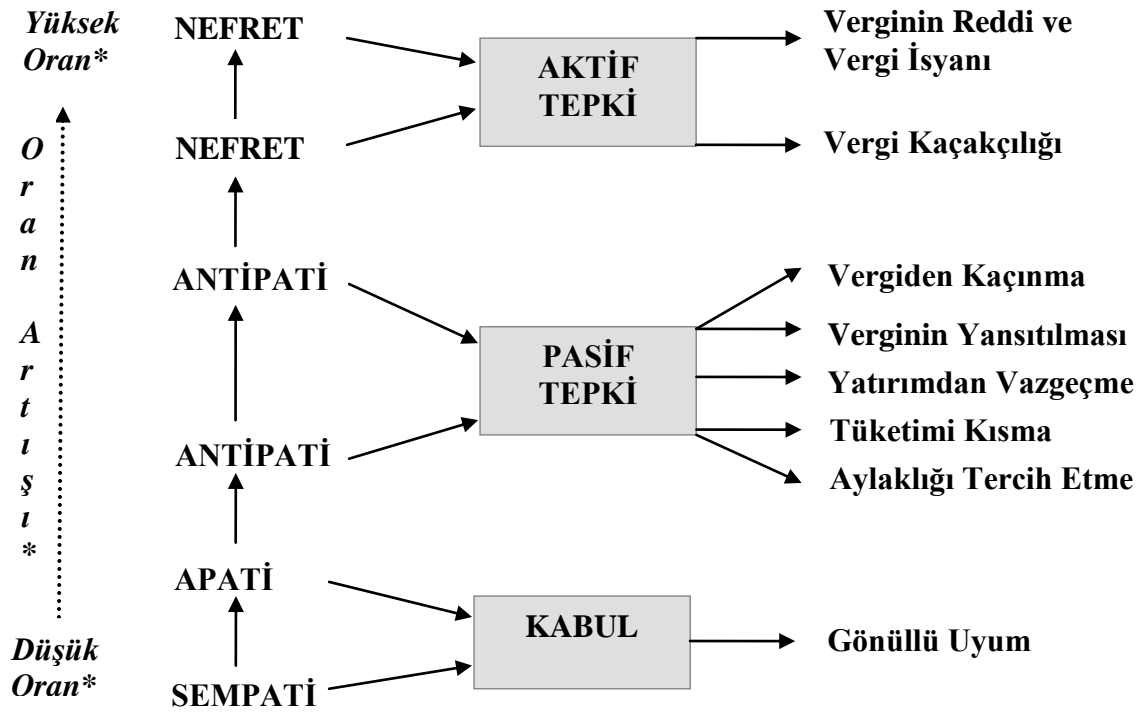
1.1.2. Vergiye Karşı Gösterilen Tepkiler

Geçmişten günümüze kadar vergi kavramı farklı yazarlar tarafından farklı açılardan ele alınarak tanımlanmıştır ve bu gelişime bağlı olarak süreç içinde vergiye dair mükelleflerce olumlu ya da olumsuz çeşitli fikirler oluşmuştur. Vergilerin mükelleflerin gelirlerini azaltmasının yanı sıra vergilerin aktarıldığı alanlardaki verimsiz kullanımı mükelleflerin hoşnutluk seviyesini aşağıya çekebilmektedir. Diğer yandan vergiler sayesinde elde edilen kaynakların kamu hizmetlerine yönelmesi durumunda ise mükelleflerin vergilere yönelik fikirleri olumlu yönde etkilenebilmektedir. Ancak teorik olarak mükellef algıları açısından vergiler hakkında kesin olarak olumlu ya da olumsuz yönde bir yargıya varmak oldukça güçtür.

Mükelleflerin vergi hakkında olumlu - olumsuz algısından hareketle bir tavır geliştirdikleri de bir gerçektir. Yeni bir vergi ihdas edildiğinde, mevcut vergilerin

oranlarında bir değişiklik yapıldığında ya da vergiyle ilgili önemli bir durum gündeme geldiğinde mükellefler bu yeni durumla ilgili iyi ya da kötü bir fikre sahip olur ve kendi faydalarını maksimize etmeye yönelerek bir davranış geliştirirler. Bu durum vergiye karşı gösterilen tepkiler olarak literatürde karşılık bulmakta ve vergiye karşı gösterilen pasif tepkiler ve aktif tepkiler olmak üzere iki grupta incelenebilmektedir. Durum kanun koyucu ve mali kurum, kuruluşlar açısından ele alındığında ise mükelleflerin göstereceği tepkilerin, kanun koyucu ve mali kurum ve kuruluşların diledikleri uygulamayı yapmasını engelleyeceği görülmektedir (Aktan, Dileyici ve Saraç, 2006: 161; Aktaşlıoğlu, 1981: 42).

Şema 1. Vergiye Karşı Gösterilen Tepkiler

Kaynak: Aktan, Coşkun Can, Dileyici, Dilek ve Saraç, Özgür (2006), “Vergilere Karşı Tepkiler ve Vergilerin Ahlaki ve Sosyo-Psikolojik Sınırları”, *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi*, Edit. Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, İstiklal Y. Vural, ss. 166, Seçkin Yayınevi.

* Mükellefler tarafından gösterilen tepkiler ve vergi oranları arasındaki ilişkiyi ifade edebilmek adına tarafımızca eklenmiştir.

Şema 1 incelendiğinde vergiye karşı gösterilen tepkilerin izlediği aşamalar görülmektedir. Başlangıçta mükellefler düşük oranlı vergiler karşısında olumlu tutum sergileyerek vergilere “sempati” ile yaklaşmaktadır. Bu aşamada mükellef toplanan

vergilerle kendisine daha iyi hizmet sunulacağına inanmaktadır ve üzerilerine yüklenen vergi yükünü kabul etmektedir (Aktan, Dileyici ve Saraç, 2006: 161). Vergi literatüründe bu durum kısaca vergi uyumu (tax compliance) olarak tanımlanabilir. Maddi ve şekli yükümlükleri içselleştiren vergi uyumu kavramı vergi beyannamesinin verildiği dönemde uygulanmakta olan yasalar, yönetmelikler ve yargı kararlarına uygun olarak vergi mükellefinin beyannamesini hazırlamasını, bu beyannameyi zamanında ilgili yerlere vermesini ve bu beyandan doğan vergi borcunu zamanında ve tam olarak ödemesini kapsamaktadır (Roth, Scholz ve Witte, 1989: 2; Tuncer, 2005: 218).

Diğer aşamalarda ise mükelleflerin üzerilerine yüklenen şekli ve maddi yükümlülükler arttıkça vergilere karşı tutumları da antipati ve bir üst seviye olan nefret aşamasına gelmekte ve gösterilen tepkilerin şiddeti değişmektedir (Aktan, Dileyici ve Saraç, 2006: 162).

1.1.2.1. Vergilere Karşı Gösterilen Pasif Tepkiler

Bu grupta incelenecek ilk tepki vergiden kaçınmadır. Vergiden kaçınma, mükellefin vergi yükünü yasal yollarla düşürmesi olarak tanımlanmaktadır. Kaçınma yasal boşluklardan yararlanma yoluyla olabileceği gibi, mükellefin vergiden muaf olan veya daha az vergilendirilen ekonomik aktivitelere yönelmesi şeklinde de olabilmektedir. Burada önemli olan nokta vergiden kaçınmanın risksiz ve yasal bir davranış şekli olmasıdır (Bayraklı, Saruç ve Sağbaş, 2004: 206).

İkinci tepki türü ise verginin yansıtılmasıdır. Vergi yansımadaki önemli nokta vergi yüküne kimlerin katlanacağıdır; çünkü vergi yansımada mükellefler piyasa koşullarından yararlanarak vergiyi diğer kişilere aktarmaktadır ve verginin üzerine salındığı kitle ile vergiyi ödeyen kitle farklılaşmaktadır (Tresch, 2008: 343). Ancak verginin yansıtılmasını diğer tepki türleriyle karşılaştırdığımızda, devlet açısından vergi kaybının oluşmadığı bir tepki türü olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bu yöntem devletin vergi yükünün toplumda dengeli dağılımını sağlama görevi açısından olumsuz etkiler meydana getirmesi nedeniyle ayrı bir önem taşımaktadır (Aktan, Dileyici ve Saraç, 2006: 168).

Mükelleflerin vergilere karşı göstereceği pasif tepkilerden bir tanesi de yatırımlardan vazgeçmedir. Şirketlerin, üretim ve dağıtım maliyetlerinin çoğu ticari faaliyetlerin normal işleyişinden kaynaklanmakta, bazı maliyetler ise doğrudan veya dolaylı olarak hükümet politikaları ve davranışlarından kaynaklanmaktadır. Burada ele alınabilecek en somut maliyetlerden biri de vergilerdir. Yatırımların dünya genelinde büyük oranda özel şirketler tarafından gerçekleştirildiği ve bu yatırımların karlılığı ve verimliliğinin de bu şirketleri yatırımlara yönelten güç olduğu bir gerçektir. Bu sebeple vergilerin, satış hacmi, pazar payı ya da karlılık gibi yatırımcıları yatırım yapmaya iten sebepleri olumsuz etkilemesi halinde, mükellefler yatırımlarını düşük vergi oranları, vergisel teşvikler gibi avantajlar sunan ülkelere yönlendirmektedirler.

Dördüncü tepki türü ise tüketimin ya da tasarrufların kısılmasıdır. Mükelleflerin elde ettikleri gelirlerinin ne kadarını tüketip ne kadarını tasarruf edeceklerine karar vermeleri önemlidir. Bu önem ise, tüketimin yalnızca toplam talebin en büyük parçası olmasından değil, aynı zamanda mükelleflerin harcanabilir gelirinden tüketmedikleri, yani tasarruf ettikleri kısmın yatırımların finansmanında kullanılıyor olmasından kaynaklanmaktadır (Yıldırım ve Karaman, 2005: 489). Bu açıdan yeni bir vergi koyulması, mevcut vergilerin oranlarının artırılması ya da istisna ve muafiyetlerin kapsamında yapılacak bir değişiklikte geliri azalan bir mükellef, aynı yaşam seviyesini sürdürebilmek için önce lüks maddelerin tüketiminde ve tasarruf hacminde bir düşmeye, daha sonra da en zorunlu ihtiyaç maddelerinin tüketimine doğru dereceli bir azalmaya gidebilir (Aktan, Dileyici ve Saraç, 2006: 167).

Aylaklığı tercih etmek de pasif tepki türlerinden bir tanesi olarak sayılmaktadır. Zira, vergi idaresinin ya da verginin ekonomik, sosyal ve mali niteliklerinden dolayı çeşitli toplum kesimlerinin vergiden değişik şekillerde etkilenmesi söz konusu olabilmektedir. Bir vergi koyulduğunda, mükellef ödemiş olduğu vergi tutarının yol açtığı gelir azalmasını telafi etmek amacıyla daha fazla çalışmayı ve gelir elde etmeyi tercih edebileceği gibi, ödemiş olduğu verginin gelirinde yol açtığı eksilme dolayısıyla çalışma ve üretme arzusunu kaybederek boş durmayı yani aylaklığı da tercih edebilmektedir. Vergilendirmenin yol açtığı bu

durumlardan ilkinde gelir etkisi, ikincisine ise ikame etkisi denmektedir (Akdoğan, 1999: 98).

1.1.2.2. Vergilere Karşı Gösterilen Aktif Tepkiler

Bu grupta incelenebilecek tepkilerden ilki vergi kaçakçılığıdır. En yalın biçimiyle ele alındığında vergi kaçakçılığı, vergi kaçırma girişimi başarılı olsun ya da olmasın, yasalara aykırı bir şekilde davranarak vergi yükümlülüğünü azaltmak ya da tamamen ortadan kaldırmak şeklinde ifade edilmektedir (Balter, 1983: 2-5). Vergiden kaçınma davranışıyla karşılaştırıldığında kaçakçılığın yasal olmadığı, vergiden kaçınmanın ise yasal olarak gerçekleştirildiği görülmektedir. Vergi kaçakçılığı bu özel niteliği sebebiyle Türk Vergi Sisteminde adli vergi suçları kapsamında incelenmekte ve hapis cezası ile cezalandırılmaktadır.

Aktif tepki aşamasında mükelleflerin dışı vurduğu davranışların şekillerinin en önemli özelliği devlet otoritesine itaatsizliktir. Bununla birlikte mükelleflerin hoşnutsuzluk derecesine bağlı olarak, başlangıçta bireysel olma özelliği taşıyan tepkiler, zamanla kitlesel tepkilere ve devletin varlığını tehdit eden isyan hareketlerine dönüşebilmektedir. Verginin reddi, vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığından tamamen farklı sosyo-psikolojik bir olaydır. Vergi reddi, genel olarak şiddet kullanımı içerdiğinden, vergi isyanları olarak da incelenmektedir. Zaman içinde birçok ülkede vergi isyanı niteliğinde kitlesel olayların yaşandığı ve olaylar sonucunda önemli sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi değişimlerin ortaya çıktığı görülmektedir (Gök, 2007: 150). Vergi isyanlarının nedenleri genel olarak vergileme yetkisinin kötüye kullanılmasıdır. Vergileme yetkisinin kötüye kullanılmasından kasıt ise temsilsiz, sınırsız ve keyfi vergilemeye başvurulmasıdır ve bu yetkinin kötüye kullanılması, verginin meşruluğunu zedelemekte ve vergiye karşı direnişi artırmaktadır (Aktan, Dileyici ve Saraç, 2002a: 6). Avrupa tarihi incelendiğinde vergi isyanlarının genel olarak, Magna Carta (1215) hak ve özgürlük bildirgesinden sonraki dönemlerde çıktığı görülmektedir. İngiltere’de 1381 yılında yaşanan Wat Tyler İsyanı ile 1629’da ki Hampden Hareketi ve Fransa’da 1950 yılında yaşanan Poujade Hareketi vergi isyanı özellikleri taşımaktadır. Ancak vergi

isyanları arasında belki de en çok bilineni Amerikan bağımsızlık mücadelesinin de adımları atılan ve “Boston Çay Partisi” adıyla anılan isyandır (Aktan, Dileyici ve Saraç, 2002b: 1-12). Osmanlı tarihinde de vergi isyanları görülmekle birlikte, isyanların sayısı padişahın devletin başı ve halife ünvanlarını taşıması ve dolayısıyla çıkan isyanın padişaha, devlete ve halifeye isyan anlamına gelmesi sebebiyle azdır. Ancak Osmanlı Devleti’nde vergisel sebeplerle çıkan isyanlara örnek olarak Celali İsyanları, Patrona Halil İsyanı, Niş İsyanı gösterilebilmektedir (Aktan, Dileyici ve Saraç, 2002c: 4-15).

1.2. SUÇ KAVRAMI

İnsanların bir arada yaşama durumunda olmaları; kişi hak ve özgürlüklerinin, kamu düzen ve güvenliğinin, hukuk devletinin, kamu sağlığı ve çevrenin, toplum barışının korunmasını gerektirmektedir. Bu gereklilik ise kendini devlet tarafından koyulan bir takım kurallar olarak göstermiştir. Koyulan kuralların olduğu yerde, suçlar da vardır ve nitekim suç en basit şekliyle, bir yasayı çiğneyen herhangi bir davranış biçimi olarak tanımlanabilmektedir ve karşılığında ceza ve güvenlik tedbirlerinin düzenlenmesini gerekli kılmaktadır (Türk Ceza Kanunu, md. 1; Giddens, 2000: 184). Suç genel teorisinde öncelikle hukuki bir kavram olarak suçun ne olduğu, diğer hukuka aykırı fiillerden ne suretle ayrıldığı, genel unsurlarının, suça etki yapan sebeplerin, suçu cezalandırılabilir hale getiren şartların nelerden oluştuğu, suçun ne zaman ortadan kalkacağı incelenir; bundan sonra, çeşitli suçlar ele alınarak, bunların hangi hukuki değeri korumak için meydana getirildiği gösterilir ve bu suçlar gruplar haline getirilmeye çalışılır. Bu amaçla, kişilere karşı işlenen suçlar, mal varlığı aleyhine işlenen suçlar, kamunun güveni aleyhine işlenen suçlar olarak bir takım gruplar meydana getirilerek, her birinin ortak ve özel unsurları, her bir gruba ait ağırlaştırıcı ve hafifletirici sebepleri, yine her gruba özgü ve failin cezalandırılmasına bir suretle engel olan halleri incelenir (Dönmezer ve Erman, 1994: 305). Nitekim 5237 Sayılı Türk Ceza Kanununun ikinci kitap adlı bölümünde suçlar; uluslararası suçlar, kişilere karşı suçlar, topluma karşı suçlar ve millete ve devlete karşı suçlar olmak üzere gruplandırılmıştır. Suçun bir insan eylemi, faaliyeti olarak subjektif bir karakterde olduğu ve insanın içi ile bağımlı olduğu

söylenmektedir. Suç, belirli şartlar içerisinde failin subjektif ve kollektif kişiliğini yansıtmaktadır. Suç böylece aynı zamanda irade, duygu ve ihtirasların, eğilimlerin bir yansımasıdır (Dönmezer, 1994: 47).

Tarihsel süreç içinde de suç kavramının ele alınarak, tanımlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bentham'a göre suç; bazı şartları doğurduğu veya doğurabildiği için men edilmiş olan fiildir. Filangieri'ye göre ise; kanunun yasakladığı fiillerdir. Beccaria'nın tanımında ise suç, kanunun iyiliği ve güvenliğinin aleyhine olan herhangi bir fiil olarak yer almaktadır (Garofalo, 1957: 65).

Suç kavramı ve bireyleri suç işlemeye yönelten faktörlere süreç içerisinde birçok farklı açıdan yaklaşıldığı ve suçu ele alan birçok model geliştirildiği görülmektedir. Geliştirilen modellerde suçun sosyoloji, psikoloji, politika, antropoloji, hukuk, ekonomi gibi birçok farklı alanlarla etkileşim halinde olduğu dikkat çekmektedir (Gümüş, 2004: 99). Bu alanları genelden özele indirgediğimizde yoksulluk, ücret ve gelir dağılımındaki adaletsizlik, kültürel ve ailesel faktörler, dine, yaşa ve cinsiyete bağlı etmenler, eğitim düzeyi gibi değişkenlerle suç kavramının yakından ilişkili olduğu ortaya çıkmaktadır (Buonanno, 2003: 3).

1.2.1. Suçun Ekonomik Modelleri

Suçlu davranışıyla ilgili teoriler az ya da çok Beccaria ve Bentham tarafından öne sürülen rasyonel tercih varsayımından hareket etmektedir. Bentham'ın da aralarında bulunduğu faydacı akımda, bireylerin faydalarını maksimize edecekleri eylemlerde bulunacakları varsayılmaktadır. Pozitif fayda, bireylere keyif, zevk veren eylemlerden, negatif fayda ise, acı, ceza veren eylemlerden elde edilmektedir (Read, 2004: 1). Klasik teoristler, Cesare Beccaria ve Jeremy Bentham tarafından geliştirilen suçlu davranışlarına yönelik rasyonel tercihler teorisinin özünü Keel kısaca şöyle belirtmektedir;

- ❖ İnsan rasyonel aktördür,
- ❖ Rasyonellik, sonuca yönelik davranışta bulunmayı içerir,
- ❖ İnsanlar davranışlarının sonuçlarını bilerek özgürce seçim yaparlar,

- ❖ İnsanlar davranışlarının kendilerine mutluluk ya da acı şeklinde yansıtacağını bir fayda – maliyet analizi yapmış gibi bilmektedirler,
- ❖ Diğer şeyler sabitken, birey seçimini kişisel mutluluğunu maksimize edici yönde yapar (Keel, 2005: 1).

Buradan hareketle; Bentham, suçtan elde edilecek karın kişileri suçluluğa ve suç işlemeye teşvik edeceğini, ceza şiddetinin de suçtan alıkoymaya çalışan güç olduğunu öne sürmüştür. İlk durumda suç işlenecek, ikinci durumdaysa suç işlenmeyecektir. Bentham'ın bu fikirleri Becker'ın suç ve ceza makalesiyle daha da ilerletilmiştir. Becker'da bireysel davranışların rasyonel fayda maksimizasyonu ile gerçekleşeceğini varsaymaktadır. Suç davranışının sonucu belirsizdir ve Becker insanların beklenen faydasını maksimize ederek davrandıklarını ve faydanın gelirin pozitif bir fonksiyonu olduğunu varsaymıştır (Eide, 1999: 346). Becker'dan sonra ise Erlich, Block ve Heineke ve diğer birçok yazar tarafından da konu ele alınmış ve ayrıntılı şekilde incelenmiştir.

1.2.1.1. Becker Modeli

Becker'ın ekonomik suç modelinde, kişinin beklenen getirisi, diğer aktiviteler için harcanan kaynakların ve harcanan zamanın faydasını aşarsa kişi suç işleyecektir. Becker, suçluların faydalarını maksimize etmeye çalışan kimseler olduğunu kabul etmektedir ve işlenen suç miktarı ile suç işlemeyi etkileyen değişkenler arasında suç arzı fonksiyonu adı verilen ilişkiyi kurmuştur. Bu durum şu şekilde gösterilmektedir;

$$O_j = O_j(p_j, f_j, u_j)$$

Burada O_j : bireyin belli bir zaman dilimi boyunca işlediği suç sayısını (suç arzı), p_j : suç başına bireyin mahkum olma (yakalanma) olasılığı, f_j : bireyin suç başına cezalandırılma olasılığını ve u_j : suça etki eden diğer değişkenleri göstermektedir. Bunlar, yasal ve yasal olmayan gelirler, yakalanma sıklığı ve yasal olmayan aktivitelere katılma isteğidir. Becker bireyin sadece mahkûm olma olasılığı ile cezalandırılma olasılığındaki artışların suç miktarını düşüreceğini kabul

etmektedir. Çünkü p_j 'deki veya f_j 'deki bir artış suçtan beklenen faydayı azaltacağı için suç miktarı azalır. Becker'a göre suça etki eden diğer değişkenlerdeki değişimler de suç miktarını etkiler. Yasal yollardan elde edilen gelirin yükselmesi, eğitim yoluyla kurallara uyma veya cezaların para cezasından hapis cezasına dönüşümü suç miktarını azaltır. Becker bu durumu da şu şekilde ifade etmiştir;

$$EU = p_j U_j(Y_j - f_j) + (1 - p_j) U_j(Y_j)$$

Burada EU_j : bireyin beklediği faydayı, p_j : bireyin mahkûm olma (yakalanma) olasılığını, Y_j : kişinin gelirini, U_j : bireyin fayda fonksiyonunu, f_j : cezanın parasal karşılığını göstermektedir. Becker p_j 'deki bir artışın f_j 'de aynı oranlı bir düşüşle tazmin edilmesiyle suç işlemekten beklenen gelirin değişmeyeceğini iddia etmiştir. Bununla beraber, Becker kişilerin riske karşı olan farklı tutumlarını göz önüne alarak bu durumda suç işlemekten beklenen faydanın risk miktarının değişmesi sebebiyle değişeceğini kabul etmiştir (Becker, 1968: 176-177).

1.2.1.2. Ehrlich Modeli

Becker'in çalışmasından sonra suç kavramına yönelik diğer bir ayrıntılı çalışmada Ehrlich tarafından yapılmıştır. Ehrlich belli bir zamanda karşılaşılan yasal ve yasal olmayan fiillerin beklenen faydalarının karşılaştırılarak, ikisi arasında bir seçim yapılacağını öne süren genel görüşün aksine bireylerin aynı anda yasal ve yasal olmayan fiillerle birlikte uğraşabileceğini ya da zaman içerisinde birinden diğerine geçiş yapılabileceğini ve bireylerin bir dönemlik tüketimden beklenen faydayı maksimize etmeye çalışarak hareket ettiklerini öne sürmektedir (Ehrlich, 1973: 523-525).

Ehrlich'in suç arzı fonksiyonu da şu şekildedir;

$$Q_{ij} = \Psi_i(P_i, F_i, Y_i, Y_l, U_l, \Pi_i)$$

Buradaki, Q_{ij} : toplam suç miktarını (arzını), P_i : yasa dışı faaliyetten dolayı yakalanma olasılığının ortalama değerini, F_i : suçluya verilecek ceza miktarının ortalama değerini, Y_i : yasa dışı faaliyetin net getirisinin ortalama değerini, Y_l : yasal faaliyetin net getirisinin ortalama değerini, U_l : yasal faaliyette bulunmanın fayda

düzeyinin ortalama değerini, Π_i : ise suç arzını etkileyen kişinin ve ailesinin refah durumu, kişinin özel sigortası, kişinin maddi durumunun yeterliliği gibi faktörleri ifade etmektedir.

Suç arzı fonksiyonu, bireylerin yasa dışı aktiviteleri tercih etmesi için gerekli olan minimum beklenen net getiri miktarlarını ifade etmektedir. Bireylerin risk karşısından edindikleri tutumda suç arzına etki etmektedir. Risk almaktan hoşlanan ya da şiddete meyilli bireylerin, yasa dışı faaliyetten beklenen parasal getiri negatif olsa bile suç işleyeceklerdir. Risk almaktan hoşlanmayan veya kurallara uyan bireyler ise sadece beklenen parasal getirileri pozitif olduğunda suç işleyeceklerdir (Ehrlich, 1973: 533-534).

Yine Ehrlich tarafından yapılan diğer bir çalışmada, suça yönelik “piyasa modeli” incelenmiştir. Bu modelde bireyin suç arzı, suçtan beklenen kişisel net getirinin fonksiyonu olarak tanımlanmaktadır ve bireylerin yalnızca suç işlediği ya da yasal eylemde bulunduğu varsayılmaktadır (Ehrlich, 1996: 46-47).

Ehrlich suç başına beklenen net getiriyi şu şekilde ifade etmektedir;

$$\pi_i = w_i - c_i - w_l - p_i f_i$$

Burada w_i : yasa dışı aktiviteden beklenen getiriyi, c_i : suçtan elde edilecek getiriden dolayı doğabilecek doğrudan maliyetleri (cezadan kaçmak için kendini koruma masrafları gibi), w_l : yasal aktivitelerden elde edilecek geliri, p_i : yakalanma ve suçlu bulunma olasılığını, f_i : bireyin yakalanması halinde alacağı cezayı ve bireyin ahlaki değerlerini, suç eğilimi ve riske bakışını ifade etmektedir. Ancak modelde bireyin riske karşı duyarsız olduğu ve suçtan hoşlanmadığı varsayılmaktadır. Suçun talep yönüne bakıldığında da suç olarak nitelendirilen aktivitelere doğrudan bir talebin olduğu açıktır ve suçtan zarar görecektir potansiyel kurbanların suçtan korunmak amacıyla bir takım maliyetlere katlanmaları gerekmektedir. Bireylerin suç sebebiyle katlanacakları kaybı minimize etmek için katlanacakları optimal maliyet şu şekilde gösterilmektedir (Ehrlich, 1996: 48-49);

$$e_i^* = a_i v(e_i^*) L(e_i^*)$$

e_i^* : katlanılan optimal maliyeti, v_i : suç ile karşı karşıya kalmak konusunda hissedilen riski, L_i : suçtan dolayı beklenen özel kaybı, a : suçlunun doğrudan maliyetini artıran durumları içeren sabit bir değeri ifade etmektedir.

Suçun piyasa modelinin temelinde, piyasa arz ve talep dengesinin yanı sıra bireyi suç işlemeye yönelten pozitif ve negatif faktörlerin de etkili olduğu yatmaktadır. Bu faktörler arasında ise, cezalandırılma olasılığında ya da ceza oranlarında artışlar, yasal aktivitelerden elde edilecek ücret düzeylerinde artışlar, istihdam fırsatları sayılabilmektedir. Çünkü cezalandırılma olasılığı, cezaların şiddeti ya da yasal faaliyetlerden elde edilen ücret düzeyinde meydana gelen artışlar, suçtan elde edilecek net getiriye azaltacak ve talep eğrisinin sola kaymasına neden olacaktır (Ehrlich, 1996: 53-65).

1.2.1.3. Block ve Heineke Modeli

Suç işleme tercihinine yönelik diğer bir alternatif çalışmada Block ve Heineke tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu modelde mala yönelik suçlar ele alınmıştır ve kişinin yasal faaliyetler (emek arzı) ve yasa dışı faaliyetler (hırsızlık) arasında bir tercihle karşı karşıya kaldığı varsayılmaktadır. Bireyin beklenen fayda fonksiyonu şu şekilde gösterilmektedir;

$$U = U(L, T, W)$$

Burada W : geliri, L : yasal faaliyetleri (emek arzı), T : yasa dışı faaliyetleri ifade etmektedir. Beklenen fayda teorisine göre bireyin emek – hırsızlık (yasal faaliyet – yasa dışı faaliyet) kararı şu şekilde belirlenmektedir;

$$\max_{L, T} \int U[L, T, W^0 + rL + (V - aF)\theta] f(a) da$$

Burada, V : yasa dışı faaliyetlerin getiri oranını, r : yasal faaliyetlerin getiri oranını, a : yakalanma oranını, θ : suç miktarını (arzı), F : suç başına verilen ceza miktarını, \hat{W} : gerçek geliri göstermektedir ve $\hat{W} \equiv W^0 + rL + (V - aF)\theta(T)$ şeklinde ifade edilmektedir. W^0 : başlangıçtaki geliri, N : piyasa dışı aktivitelere harcanan zamanı göstermektedir.

Modelde yasal faaliyetler (L) ve yasa dışı faaliyetler (T) arasındaki tercih sadece bireyin risk alma davranışına ve elde edeceği getiriye değil aynı zamanda alternatif faaliyetlerin yapılmak istenmemesine de bağlıdır. Yasal faaliyetlerden beklenen getiri, yasa dışı faaliyetlerin beklenen getirisinden büyükse ($U_L - U_T > 0$) bireyin dürüst davranarak suç işlemeyeceği söylenebilmektedir. Ancak durum bireylerin risk alma durumlarına göre değişmektedir. Birey risk almaktan hoşlanmıyorsa, yakalanma olasılığı, cezalar artış gösteriyorsa, yasa dışı faaliyetlerin beklenen getirisi, maliyetinden yüksek bile olsa kişi suç işlemeyecektir (Block ve Heineke, 1975: 315-316).

1.2.1.4. Suçun Ekonomik Modellerinde Diğer Yaklaşımlar

Suçun ekonomik modellerinde Becker'in öncü kabul edilen çalışmasının ardından suç davranışını etkileyen birçok etkenin, farklı analiz yöntemleri kullanılarak değişik yazarlar tarafından araştırıldığı görülmektedir.

Grogger tarafından ele alınan modelde, piyasa ücret düzeyinin suç oranları üzerinde etkisi araştırılmıştır. Modelde bireyin temel problemi şu şekilde ifade edilmektedir;

$$\max U(c, L)$$

$$c = wh_m + r(h_c) + A$$

$$L = T - h_m - h_c$$

Burada, w : piyasa ücret düzeyini, h_m : çalışmak için ayrılan zamanı, h_c : suç işlemek için ayrılan zamanı, $r(h_c)$: suç işlemek için ayrılan zamanda elde edilen getiriyi, A : emek dışı geliri, T : zamanı ifade etmektedir. c , çalışarak elde edilen gelir, suç işlemekten doğan getiri ve emek dışı gelirin toplamından oluşmaktadır. L ise kişinin zamanından, çalışmak için ve suç işlemek için ayrılan zamanların çıkarılmasıyla elde edilmektedir. Bu sebeple L : kişinin suç işlemekten ve çalışmadan geçirdiği boş zamanı olarak nitelendirilmektedir (Grogger, 1998: 760).

Modelde Grogger tarafından bireyin çalışması için gereken minimum ücret düzeyi, rezervasyon ücreti adıyla tanımlanmıştır. Bireyin çalışması için gerekli koşul

olarak piyasa ücret düzeyinin, rezervasyon ücretinden büyük olması gerekmektedir. Suç işlemek için gerekli koşul ise, suçtan elde edilen getirinin rezervasyon ücretini aşmasıdır. Hem suç işleyip hem çalışanlar için optimal suç işleme düzeyi, suçtan elde edilecek marjinal getirinin piyasa ücretine eşit olduğu noktadır. Yani piyasa ücret düzeyi, suçun marjinal getirisinden büyük ya da eşitse, kişi suç işlemeyecektir. Modelde kişinin optimal suç tercihinin suçun getirisi ve ücret düzeyi tarafından belirlendiği görülmektedir. Kişi tarafından suç işlediği takdirde emek dışı gelire suçtan elde edilen getiri eklenmektedir, ayrıca kişinin toplam zamanında da suça ayrılan zaman kadar bir azalma meydana gelmektedir (Grogger, 1998: 761).

Alalehto tarafından yapılan çalışmada da ekonomik suçlar ve bireylerin kişilik yapıları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmada öncelikle kişilik kavramı, her bireyde bulunan ve sosyal davranışlarda ortaya çıkan bir nitelik olarak tanımlanmıştır ve kişiliğin bireyin fiziksel sağlık durumundan tamamen bağımsız bir olgu olduğu belirtilmiştir. Kişilik yapılarının gruplandırılmasında literatürde kabul gören beşli modelden faydalanılarak, kişilikler; dışa dönük, uzlaşmaya açık – uysal, kendini beğenmiş, nevrotik – agresif ve entelektüel – eğitilmiş ve bunların tam tersi özellikler olarak gruplandırılmıştır. Elde edilen bulgularda ise dışa dönük, uzlaşmaya kapalı ve nevrotik – agresif yapıda olan bireylerin diğer gruplara göre ekonomik suç işleme olasılıklarının daha fazla olduğu, uzlaşmacı ve kendini beğenmiş olarak nitelendirilen gruplardaki bireylerin ise kanunlara uymada daha fazla istek gösterdikleri görülmektedir (Alalehto, 2003: 337-347).

Suçun ekonomik modellerinde diğer bir çalışmada Lochner tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada suç, beşeri sermaye yaklaşımı çerçevesinde incelenmiştir. Beşeri sermaye yaklaşımında genel olarak, yaş ve eğitim düzeyi ile suç oranları arasında negatif bir ilişkinin olduğu savunulmaktadır. Piyasa ücret düzeyi ve fırsat maliyetleri suça katılmada belirleyicidir; ancak daha akıllı daha eğitilmiş bireyler yüksek beşeri sermaye düzeyine ve yüksek ücretlere sahip olduklarından daha az suç işleyeceklerdir. Lochner çalışmasında, yasal bir işte çalışma kararı, suç işleme kararı ve beşeri sermaye yatırımı yapma (eğitim ve yetiştirme fırsatlarına yatırım yapma) kararını modellemeye çalışmıştır (Lochner, 2004: 812).

Yetenek ve eğitim gerektirmeyen suçlarda öğrenme – eğitim eğilimi arttıkça ve suç işleme eğilimi azaldıkça birey, daha fazla beşeri sermaye yatırımına ve daha az suç işlemeye yönelecektir. Bu durumda eğitim ile suç arasındaki ilişki, negatif yönlü olacaktır. Ancak beyaz yaka suçları olarak da tanımlanan, eğitim ve beceriye ihtiyaç duyulan suçlarda bu ilişki pozitif yönlü olabilecektir. Bireylerdeki yüksek eğitim – öğrenme eğilimi daha fazla beşeri sermaye yatırımı yapmaya yöneltir; ancak bu durum daha az suç işlemeye neden olmamaktadır. Aynı şekilde suç işleme arzusu da bireylerin daha az beşeri sermaye yatırımı yapmalarına neden olmamaktadır. Yaş ve suç arasındaki ilişki incelendiğinde de yaş ilerledikçe suç oranlarında azalma görüldüğü söylenebilmektedir (Lochner, 2004: 820-833).

1.2.2. Suçların Sınıflandırılması

Bireyleri suça iten sebepler farklı olduğu gibi işlenen suçlar da farklılık göstermektedir. Bu durum suçların sınıflandırılarak incelenmesini gerektirmektedir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanununa göre suçlar; uluslararası suçlar, kişilere karşı işlenen suçlar, topluma karşı işlenen suçlar ve millete ve devlete karşı işlenen suçlar olmak üzere gruplandırılmıştır. Tablo 2’de ise bu grupların içerisinde yer alan suçlar görülmektedir.

Yapılan bu sınıflandırmaya ek olarak suçlar, geleneksel suçlar ve ekonomik suçlar olarak da iki grupta incelenmektedir. Geleneksel suçların tüm toplumu kapsadığı ve somut olarak fark edilen bir kurban, birey bir fail, fiziksel bir suç mahalli, basit bir suç aleti gibi unsurları içerdiği görülmektedir. Bu açıdan geleneksel suçlara örnek olarak; cinayet, saldırı, yaralama gibi fiiller gösterilebilmektedir (Güvel, 2005: 30). Ekonomik suçlar ise; ekonomik çıkar sağlamak amacıyla devletçe yasaklanan;

- ❖ Yasa dışı faaliyetler yapılmasını (üretimi veya ithalatı yasak olan mallar, uyuşturucu, silah, organ, insan ticareti, vs),
- ❖ Yasa dışı yöntemlere başvurulmasını (şiddet kullanımı, rüşvet, baskı, kaçakçılık, vs),
- ❖ Yasa dışı örgütler oluşturulmasını,

- ❖ Yasa dışı piyasalarda işlem yapılmasını (ambargolu ülkelerle ticaret, yasa dışı alıcı-satıcı, karaborsa, kayıt dışı piyasa, vs) ifade etmektedir (Türkkan, 2005: 35).

Bu bağlamda ekonomik suçlar dilencilikten, dolandırıcılığa, kaçakçılık, tefecilik, spekülasyon, ticari sırların ifşasından, hileli iflasa, zimmete para geçirmeden, kara para aklamaya, borsada manipülasyondan, taklitçiliğe kadar birçok suçu kapsamaktadır (Türkkan, 2005: 35). Ekonomik suçlar günün gelişen ve değişen koşullarına rahatça ayak uyduran ve sürekli olarak varlığını değişik boyutlarda koruyan suç gruplarındandır. Bununla birlikte konumuz açısından bakıldığında vergi suçları ekonomik suçların tipik örneklerinden olup, ülkemizde de bu konuda ciddi sıkıntılar yaşanmış ve yaşanmaktadır (Üzeltürk, 2005: 209).

Tablo 2. Suçların Sınıflandırılması

Uluslararası Suçlar	Kişilere Karşı Suçlar	Topluma Karşı Suçlar	Millete ve Devlete Karşı Suçlar
❖ Soykırım ve insanlığa karşı suçlar	❖ Hayata karşı suçlar	❖ Genel tehlike yaratan suçlar	❖ Kamu idaresinin güvenilirliğine ve işleyişine karşı suçlar
❖ Göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti	❖ Vücut dokunulmazlığına karşı suçlar	❖ Çevreye karşı suçlar	❖ Adliyeye karşı suçlar
	❖ İşkence ve eziyet	❖ Kamunun sağlığına karşı suçlar	❖ Devletin egemenlik alametlerine ve organlarının saygınlığına karşı suçlar
	❖ Koruma, gözetim, yardım veya bildirim yükümlülüğünün ihlali	❖ Kamu güvenine karşı suçlar	❖ Devletin güvenliğine karşı suçlar
	❖ Çocuk düşürme, düşürme veya kısırlaştırma	❖ Kamu barışına karşı suçlar	❖ Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar
	❖ Cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar	❖ Ulaşım araçlarına veya sabit platformlara karşı suçlar	❖ Milli savunmaya karşı suçlar
	❖ Hürriyete karşı suçlar	❖ Genel ahlaka karşı suçlar	❖ Devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk
	❖ Şerefe karşı suçlar	❖ Aile düzenine karşı suçlar	❖ Yabancı devletlerle olan ilişkilere karşı suçlar
	❖ Özel hayata ve hayatın gizli alanına karşı suçlar	❖ Ekonomi, sanayi ve ticarete ilişkin suçlar	
	❖ Malvarlığına karşı suçlar	❖ Bilişim alanında suçlar	

Kaynak: 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunundan yararlanılarak oluşturulmuştur.

1.3. VERGİ SUÇLARI

Vergi ilişkisinin de bir toplumsal ilişki olması ve toplum düzeninin bir parçasını oluşturması çeşitli düzenlemeleri beraberinde getirmektedir. Bu düzenlemeler kendisini çeşitli kurallar olarak göstermekte ve kişilere bazı şeyleri yapmaları, bazı şeyleri yapmamaları emredilmektedir. Kırbaş'a göre "bireylerin vergi ile ilgili fiillerinin bazılarında vergi kaybı ortaya çıkmakta ve devletin mali yönden zarara uğraması söz konusu olmaktadır. Bazı fiiller ise kanunda yazan bazı biçimsel düzenlemelere ters düşmektedir. Bazıları da kamu düzenini bozucu etkiler yapmaktadır. Farklı nitelik ve sonuçları olan bu vergi kanunlarına aykırı fiillerin hepsine geniş anlamda vergi suçu denmektedir. Dar anlamda vergi suçu ise sadece vergi kaybına yol açan suçlar olarak anlaşılmaktadır" (Kırbaş, 2004: 173-174).

Öncel, Kumrulu ve Çağan'a göre "vergi suçu, devlet hazinesine karşı işlenen ekonomik suçlardır. Yani bazı fiillerin vergi suçu olarak kabulünde ihlal edilen menfaati "hazine yararı" oluşturmaktadır. Bununla birlikte hazine yararı ve korunan menfaat olarak "kamu yararı" özdeşleşmektedir" (Öncel, Kumrulu ve Çağan, 2001: 209). Donay'a göre "vergi suçları ile korunan yarar, devletin vergi gelirlerinden mahrum kılınmasına neden olabilecek eylemlerin başlangıçta engellenmesidir. Ayrıca vergi suçlarında da her suçta olduğu gibi kamu düzeninin bozulması korunmakta; ancak bu düzen devletin sadece ekonomik alanda kalan kamusal düzeni olmaktadır" (Donay, 2008: 12).

Bayraklı'nın tanımına göre ise "vergi suçu, vergi mükellefi veya vergilendirme işlerinde görevliler tarafından vergi kanunlarında gösterilen maddi veya biçimsel yükümlülükler ve mecburiyetlere aykırı olarak işlenen, devleti vergi kaybına uğratan ya da kamu düzenini bozan, kanuni tarife uygun ve cezayı gerektiren fiiller" olarak tanımlanmaktadır (Bayraklı, 1996: 68). Şenyüz bu tanımı öğelerine ayırarak incelemiş ve aşağıda yer verilen önemli sonuçlara vurgu yapmıştır;

- ❖ Vergi suçu, vergi mükellefi, vergi sorumlusu veya vergilendirme işlerinde görevli olanlarca işlenebilir. Vergi yükümlüsü, vergi sorumlusu, iştirakçiler tarafından işlenen vergi suçları "doğrudan doğruya vergi suçları",

vergilendirme işlerinde görevli memurlarca işlenebilecek vergi suçu ise görevden doğan vergi suçları olarak ifade edilmektedir,

- ❖ Vergi suçu vergi kanunlarında gösterilen maddi, biçimsel ya da hem maddi hem biçimsel yükümlülüklerle aykırı hareket etmek suretiyle işlenebilmektedir,
- ❖ Vergi suçları sonucu devlet vergi kaybına uğrayabileceği gibi vergi kaybı ihtimali ile kamu düzeni de bozulabilir,
- ❖ Vergi suçu kanuni tarife uygun fiillerle işlenebilir,
- ❖ Bu fiillerin vergi suçu olarak nitelendirilmesi için, kanunlarda bu fiiller için öngörölmüş ceza olması gerekmektedir (Şenyüz, 2005: 20).

Türk Ceza Kanununda genel ve soyut suç tanımlanmadığı gibi Vergi Usul Kanununda da vergi suçu kavramına açık bir şekilde yer verilmemiştir. Ancak Kanunun gerekçesi vergi suçunu, vergi kanunlarının koyduğu vazife ve mecburiyetlerin mükellefler tarafından cezayı icap ettirecek şekilde yerine getirilmemesi olarak tanımlamaktadır (Baykara, 2009: 253).

Literatürde vergi suçlarının kendi içinde bir ayırım yapılarak incelendiği görölmektedir. Bugünkü Vergi Usul Kanunu'nun ilk hali olarak kabul edilebilen ve 01.01.1950 tarihinde yürürlüğe giren 5432 sayılı Vergi Usul Kanunu'nda vergi cezaları sadece idare tarafından kesilen mali cezalardan oluştuğundan tanımlamada "vergi suçu" ve "vergi cezası" kavramları yeterliydi. Ancak 1951 yılında 5815 sayılı Kanun'un belli hallerde ceza mahkemelerinde yargılama ve bunun sonucunda hapis cezası getirmesiyle cezası idare tarafından verilen suçlar ile adliye mahkemelerince verilen suçları ayırma ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Baykara, 2009: 255). Bu doğrultuda Hızlı tarafından yapılan ayırmada suçlar, idari vergi suçları ve adli vergi suçları olarak sınıflandırılmış ve idari vergi suçlarının hazine yararını, adli vergi suçlarının ise kamu düzenin korunmasını esas aldığı belirtilmektedir (Hızlı, 1984: 106). Şenyüz'de vergi suçlarını aynı şekilde idari vergi suçları ve adli vergi suçları olarak sınıflandırarak incelemektedir (Şenyüz, 2005: 25). Mutluer tarafından yapılan sınıflandırmada da idari vergi suçları ve kamusal vergi suçları ayırımı göze çarpmaktadır (Mutluer, 2006: 223).

İdari vergi suçları ile adli vergi suçları arasındaki farklılıklar Kızılot, Şenyüz, Taş ve Dönmez tarafından şu şekilde sınıflandırılabilir;

- ❖ İdari vergi suçları, vergi kaybının meydana gelmesini engellemeyi amaçlarken, adli vergi suçları kamu düzenini ihlal özelliği ağır basan ve devlet otoritesinin zaafa uğramasına sebep olacak fiilleri engellemeyi amaçlamaktadır. Yani adli vergi suçlarının ihdasındaki amaç mükellefin para cezasından daha ağır bir takım mahrumiyetlere uğratılmasıdır,
- ❖ İdari vergi suçlarına ilişkin fiil ve yaptırımlar idari usullerle saptanmakta ve ceza idari merci olan vergi dairesince kesilmektedir. Adli vergi suçlarına ilişkin fiil ve yaptırımlar ise yargısal usullerle saptanmakta ve cezaya mahkemece hükmedilmektedir,
- ❖ İdari vergi suçlarında yaptırım genel olarak parasal, adli vergi suçlarında ise yaptırım hürriyeti bağlayıcı ceza şeklindedir,
- ❖ İdari vergi suçlarında fiillerde kasıt veya taksirin olup olmadığı aranmazken, adli vergi suçlarında kasıt aranmaktadır (Kızılot vd., 2006: 236).

213 sayılı Vergi Usul Kanunu madde 331’de “vergi kanunları hükümlerine aykırı hareket edenlerin Kanunda yazılı vergi cezaları (vergi ziyayı cezası ve usulsüzlük cezaları) ve diğer cezalar ile cezalandırılır” hükmü yer almaktadır. Bununla birlikte yine Kanunun 5728 sayılı Kanun ile değişmeden önceki halinde “hürriyeti bağlayıcı ceza ile cezalandırılacak suçlar ve cezaları”, değişiklikten sonraki halinde ise “suçlar ve cezaları” başlığının bulunduğu görülmektedir.

1.3.1. İdari Vergi Suçları

İdari vergi suçlarında devletin iki farklı kimlikle ortaya çıktığı görülmektedir. İlk olarak devlet bir borcun alacaklısı konumundadır ve bu borcun ödenmesini yükümlüden istemektedir. İkinci olarak devlet verginin ödenmesi için bazı hükümler getiren ve bu hükümlere uymayı sağlamaya çalışan bir otorite konumundadır (Mutluer, 2006: 224). Ülkemizde idari vergi suçları kapsamında, vergi ziyayı suçu ve usulsüzlük suçları incelenmektedir.

1.3.1.1. Vergi Ziyayı Suçu

Vergi ziyayı, mükellefin veya sorumlunun vergilendirme ile ilgili ödevlerini zamanında yerine getirmemesi veya eksik yerine getirmesi yüzünden verginin zamanında tahakkuk ettirilememesi veya eksik tahakkuk ettirilmesidir ve vergi ziyasına sebebiyet verilmesi halinde mükellef veya sorumlu hakkında vergi ziyayı cezası kesilmektedir (VUK md. 341, md. 344). Mükellefin yerine getirmesi gereken ödevler ise Vergi Usul Kanununun ilgili maddelerinde belirtilmektedir. Bu ödevler mükelleflerin;

- ❖ Bildirimde bulunmaları,
- ❖ Kayıt nizamına uymaları,
- ❖ Belge düzenleme ve vermeleri,
- ❖ Belgelerin saklanması ve gerektiğinde gösterilmesi,
- ❖ Defter tutulması ve defterlerin tasdik ettirilmesi,
- ❖ Beyanname vermeleri,
- ❖ Mükellefler arasındaki ödemeleri bankalar aracılığıyla yapmaları,
- ❖ Aktiflerin değerlemesinin, amortisman ayrılmasının yasanın belirlenen kurallara uygun yapmaları,
- ❖ Ödeme kaydedici cihaz kullanma, vergi kimlik numarası alma ve kullanma, vergi levhası asmalarıdır (Bilici, 2010: 73-76).

1.3.1.2. Usulsüzlük Suçları

Usulsüzlük, Vergi Usul Kanununun 351. maddesinde “vergi kanunlarının şekle ve usule ilişkin hükümlerine riayet edilmemesidir” şeklinde tanımlanmaktadır. Yine kanuna göre usulsüzlük fiilleri I. derece usulsüzlükler, II. derece usulsüzlükler ve özel usulsüzlükler olmak üzere üç grupta incelenmektedir.

1.3.1.2.1. Birinci Derece Usulsüzlükler

I. derece usulsüzlük sayılan fiiller;

- ❖ Vergi ve harç beyannamelerinin süresinde verilmemiş olması,
- ❖ Vergi Usul Kanununa göre tutulması mecburi olan defterlerden herhangi birinin tutulmamış olması,
- ❖ Defter kayıtlarının ve bunlarla ilgili vesikaların doğru bir vergi incelemesi yapılmasına imkân vermeyecek derecede noksan, usulsüz veya karışık olması,
- ❖ Çiftçiler tarafından 245. madde hükmünde göre muhtar ve ihtiyar heyetlerince yapılan davete süresinde icabet edilmemesi,
- ❖ Vergi Usul Kanununun kayıt nizamına ait hükümlerine uyulmamış olması,
- ❖ İşe başlamanın zamanında bildirilmemesi,
- ❖ Tasdiki mecburi olan defterlerden herhangi birinin tasdik ettirilmemiş olması
- ❖ “Diğer ücretler” üzerinden salınan Gelir Vergisinde, tarh zamanı geçtiği halde verginin tarh ettirilmemiş olması,
- ❖ Veraset ve intikal vergisi beyannamesinin 342. maddede belirtilen süre (ikinci on beş günlük süre) içerisinde verilmiş olmasıdır (VUK md. 352).

1.3.1.2.2. İkinci Derece Usulsüzlükler

II. derece usulsüzlük sayılan fiiller;

- ❖ Veraset ve intikal vergisi beyannamelerinin süresinin sonundan başlayarak 342. maddenin ilk fıkrasında belirtilen süre (ilk on beş günlük süre) içinde verilmiş olması,
- ❖ Ekim ve sayım beyanlarının süresi içinde veya kanunda istenilen bilgileri ihtiva edecek doğru bir şekilde yapılmaması,
- ❖ Vergi kanunlarında yazılı bildirimlerin (işe başlama bildirimini hariç) zamanında yapılmamış olması,

- ❖ Vergi karnesinin süresinin sonundan başlayarak on beş gün geçtiği halde alınmamış olması,
- ❖ Tasdiki mecburi olan defterlerden herhangi birinin tasdik muamelesinin, süresinin sonundan başlayarak bir ay içinde yaptırılmış olması,
- ❖ Vergi beyannameleri, bildirimler, evrak ve vesikaların kanunen belli şekil ve muhteviyatı ve ekleri ile bunlarla ilgili olarak yapılan diğer düzenlemelere ilişkin hükümlere uyulmamış olması,
- ❖ Hesap veya muamelelerin doğruluk ya da açıklığını bozmamak şartıyla bazı evrak ve vesikaların bulunmaması veya ibraz edilmemesidir (VUK md. 352).

1.3.1.2.3. Özel Usulsüzlükler

Özel usulsüzlük olarak nitelendirilen fiiller de vergi kanunlarınca öngörülen şekle ilişkin ödevlerin yerine getirilmemesine dayanmaktadır. Aradaki fark ise özel usulsüzlük suçunun vergi yükümlülüğünü daha ağır noktalarda ihlal etmesi ve buna bağlı olarak vergi ziyayı yaratma açısından daha elverişli ortam yaratmasıdır (Şenyüz, 2005: 103). Vergi Usul Kanununda özel usulsüzlük halleri sayılan fiiller:

- ❖ Verilmesi ve alınması gereken fatura gider pusulası, müstahsil makbuzu ile serbest meslek makbuzlarının verilmemesi, alınmaması veya düzenlenen bu belgelerde gerçek meblağdan farklı meblağlara yer verilmesi,
- ❖ Perakende satış fişi, ödeme kaydedici cihazla verilen fiş, giriş ve yolcu taşıma bileti, sevk irsaliyesi, taşıma irsaliyesi, yolcu listesi, günlük müşteri listesi ile Maliye Bakanlığı'nca düzenlenme zorunluluğu getirilen belgelerin; düzenlenmemesi, kullanılmaması, bulundurulmaması, düzenlenen belgelerin aslı ile örneğinde farklı meblağlara yer verilmesi veya gerçeğe aykırı olarak düzenlendiğinin tespit edilmesi,
- ❖ Günlük kasa defteri, günlük perakende satış ve hasılat defteri ile Maliye Bakanlığı'nca tutulma ve günü gününe kayıt edilme mecburiyeti getirilen defterlerin, iş yerinde bulundurulmaması, bu defterlere yazılması gereken işlemlerin günü gününe defterlere kayıt edilmemesi veya yoklama ve

incelemeye yetkili olanlara istendiğinde ibraz edilmemesi, levha bulundurma veya asma zorunluluğu bulunan mükelleflerce bu zorunluluğa uyulmaması,

- ❖ Vergi Usul Kanunu'na göre belirlenen muhasebe standartlarına, tek düzen hesap planına ve mali tablolara ilişkin usul ve esaslar ile muhasebeye yönelik bilgisayar programlarının üretilmesine ve kullanılmasına ilişkin kural ve standartlara uyulmaması,
- ❖ Vergi kimlik numarasıyla işlem yapma mecburiyetine uyulmaksızın işlem yapılması,
- ❖ Matbaaların belge basımı ile ilgili bildirim görevini tamamen veya kısmen yerine getirmemeleri,
- ❖ İşlemlerinde vergi kimlik numarası kullanma zorunluluğu getirilen kurum ve kuruluşlardan yaptıkları işlemlere ilişkin bildirimleri Maliye Bakanlığı'nın belirleyeceği standartlarda, araçlarla (yazı, manyetik ortam, disket, mikrofilm, mikrofiş gibi) ve zamanlarda yerine getirilmemesi,
- ❖ Maliye Bakanlığı'nın özel işaretli görevlisinin ikazına rağmen yollarda durulmaması,
- ❖ Damga vergisi ödenmemiş veya noksan ödenmiş kağıtları, vergi ve cezası tahsil edilmeden tasdik eden veya örneklerini çıkarıp veren noterlerin durumu,
- ❖ Bilgi vermektan çekinilmesi,
- ❖ Tahsilat ve ödemelerini, banka, benzeri finans kurumları veya posta idarelerince düzenlenen belgelerle tevsik etme zorunluluğuna uyulmaması,
- ❖ Elektronik ortamda beyanname verilmesi mecburiyetine uyulmamasıdır (VUK md. 353, 355, mük.355).

1.3.2. Adli Vergi Suçları

Vergilerin ekonomik yaşamda öneminin git gide artması, vergi suçlarında birçok ülkede parasal vergi cezaları dışında cezai yaptırımlara da gidilmesini gerekli

kılmıştır. Bu kapsama giren adli vergi suçlarının kamu düzenini bozucu etkileri göz önünde bulundurulmakta ve ceza hukukunun ilkeleri ışığında değerlendirilmektedir (Mutluer, 2006: 225). Ülkemizde adli vergi suçları kapsamında kaçakçılık, vergi mahremiyetinin ihlali ve mükelleflerin özel işlerinin yapılması suçları değerlendirilmektedir.

1.3.2.1. Kaçakçılık Suçu

Vergi kaçakçılığına ilişkin tartışmaların çoğu bu eylemin arzu edilmeyen bir davranış olduğu yönünde şekillenmektedir. Ekonomistler vergi kaçırma eylemini, belirsizlik altında rasyonel karar verme sorunlarından biri olarak nitelermektedirler. Daha açık olarak, vergi kaçakçılığı daha düşük vergi ödeme ya da yakalanma ve cezalandırılma sonucuyla bitecek bir kumar oynama süreci olarak ifade edilebilmektedir (Torgler, 2003: 154).

Literatürde vergi kaçakçılığının, vergiden kaçınma kavramıyla karıştığı görülmektedir. Ancak vergiden kaçınma ve kaçakçılık arasındaki önemli farklardan biri vergi kaçakçılığının hukuka aykırı bir davranış olması, vergiden kaçınmanın ise hukuka aykırı olmamasıdır (Cowell, 1985: 165). Kay tarafından yapılan ayırımında ise, vergi kaçakçılığı fonksiyonu, kontrol edilebildiği ve izlenebildiği ölçüde vergi tahakkuku ve toplanması mekanizmalarından oluşmaktadır. Vergiden kaçınma fonksiyonu ise vergi matrahının bir fonksiyonudur ve mevzuat uygulamalarının başarısına bağlıdır (aktaran Cowell, 1985: 165).

Lewis, vergi kaçakçılığı davranışını iki gruba ayırarak incelemektedir. Birinci grupta, bir faaliyet ile yapılan vergi kaçırma ve ihmal sonucu oluşan vergi kaçırma bulunmaktadır. İkinci grupta ise kasten vergi kaçırma ve bilmeden (kasıtsız) vergi kaçırma bulunmaktadır. Bir faaliyet ile yapılan vergi kaçırma mükellefin vergi yükünü azaltmak amacıyla belli davranışlarda bulunmasıdır. İhmal sonucu oluşan vergi kaçırma ise mükellefin vergi mevzuatına göre yapmak zorunda olduğu davranışları yapmamasıdır (aktaran Bayraklı, Saruç ve Sağbaş, 2004: 206-207). Kasıtlı vergi kaçırma ile bilmeden vergi kaçırma arasındaki fark, mükellefin gerçekten vergi kaçırma amaçlayıp amaçlamadığı ile ilgilidir. İki eylem de genel

olarak vergi gelirlerini azaltmak gibi bir sonucu doğursa da, iki tür vergi kaçırmaya neden olan sebepler ve vergi kaçırın mükelleflerin karakterleri birbirinden oldukça farklıdır (Bayraklı, Saruç ve Sağbaş, 2004: 206-207).

Vergi kaçakçılığının boyutunun en önemli göstergelerinden birisi vergi boşluğudur. Vergi boşluğu, mükelleflerin gerçekte ödemeleri gereken vergi miktarı ile beyan ederek ödedikleri vergi miktarı arasındaki fark olarak tanımlanabilmektedir (Andreoni, Erard ve Feinstein, 1998: 819). Gerçekte denmesi gereken vergi miktarı ile ödenen vergi miktarı arasında fark olmasının birçok nedeni vardır. Trasberg bu nedenleri, vergi idaresinin verimsiz çalışması ve kayıt dışı ekonomi başlıkları altında incelemiştir ve bu iki durumdan ilkinde vergiden kaçınma ikincisinde ise vergi kaçakçılığı ortaya çıkmaktadır (Trasberg, 2004: 5).

Tablo 3, lkemizde 2000-2009 yılları arasında denetim elemanlarınca yapılan vergi inceleme sonuçlarını, 1998 baz yılı alınarak hesaplanan Gayri safi Yurtiçi Hasıla rakamlarını, toplam vergi hasılatını ve bu verilerden hareketle elde edilen oranları göstermektedir. Sonuçlar değerlendirildiğinde, incelenen matrahın yaklaşık olarak 2000 yılı için % 54’u kadar bir matrah farkı ortaya çıkmışken, bu oran 2001’de % 184,8’e çıkmakta, 2005 yılında ise % 118’e düşmektedir. 2007 yılında oran % 48’lere kadar düşerken, 2008 yılında incelenen matrahın % 267’si kadar matrah farkı ortaya çıkmakta ve bu rakam ile en yüksek seviyeye ulaşıldığı görülmektedir. Bununla birlikte bu rakamların inceleme yapılan sektörler ya da mükelleflere ait olduğu dşnldğğinde, vergi incelemelerinin kapsamı genişletildiğinde bulunan farklar daha da artabilir. Ayrıca 2000-2009 yılları yapılan vergi incelemelerinde elde edilen bu sonuçlar Gayrisafi Yurtiçi Hasıla değerlerine oranlandığında, incelenen matrahlar 2000’li yılların ilk yarısında GSYİH’nın % 2 ile % 5’i arasında değişen oranını oluştururken, 2005’ten sonra bu oran yükselerek % 13’lere ulaşmıştır. GSYİH değerleri ile bulunan matrah farkları oranlandığında 2000-2007 yılları arasında % 1 ile % 6 arasında değişen değerler elde edildiği görülmektedir. En yüksek değere ise 2008 yılında % 22,20 ile ulaşılmakta ve 2009’da bu oran % 10,28’e düşmektedir. Bütün bu veriler, ülkemizde vergi hasılatının GSYİH’nın yaklaşık % 20’sini oluşturduğu göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde vergi kaçakçılığının önemli boyutlarda olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Vergi İnceleme Sonuçları (2000-2009)*

Yıllar	İncelenen Matrah* (Bin TL) (1)	Bulunan Matrah Farkı* (Bin TL) (2)	(2/1) (%) Olarak	GSYH (1998 Baz Yılı/Cari Fiyatlar) (Bin TL) (3)	(1/3) (%) Olarak	(2/3) (%) Olarak	Toplam Vergi Hasılatı (Bin TL) (4)	(4/3) (%) Olarak
2000	3.621.021	1.987.099	54,8	166.658.021	2,17	1,19	26.503.698	15,9
2001	7.289.622	13.478.317	184,8	240.224.083	3,03	5,61	39.735.928	16,5
2002	13.863.392	7.971.330	57,4	350.476.089	3,95	2,27	59.631.868	17,0
2003	25.563.195	18.834.977	73,6	454.780.659	5,62	4,14	84.316.169	18,5
2004	22.124.052	18.712.916	84,5	559.033.026	3,95	3,34	101.038.904	18,0
2005	32.548.467	38.715.354	118,9	648.931.712	5,01	5,96	131.948.778	20,3
2006	46.796.638	47.419.483	101,3	758.390.785	6,17	6,25	151.271.701	19,4
2007	63.409.073	30.450.980	48,0	843.178.421	7,52	3,61	171.098.466	20,2
2008	78.838.889	211.092.889	267,7	950.534.251	8,29	22,20	189.980.827	19,9
2009	125.603.952	97.972.236	78,0	952.558.579	13,18	10,28	196.313.308	20,6

Kaynak: Gelir Kontrolörleri Derneği, Vergi İnceleme Sonuçları (2001 – 2009), <http://www.gkd.org.tr/gelkont.asp?ss=13>, GİB Faaliyet Raporu 2000, <http://www.gib.gov.tr/fileadmin/faaliyetraporlari/2000/denetim.pdf>, (Çevrimiçi), Erişim: 22/02/2011.

GSYİH (2000-2009) 1998 Baz Yılı, Cari Fiyatlar verileri, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=55&ust_id=16, (Çevrimiçi), Erişim: 27/04/2011.

Toplam Vergi Hasılatı, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_1.xls.htm, (Çevrimiçi), Erişim: 27/04/2011.

* 2001 yılından itibaren elde edilen sonuçlara vergi dairesi müdürlerinin yaptıkları inceleme sonuçları da dahildir. Tablo değerleri gösterilen kaynaktaki bilgilere sadık kalınarak tarafımızdan toplulaştırılmıştır.

Ülkemizde vergi kaçakçılığı suçu ve bu suç için öngörülen cezalar Vergi Usul Kanunu madde 359'da düzenlenmiştir. Maddenin 5728 sayılı Kanunun 276. maddesiyle değiştirilen ve 08.02.2008 tarihinden itibaren yürürlüğe giren son haliyle vergi kaçakçılığı suçu;

Vergi kanunlarına göre tutulan veya düzenlenen ve saklama ve ibraz mecburiyeti bulunan;

- ❖ Defter ve kayıtlarda hesap ve muhasebe hileleri yapılması,
- ❖ Gerçek olmayan ya da kayda konu işlemlerle ilgisi bulunmayan kişiler adına hesap açılması,
- ❖ Defterlere kaydı gereken hesap ve işlemleri vergi matrahın azalması sonucunu doğuracak şekilde tamamen veya kısmen başka defter, belge veya diğer kayıt ortamlarına kaydedilmesi,
- ❖ Defter, kayıt ve belgeleri tahrif edilmesi veya gizlenmesi,
- ❖ İçeriği itibariyle yanıltıcı belge düzenlenmesi veya bu belgelerin kullanılması,
- ❖ Defter, kayıt ve belgelerin yok edilmesi veya defter sayfalarının yok edilerek yerine başka yaprak koyulması veya hiç yaprak koyulmaması ve ya belgelerin asıl veya suretlerinin tamamen veya kısmen sahte olarak düzenlenmesi ile doğmaktadır.

Bu maddelere ek olarak VUK hükümlerine göre ancak Maliye Bakanlığı ile anlaşması bulunan kişilerin basabileceği belgeleri; Bakanlık ile anlaşması olmadığı halde basanlar veya bilerek kullananlar kaçakçılık suçu kapsamında değerlendirilmektedir. Kaçakçılık suçu için öngörülen cezalar ise; 5904 sayılı Kanunla değiştirilmiş olup, Kanunun 03.07.2009 tarihinde yürürlüğe girmesinden önceki ve sonraki hali olmak üzere Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4. Kaçakçılık Suçları ve Cezaları (5904 Sayılı Kanun Öncesi ve Sonrası)

VUK md. 359 Uyarınca Kaçakçılık Suçu	5904 Sayılı Kanun Öncesinde Uygulanan Ceza (03.07.2009 Öncesi)	5904 Sayılı Kanun Sonrasında Uygulanan Ceza (03.07.2009 Sonrası)
<p>Vergi Kanunlarına göre tutulan veya düzenlenen ve saklama ve ibraz mecburiyeti bulunan;</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Defter ve kayıtlarda hesap ve muhasebe hileleri yapanlar, gerçek olmayan veya kayda konu işlemlerle ilgisi bulunmayan kişiler adına hesap açanlar veya defterlere kaydı gereken hesap ve işlemleri vergi matrahının azalması sonucunu doğuracak şekilde tamamen veya kısmen başka defter, belge, veya diğer kayıt ortamlarına kaydedenler, ❖ Defter, kayıt ve belgeleri tahrif edenler veya gizleyenler veya içeriği itibarıyla yanıltıcı belge düzenleyenler veya bu belgeleri kullananlar, 	<p>Hakkında <u>altı aydan üç yıla</u> kadar hapis cezası hükmolunur.</p>	<p>Hakkında <u>on sekiz aydan üç yıla</u> kadar hapis cezası hükmolunur.</p>
<p>Vergi kanunları uyarınca tutulan veya düzenlenen ve saklama ve ibraz mecburiyeti bulunan;</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Defter, kayıt ve belgeleri yok edenler veya defter sahifelerini yok ederek yerine başka yapraklar koyanlar veya hiç yaprak koymayanlar veya belgelerin asıl veya suretlerini tamamen veya kısmen sahte olarak düzenleyenler veya bu belgeleri kullananlar, 	<p>Hakkında <u>on sekiz aydan üç yıla</u> kadar ağır hapis cezası hükmolunur.</p>	<p>Hakkında <u>üç yıldan beş yıla</u> kadar hapis cezası hükmolunur.</p>
<p>VUK hükümlerine göre Maliye Bakanlığı ile anlaşması bulunan kişilerin basabileceği belgeleri,</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Bakanlık ile anlaşması olmadığı halde basanlar veya bilerek kullananlar, 	<p>Hakkında <u>on sekiz aydan üç yıla</u> kadar ağır hapis cezası hükmolunur.</p>	<p>Hakkında <u>iki yıldan beş yıla</u> kadar hapis cezası hükmolunur.</p>

Kaynak: 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu, md. 359 esas alınarak oluşturulmuştur.

Tablo 4’te de görüldüğü gibi 03.07.2009 tarihinde yürürlüğe giren 5904 Sayılı Kanunla kaçakçılık suçları için öngörülen cezalarda bir artış görülmektedir.

Bununla birlikte kaçakçılık suçlarının cezalandırılması bakımından 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun bazı hükümleri önemlidir. Kanun’un 49. maddesine göre hükmedilen bir yıl ve daha az süreli hapis cezası kısa süreli hapis cezasıdır ve yine TCK madde 50’ye göre kısa süreli hapis cezası adli para cezasına veya diğer tedbirlere çevrilebilir. Bu durum 5904 sayılı Kanun öncesinde, mahkemelerin genellikle cezaları en alt sınırdan vermeleri sebebiyle, cezası bir yıl ve daha az süreli hapis olan vergi kaçakçılığı suçlarının para cezalarına çevrilmesine sebep olmaktadır. 5904 sayılı Kanun sonrasında ise hapis cezası alt sınırının 18 aya çıkarılması da bu cezaya mahkûm edilmiş bir vergi kaçakçısının hapse gireceğini kesin olarak söylememektedir. Zira TCK madde 51’e göre, iki yıl ve daha az süreli olan hapis cezaları çeşitli şartların oluşması halinde ertelenebilmektedir. Bu sebeple vergi kaçakçılığı suçu işleyenler teorik olarak hapis cezasına mahkûm olsalar bile Türk Ceza Kanunu’ndaki düzenlemeler sebebiyle fiilen hapis cezası çekmeyebilmektedirler (Üzeltürk, 2009: 1-2).

1.3.2.2. Vergi Mahremiyetini İhlal Suçu

Genel olarak mahremiyet ilkesi, ekonomide liberalizmin “kutsal kazanç” felsefesine, hukuk sisteminde ise insan temel hak ve özgürlüklerinin bazı sınırlandırmalar dışında korunması ve demokratik anayasalarla teminat altına alınması düşüncesine dayandırılabilir (Kocahanoğlu, 1983: 341). Bu açıdan ülkemizde de Vergi Usul Kanununun 5. maddesi uyarınca,

- ❖ Vergi muameleleri ve incelemeleri ile uğraşan memurlar,
- ❖ Vergi Mahkemeleri, Bölge İdare Mahkemeleri ve Danıştay’da görevli olanlar,
- ❖ Vergi kanunlarına göre kurulan komisyonlara iştirak edenler,
- ❖ Vergi işlerinde kullanılan bilirkişiler,

Görevleri dolayısıyla, mükellefin ve mükellefle ilgili kimselerin şahıslarına, muamele ve hesap durumlarına, işlerine, işletmelerine, servetlerine veya

mesleklerine yönelik olmak üzere öğrendikleri sırları veya gizli kalması lazım gelen diğer hususları ifşa edemezler ve kendilerinin veya üçüncü şahısların menfaatine kullanamazlar. Ayrıca bu yasak, bu kimseler görevlerinden ayrılışları dahi devam etmektedir. Bununla birlikte yine aynı madde kapsamında istisnai bir durum yaratacak şekilde Maliye Bakanlığı, mükelleflere ait çeşitli bilgilerin (mükelleflere ait matrahlar, kesinleşen vergi ve ceza miktarları vd.) mükelleflerin şeref, haysiyet ve haklarına tecavüz edilmesine imkân tanımayacak halde açıklanmasına izin verebilmektedir.

VUK md. 362 uyarınca vergi mahremiyetine uymaya mecbur olan kimselerden bu mahremiyeti ihlal eden kişiler, Türk Ceza Kanununun 239. maddesi hükümlerine göre, şikâyet üzerine bir yıldan üç yıla kadar hapis ve beş bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır. Buna ek olarak cebir veya tehdit kullanarak bir kimseyi bu madde kapsamına giren bilgi veya belgeleri açıklamaya mecbur kılan kişiler ise, üç yıldan yedi yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır.

1.3.2.3. Mükelleflerin Özel İşlerini Yapma Suçu

Vergi Usul Kanunu madde 5'te de sayılmış olan; vergi muameleleri ve incelemeleri ile uğraşan memurlar, vergi mahkemeleri, bölge idare mahkemeleri ve Danıştay'da görevli olanlar, vergi kanunlarına göre kurulan komisyonlara iştirak edenler ve vergi işlerinde kullanılan bilirkişiler, yine VUK md. 6 uyarınca;

- ❖ Kendilerine, nişanlılarına, boşanmış olsalar bile eşlerine,
- ❖ Kan veya sıhri usul ve fûruna, evlatlığına veya kendisini evlat edinene yahut kan hısımlığında üçüncü (bu derece dahil), sıhri hısımlıkta, bu hısımlığı meydana getiren evlenme ortadan kalkmış olsa bile üçüncü (bu derece dahil) dereceye kadar olan civar hısımlarına,
- ❖ Kanuni temsilcisi veya vekili buldukları kimselere ait vergi inceleme ve takdir işleriyle uğraşamazlar.

Vergi Usul Kanunu madde 6'nın son fıkrası gereğince de mükelleflerin vergi kanunlarının uygulanması ile ilgili hesap, yazı ve diğer özel işlerini yapmaları yasak

edilen, vergi muameleleri ve incelemeleri ile uğraşan memurlar ve vergi mahkemeleri, bölge idare mahkemeleri ve Danıştay'da görevli olan kişiler, bu yasağa aykırı harekette bulunmaları halinde Türk Ceza Kanununun 257. maddesinin birinci fıkrası hükmüne göre bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Bu hareketlerle vergi ziyana neden olunması halinde kişiye ayrıca vergi ziyat cezası kesilir.

Bu bölümde, vergi suçlarına ve cezalarına ilişkin teorik bilgiler verilirken, mükelleflerin davranışlarını etkileyen ve vergi suçu işlemeye ya da işlememeye yönelten çeşitli faktörlerin incelenmesi ise sonraki bölümlere bırakılmaktadır.

2. BÖLÜM

VERGİ KAÇIRMA EĞİLİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Vergi mükelleflerinin, vergiyi ödemek ya da ödememek şeklinde tavır gösterdikleri bir gerçektir. Yasalara aykırı bir şekilde davranarak vergisini ödemeyen mükellefler, vergi kaçırma suçu işlemiş olurlar. Yapılan literatür taraması sonucunda, çalışmanın bu bölümünde vergi kaçırma eğilimlerine etki eden değişkenler incelenmektedir. Literatürün, mükelleflerin vergi kaçırma eğilimlerini araştırmak amacıyla yapılan çalışmalar açısından oldukça zengin olduğu görülmektedir. Çalışmalar incelendiğinde dikkat çeken önemli bir nokta, eserlerin çoğunda vergi kaçırma eğilimini etkilemesi olası birden fazla değişkenin değerlendirilmiş olmasıdır. Bu sebeple vergi kaçırma eğilimini etkileyen faktörler, bunları sistematik bir hale getirmek amacıyla bir dizi alt başlık altında toplanmıştır. Bu alt başlıklar olarak belirlenen, ekonomik ve mali faktörler, psikolojik ve ahlaki faktörler, demografik faktörleri, siyasi ve idari – yönetsel faktörler, bir anlamda çalışmanın araştırdığı ana eksenleri belirtmektedir.

2.1. EKONOMİK VE MALİ FAKTÖRLER

Mükellefler kanunlar tarafından üstlerine yüklenen yükümlülükleri ya gönüllü olarak yerine getirirler ya da çeşitli riskleri göze alarak yükümlülüklerini yerine getirmezler. Literatürde bu durumu etkileyen faktörler çeşitli gruplara ayrılarak incelenmiştir. Vergi kaçırma eğilimi, ekonomik ve mali faktörler açısından ele alındığında rasyonel tercih kavramı ön plana çıkmaktadır. Şöyle ki, rasyonel tercih teorisinin özünde bireyler tercihlerini yansıtan istekler ya da amaçlar doğrultusunda hareket etmektedirler ve rasyonel bireyler kendilerine maksimum memnuniyeti sağlayacak alternatifi seçmektedirler (Scott, 2000: 127-128). Bu durum mükellefler açısından ele alındığında verginin tam olarak ödenmesi ve ödenmemesi durumlarından elde edilecek getirinin karşılaştırılması ve maksimum memnuniyeti sağlayan alternatifi seçilmesi önemli olmaktadır. Bu seçimde ise beklenen fayda kavramı önemli yer tutmaktadır.

Beklenen fayda teorisinde karar vericilerin riskli veya sonu belirsiz ihtimaller arasından tercih yapmaları beklenmektedir. Bu teorinin matematiksel temellerinin Bernoulli'nin çalışmalarına dayandığı görülmektedir. Bernoulli'ye göre bireyler beklenen parasal değerden ziyade, bu elde edilecek parasal değerden beklenen faydayı maksimize etmeye çalışmaktadırlar. Ancak Bernoulli faydanın nasıl ölçülebileceğine dair bir önermede bulunmamıştır (Schoemaker, 1982: 530-531). Bu eksiklik ise John von Neumann ve Oskar Morgenstern tarafından geliştirilmiştir. Von Neumann – Morgenstern teoremi, geçişlilik ve tamamlanmışlık, tercihlerin sürekliliği, bağımsızlık, kazanma şansı yüksek olanı tercih etme ve birleşik olasılık varsayımları altında meydana gelen sonuçlar için sayısallaştırılabilir bir fayda anlayışından yola çıkmaktadır. Bu varsayımlar, kişilerin tutarlı bir tercih ortaya koymaları halinde bireysel tercihleri sayısallaştırabilecekleri bir indeksin ortaya konulabileceğini ifade etmektedir. Bununla birlikte, bireyler belirsizlik altında tercihlerini, Von Neumann – Morgenstern varsayımlarına göre yaparlarsa, yapılan bu tercihler beklenen faydalarını maksimize etmektedir (Abaan, 1998: 126-133).

2.1.1. Allingham ve Sandmo Modeli

Mükelleflerin vergi beyanlarına ilişkin kararları belirsizlik altında verilen kararlardır ve bu nedenle gelirin tamamının beyan edilmemesi vergi idaresi tarafından otomatik olarak ceza ile karşılık bulmamaktadır. Mükellef esas olarak iki temel davranış stratejisine sahiptir. Bunlardan ilki, gerçek gelirin beyan edilmesidir. İkinci davranış ise, mükellefin gerçek gelirinden daha azını beyan etmesidir. Eğer, ikinci davranış seçilirse kişinin getirisi vergi idaresince denetlenip denetlenmemesine bağlı olacaktır. Mükellef denetlenmezse gerçek gelirin beyan edilmesindeki duruma göre daha kazançlı olacaktır. Allingham ve Sandmo modelinde de mükellef davranışları incelenirken Von Neumann – Morgenstern teoreminin varsayımlarından hareket edilmektedir (Allingham ve Sandmo, 1972: 324).

Modelde gerçek gelir W , dışsal olarak verilmekte ve sadece mükellef tarafından bilinmektedir, yani vergi idaresi mükellefçe elde edilen gerçek gelir tutarını bilmemektedir. Vergi sabit bir oran olarak konulur ve θ ile gösterilmektedir.

Beyan edilen gelir ise X 'tir. Mükellef p olasılığıyla gerçek gelir miktarının öğrenilmesi için denetlenebilir. Mükellef denetlenirse beyan etmediği $W - X$ kadarlık gelir üzerinden vergi ödeyecek ve π oranda (θ 'dan yüksek miktarda) bir cezayı ödemek zorunda kalacaktır. Mükellefin fayda fonksiyonu, net gelirinden oluşmaktadır ve beklenen fayda şu şekilde ifade edilmektedir (Allingham ve Sandmo, 1972: 325-327);

$$E[U] = (1 - p)U(W - \theta X) + pU(W - \theta X - \pi(W - X))$$

Allingham ve Sandmo modelinde, mükellef tarafından beyan edilen gelir, gerçek gelir miktarına (W), vergi oranına (θ), ceza oranına (π) ve denetlenme olasılığına (p) bağlı olarak açıklanmaktadır. Mükellefin gelir düzeyi ile riskten kaçınması arasında bir ilişki vardır. Şöyle ki, riskten kaçınma gelirle birlikte azalmaktadır. Mükellefin geliri değiştiğinde, gelirden beyan edilen kısım, mükellefin riskten kaçınma durumunun artmasına, azalmasına veya sabit kalmasına göre ya artar ya azalır ya da sabit kalmaktadır. Vergi oranıyla vergi kaçakçılığı arasındaki ilişki ise gelir ve ikame etkileri yardımıyla açıklanabilmektedir. İkame etkisi, vergi oranlarındaki artış vergi kaçırmaı daha karlı hale getirdiği için olumsuz etki yapmaktadır. Gelir etkisinde ise vergi oranlarındaki artışın mükellefin refahını azaltması ve azalan riskten kaçınma varsayımı altında geliri azalan mükelleflerin daha az risk almak istemeleri söz konusudur. Yani gelir etkisi vergi kaçırmaı azaltma eğiliminde olduğundan olumlu etki yapmaktadır. Bu durumda ikame etkisi vergi kaçırmaı teşvik ederken, gelir etkisi mükellefin vergi kaçırma eğilimi üzerinde caydırıcı etki yapmaktadır. Ceza oranındaki artış ve mükellefin denetlenme olasılığındaki artış, gelirin beyan edilecek kısmını artırmaktadır (Allingham ve Sandmo, 1972: 329-330).

2.1.2. Srinivasan Modeli

Srinivasan modeli de, Allingham ve Sandmo modelinde olduğu gibi mükelleflerin vergi kaçırma davranışlarını ekonomik değişkenler yardımıyla açıklamaktadır.

Srinivasan çalışmada, mükellefin gerçek gelirini y ile göstermiştir. Mükellef gelirini olduğundan az beyan ettiğinde denetlenme olasılığı π 'dir. Bu denetlenme olasılığı gerçek gelir düzeyi y 'ye bağlıdır. Ödenen vergi miktarını gelirin fonksiyonu olarak $T(y)$ düşünebiliriz. Gerçek miktarından az beyan edilen gelir ise λ ile gösterilmektedir. $P(\lambda)$ ise ceza oranı olarak ifade edilmektedir. Mükellefin, vergi ve ceza sonrasında beklenen getirisini maksimize edecek λ 'yı seçtiği varsayımı altında mükellefin beklenen faydası şu şekilde ifade edilmektedir (Srinivasan, 1973: 340);

$$A(y) = \pi[y - T(y) - \lambda P(\lambda)y] + (1 - \pi)[y - T\{(1 - \lambda)y\}]$$

Bu yaklaşımda gelir üzerinden ödenen vergi, mükellefin gerçek gelirinin pozitif ve artan bir fonksiyonudur, aynı şekilde ceza oranı da beyan edilen gelirin pozitif ve artan fonksiyonudur. Bu şartlar altında şu üç sonuç elde edilmektedir;

- ❖ Diğer koşullar sabitken, mükellefin denetlenme olasılığı π artarsa, gelirin gerçek tutardan az beyan edilme olasılığı azalmaktadır.
- ❖ Artan oranlı bir vergi fonksiyonunda ve denetlenme olasılığı gelirden bağımsız olduğunda, kişi zenginleştikçe gelirin daha azını beyan etmektedir.
- ❖ Marjinal vergi oranı sabit ve denetlenme olasılığı gelirin artan bir fonksiyonu ise, gelir arttıkça gelirin gerçek tutardan az beyan edilme olasılığı azalır (Srinivasan, 1973: 341).

2.1.3. Vergi Suçlarının Açıklanmasında Ekonomik ve Mali Diğer Yaklaşımlar

Vergi kaçırma eğiliminin açıklanmasında kullanılan ve belirsizlik altında karar verme davranışını içeren beklenen fayda modellerinin yanı sıra, vergi oranı, vergi yükü, gelir düzeyi, kamu harcamalarından elde edilen pay, gelir dağılımı gibi diğer bazı ekonomik ve mali değişkenlerde vergi kaçırma eğiliminin açıklanmasında etkili olmaktadır.

2.1.3.1. Vergi Oranı, Vergi Yüğü ve Vergi Kaçakçılığı

Vergi oranları ve vergi kaçırma eğilimi arasındaki ilişki literatürde birçok çalışma ile incelenmiştir. Çalışmaların bir kısmında yüksek vergi oranlarının, mükelleflerin gelirlerini azaltacağı ve geliri azalan mükellefin daha az risk almak isteyeceği varsayımından hareketle, vergi kaçırma eğilimini azaltmakta olduğu sonucuna ulaşılırken bir kısmında da artan vergi oranlarının vergi kaçırma eğilimini artırmakta olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Alm, Jackson, McKee, 1992: 110).

Vergi sonrası geliri azalan mükellef daha az risk alma eğiliminde ve dolayısıyla vergi oranlarındaki artış sebebiyle daha az vergi kaçırma eğiliminde olmaktadır. Dolayısıyla riskten hoşlanmama durumu gelir ile birlikte artmadıkça veya ikame etkisi gelir etkisini bastırarak kadar etkili olmazsa, yüksek vergi oranları vergi kaçakçılığını azaltmakta ya da vergi oranının etkisi belirsiz olmaktadır. Yithzaki çalışmasında vergilerin oransal olması ve cezaların kaçırılan gelir yerine kaçırılan vergi miktarı üzerinden alınması halinde ikame etkisinin meydana gelmeyeceğini ifade etmektedir. Sonuç olarak riskten hoşlanmama gelir ile birlikte azalıyorsa, vergi oranlarındaki değişimin vergi kaçakçılığı üzerindeki etkisi negatif olmaktadır (aktaran Crane ve Nourzad, 1990: 190-198)

Spicer ve Becker'in çalışmasında mükellefler vergi oranlarını düşük, yüksek ve ortalama seviyede algılamalarına göre gruplandırılmış ve bu grupların vergi kaçırma eğilimleri incelenmiştir. Vergi oranlarını ortalama seviyeden daha yüksek olarak hisseden vergi mükelleflerinin vergi kaçırma eğilimlerinin yüksek, vergi oranlarını ortalamadan daha düşük olarak hisseden vergi mükelleflerinin ise vergi kaçırma eğilimlerinin daha düşük olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. (Spicer ve Becker, 1980: 173).

Clotfelter tarafından yapılan çalışmada vergi oranlarının politika aracı olarak kullanılabilmesi ve vergi oranlarındaki değişikliklerin vergi kaçakçılığı üzerinde önemli ölçüde etki yapması göz önünde bulundurulmuş ve marjinal vergi oranları ve vergi kaçakçılığı arasındaki ilişki araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre vergi oranlarındaki artış, vergi kaçakçılığını artırmaktadır ve gelir düzeyinin gerçek miktara göre daha az beyan edilmesi marjinal vergi oranlarındaki artışla birlikte

artmaktadır (Clotfelter, 1983: 368-371). Alm, Jakson ve McKee tarafından yapılan deneysel çalışmada da vergi oranlarındaki artışın vergi kaçakçılığını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Alm, Jackson, McKee, 1992: 110). Crane ve Nourzad'ın çalışmasında da mükelleflerin yükselen vergi oranlarına, vergi kaçırma eğilimlerini artırarak cevap verdikleri sonucuna ulaşılmıştır (Crane ve Nourzad, 1990: 197). Pommerehne ve Weck-Hannemann tarafından yapılan çalışmada da vergi oranları ile vergiyi gönüllü olarak ödememe arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur (Pommerehne ve Weck-Hannemann, 1996: 168).

Feinstein tarafından Amerika Birleşik Devletleri Gelir İdaresi Servisinin vergi mükelleflerinin vergi uyumuna yönelik 1982 ve 1985 yıllarında topladığı (Taxpayer Compliance Measurement Programs – TCMPs) veriler kullanılarak yapılan çalışmada ise, marjinal vergi oranlarındaki artışın vergi kaçakçılığını azaltma yönünde etki yaptığı bulgularına ulaşılmıştır (Feinstein, 1991: 23-24).

Bayraklı, Saruç ve Sağbaş tarafından yapılan çalışmada vergi yükünün yüksek olması dolayısıyla vergi kaçırmanın mükelleflerin çok fazla suçlanamayacağı ifadesi ile aynı paralelde düşünen mükelleflerin vergi kaçırma eğilimlerinin daha yüksek olduğu ve dolaylı olarak da algılanan vergi yükündeki artışın vergi kaçırma eğilimini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Bayraklı, Saruç ve Sağbaş, 2004: 228).

Çiçek'in çalışmasında ödedikleri vergi yükünü çok ağır hisseden yükümlülerin, ağırlıklı olarak vergi oranlarının düşürülmesinin vergi kaçakçılığını azaltıp, vergi gelirlerini artıracaklarını, ödedikleri vergi yükünü normal düzeyde hisseden mükelleflerin ise ağırlıklı olarak vergi oranlarının düşürülmesinin vergi gelirlerini azaltacağını düşünmekte oldukları sonuçları elde edilmiştir. Ayrıca ödedikleri vergi yükünü ağır olarak hisseden mükellefler, vergi oranlarının düşürülmesinin vergi tabanını genişletip vergi kaçakçılığını azaltacağını ifade etmişlerdir (Çiçek, 2006: 151).

Saraçoğlu'nun Türkiye için yaptığı anket çalışmasında elde edilen sonuçlarda, ankete katılan mükelleflerin % 95'lik kısmının az ya da çok vergi oranlarının yüksek olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Bu bulgunun yanı sıra, mükellefler vergi

oranlarının azaltılmasının vergi kaçakçılığını azaltacağını ifade etmektedirler (Saraçoğlu, 2008: 114-119).

Richardson'ın Avrupa Birliği üyesi ülkeler ve Brezilya, Kanada, Çin, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Hindistan, Türkiye gibi 45 ülkenin, 2002-2004 yılları verilerini değerlendirerek, vergi kaçırma eğilimlerini etkileyen değişkenleri araştırdığı çalışmasında vergi kaçırma eğilimi ile marjinal vergi oranları arasında negatif yönlü bir ilişki vardır hipotezi test edilmiş ve vergi kaçırma eğilimi ile marjinal vergi oranları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Richardson, 2006: 154-160).

2.1.3.2. Gelir Düzeyi, Gelir Kaynağı ve Vergi Kaçakçılığı

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun birinci maddesinde, bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarı olarak, iktisat terimleri sözlüğünde ise emek faktörünün işlendirilmesinden sağlanan maaş, ücret, bahşiş, prim; finansal araçlardan sağlanan faiz, kâr payı gibi sermaye getirileri; taşınmaz ve topraktan sağlanan kira, rant; iş göremezlik, çocuk desteği; sağlık, işsizlik sigortası ve emeklilik gibi sosyal güvenlik kapsamındaki transfer ödemeleri ile şans oyunları ve benzeri kaynaklardan elde edilen para miktarı olarak tanımlanan gelir kavramı ile vergi kaçırma eğilimi arasında önemli bir ilişki vardır ve bu ilişki literatürde birçok çalışma ile araştırılmıştır.

Becker, Büchner ve Sleeking tarafından kamu harcamalarından elde edilen pay ile vergi kaçakçılığı arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmada vergi kaçırma eğiliminin gelir düzeyindeki artışla birlikte artacağı sonucuna da ulaşılmıştır (Becker, Büchner ve Sleeking, 1987: 249). Crane ve Nourzad tarafından yapılan çalışmada da elde edilen gelir düzeyi yükseldikçe mükelleflerin daha fazla vergi kaçırma eğiliminde oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Crane ve Nourzad, 1990: 197).

Feinstein'in TCMPs verileri kullanılarak yapılan çalışmasında ise elde edilen bulgulardan biri de, vergi kaçırma olasılığı ile gelir düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığıdır. (Feinstein, 1991: 15).

Alm, Jackson ve McKee tarafından yapılan deneysel çalışmada, bilgisayar tarafından belirlenen deneklere 2.00 – 3.00 birim arasında değişen miktarlarda para verilmiş ve bu gelirin ne kadarını beyan edeceğine karar vermesi istenmiştir. Beyan edilmeyen gelir ise vergilendirilmemekte ancak denetim olasılığında tabii tutulmaktadır. Yapılan deneyler 8 oturumda tamamlanmış ve yüksek gelir elde edenlerin vergi ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmede daha yüksek uyum gösterdikleri sonucu elde edilmiştir (Alm, Jackson ve McKee, 1992: 110).

Artan gelir düzeyi ile birlikte mükelleflerin vergi kaçırana ve vergi kaçırmaya olan bakış açılarının daha olumlu seviyelere ulaştığı sonucuna Çoban tarafından yapılan çalışmada ulaşıldığı da görülmektedir (Çoban, 2004: 144).

Vergi kaçırma eğilimi incelenirken farklı kaynaklardan elde edilen gelir türlerini ayırt etmek ise önemli olmaktadır ve bu durumda kayıtlı gelir ve kayıtlı olmayan gelir ayrımı yapılmaktadır. Gelir kayıtlı olduğunda, vergi düzenli bir ücretten stopaj yoluyla alınmaktadır. Bir işverene bağlı olmadan ve iş sözleşmesi olmadan çalışılması durumlarında ise kayıtlı olmayan gelir ortaya çıkmaktadır. Gelirin bu türünde ödenecek vergi miktarının belirlenebilmesi için idareye vergi matrahının beyan edilmesi gerekmektedir ve bu sebeple kayıtlı olmayan gelir elde edilmesinde vergi kaçırma daha kolay olmaktadır. Bu durum da emek dağılımının bozulmasına, meslek seçiminin dengesiz olmasına sebep olabilmektedir (Gerxhani ve Schram, 2006: 403).

Gerxhani ve Schram tarafından yapılan çalışmada, vergi kaçırma olasılığının varlığının gelir tipi (kayıtlı gelir – kayıtlı olmayan gelir) seçimini etkileyip etkilemediği incelenmiştir. Gelir kaynağına ve vergi kaçırmaya ilişkin kararın eş zamanlı olarak alınan kararlar olduğu ve mükelleflerin vergi kaçırma imkânlarının varlığı halinde kayıtlı olmayan gelir kaynağının seçimine yöneleceklerine dair bulgular elde edilmiştir (Gerxhani ve Schram, 2006: 416).

Gelir düzeyi ve gelirin elde edildiği kaynak ile vergi kaçırma eğilimi arasındaki ilişkinin incelendiği diğer bir çalışmada ise verginin stopaj yoluyla elde edildiği gelir türlerinde (maaş, ücret gibi) vergi kaçırma eğiliminin düşük olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, gelir düzeyi ile vergi kaçırma eğilimi

arasında anlamlı bir ilişki elde edilememiştir (Richardson, 2006: 160-165). Spicer ve Becker tarafından yapılan deney tasarımından elde edilen sonuçlarda da gelir düzeyi ve vergi kaçırma eğilimi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Spicer ve Becker, 1980: 174).

2.1.3.3. Vergi Denetimi, Vergi Cezaları ve Vergi Kaçakçılığı

Mükellefler gelir elde etmekte ve beyan ettikleri gelir üzerinden vergilerini ödemektedirler. Gerçek gelirin beyan edilmemesi ve bu durumun vergi denetimleriyle ortaya çıkarılması halinde mükellefler vergi cezası ile karşılaşmaktadırlar (Alm, Jackson ve McKee, 1992: 108).

Spicer ve Lundstedt tarafından yapılan çalışmada beklenenin aksine vergi kaçırma eğilimi ve cezaların ağırlığı ile vergi kaçırma eğilimi ve yakalanma olasılığı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak mükelleflerin vergi denetimi ile ilgili yaşadıkları deneyimler ile vergi kaçırma eğilimi arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir (Spicer ve Lundstedt, 1976: 300).

Ceza ve denetim oranları ile vergi kaçırma eğilimi arasındaki ilişki Alm, Jackson ve McKee tarafında da araştırılmış ve vergiyi gönüllü olarak ödemenin vergi cezalarındaki artışla birlikte arttığı ancak bu ilişkinin çok anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, mükelleflerin yakalanma olasılığında artış olmadan cezalandaki artışın pek etkili olmayacağına işaret etmektedir. Denetim oranlarındaki artış ise mükelleflerin doğru beyanda bulunma olasılıklarını artırmaktadır (Alm, Jackson ve McKee, 1992: 110). Pommerehne ve Weck-Hannemann tarafından yapılan çalışmada da gizlenen gelir miktarı ile ceza oranları arasında negatif ilişki olduğu ancak, bu ilişkinin anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Pommerehne ve Weck-Hannemann, 1996: 164-168).

Alm, McClelland ve Schulze'un çalışmasında idare tarafından gerçekte denetlenme oranı örneğin % 2 iken, mükelleflerde % 2'den daha yüksek oranda denetlenme olasılığı algısının varlığının vergi kaçırma eğilimi üzerindeki etkisi araştırılmış ve bu algının vergi kaçırma eğilimini azaltacağı sonucuna ulaşılmıştır (Alm, McClelland ve Schulze, 1992: 23-36).

Snow ve Warren Jr. tarafından yapılan çalışmada ise, vergi kaçakçılığı sonucunda yakalanma olasılığının belirsizliğindeki artış, eğer mükellef kaçırıldığı verginin denetimler yoluyla yakalanacağına ve cezalandırılacağına inanma eğiliminde ise, mükelleflerin vergisini gönüllü olarak ödeme davranışlarını artırmaktadır (Snow ve Warren Jr., 2005: 98-99).

Ceza oranlarının yanı sıra cezaların etkinliği de vergi kaçakçılığının artmasında ya da azalmasında önemlidir. Ülkemizde Bağdigen ve Erdoğan tarafından yapılan çalışmada vergi cezalarının etkinliğinin vergi suçları üzerinde etkisini inceleyebilmek adına mükelleflere, vergi cezalarının yaptırım gücünün zayıflığı vergi suçlarını artırmaktadır, ifadesi yöneltmiş ve mükelleflerin yaklaşık % 61'inin bu ifadeye katıldığı görülmüştür. Buradan etkin bir şekilde uygulanan vergi cezalarının genel anlamda vergi suçlarının azaltılmasında önemli rol oynadığı sonucuna ulaşılabilmektedir. Yine aynı çalışmada cezaların etkinliğini engelleyen faktörleri belirleyebilmek adına mükelleflere, vergi ve / veya cezalarına uygulanan indirimlerin ya da uzlaşmaya gidilmesinin cezaların caydırıcılığını azaltmaktadır, ifadesi yöneltmiş ve katılımcıların % 57'sinin bu ifadeye katıldıkları görülmüştür (Bağdigen ve Erdoğan, 2010: 108-109).

2.1.3.4. Kamu Harcamaları, Kamu Hizmetleri ve Vergi Kaçakçılığı

Becker, Büchner ve Sleeking tarafından yapılan çalışmada kamu harcamalarından elde edilen pay ile vergi kaçakçılığı arasındaki ilişki araştırılmıştır. Ancak tüm kamu harcamalarının çalışmaya dâhil edilmesindeki zorluk nedeniyle sadece transfer harcamaları göz önünde bulundurulmuştur. Çalışmada mükellefler transfer harcamalarından elde ettikleri payı diğer mükellefler ile karşılaştırmakta ve eğer diğer mükelleflerden daha az pay aldıklarını hissedersen vergi kaçırma eğilimlerini artırmaktadırlar. Yani, mükelleflerce beklenen kişisel transfer harcaması miktarı ile kaçırılan vergi miktarı arasında negatif ilişki vardır (Becker, Büchner ve Sleeking, 1987: 244).

Lewis çalışmasında kişisel olarak transfer harcamalarından elde edilen payın vergi kaçakçılığını dolaylı olarak etkilediğini mükelleflerce hissedilen vergi yükünün

ise doğrudan etkilediğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte eğer vergi mükellefi, vergi yükünün transfer harcamalarından elde ettiği paydan daha yüksek olduğunu hissederse, mükellef bu şekilde hissetmeyen birine göre daha fazla vergi kaçırmaktadır (aktaran Becker, Büchner ve Sleeking, 1987: 244).

Alm, McClelland ve Schulze tarafından yapılan deneysel çalışmada da vergi kaçırma eğilimi kamu hizmetlerinin sunumu ile ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Mükellefler gelir elde etmektedirler ve gelirlerinin ne kadarını beyan edeceklerine, gelirlerinin tamamını beyan etmemeleri halinde denetlenme ve cezalandırılma riskleri olduğunu bilerek, karar vermeleri gerekmektedir. Bununla birlikte mükelleflerin elde edecekleri kamu malı – kamu hizmeti miktarı ödenen vergilere bağlıdır. Mükelleflerce ödenen toplam vergi miktarının artışı, mükelleflerin vergi uyumunu artırmakta ve mükellefler kamu hizmetlerinden pay alabilmek adına ödeyecekleri vergi miktarını artırmaktadırlar. Yani ödedikleri verginin kendilerine kamu hizmeti olarak döneceği algısında olan mükelleflerin vergi kaçırma eğilimleri daha düşük olmaktadır (Alm, McClelland ve Schulze, 1992: 24-36). Buna ek olarak mükellefler, diğer mükelleflerin de vergi vererek kamu hizmetlerinin sunumuna katkıda bulduklarını hissederlerse, vergilerini gönüllü olarak ödeme istekleri artmaktadır (Alm, Jackson ve McKee, 1992: 111).

Saraçoğlu tarafından yapılan anket çalışmasında da mükellefler, vergi kaçakçılığının en önemli sebebini toplanan vergilerin kamusal hizmet olarak geri dönmemesi olarak ifade etmişlerdir (Saraçoğlu, 2008: 115).

2.2. PSİKOLOJİK VE AHLAKİ FAKTÖRLER

Kamu maliyesi alt disiplinleri arasında bugüne kadar en az gelişme gösteren alanlardan bazıları “davranışsal kamu maliyesi – behavioral public finance” ya da daha dar anlamda “vergi psikolojisi – tax psychology” olarak adlandırılan araştırma alanları olmuştur. Davranışsal kamu maliyesi, en geniş anlamda mali olayların insan tutum ve davranışları üzerindeki etkilerini inceleyen bir araştırma alanı olarak tanımlanabilmektedir. Buna ek olarak davranışsal maliyenin, bilişsel psikoloji (bireyler nasıl düşünür) ve hangi şartlar altında bireylerin kazancının etkin olacağı

veya olmayacağı fikri üzerine kurulu olduğu söylenebilmektedir. Vergi psikolojisi ise daha dar anlam içermekte ve sadece vergiler karşısında bireylerin algılamalarını, tutum ve davranışlarını inceleme konusu yapmaktadır (Aktan, 2006: 125; Ritter, 2003: 429).

Buradan hareketle bireylerin vergi kaçırma eğilimlerini etkileyebilecek psikolojik ve ahlaki faktörler arasında vergi zihniyeti, vergi ahlaki kavramları ve mükelleflerin vatandaşlık algılarının ve kurallara uyma davranışlarının önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

2.2.1. Vergi Zihniyeti ve Vergi Kaçırma Eğilimi

Zihniyet kavramı, Ülgener tarafından yapılan tanımda “asırların üst üste yığıldığı ve belirli zümrelerin kişisel istek ve iradelerinden ayrı bir şekilde bilinçaltında bütünüyle içgüdüsel bir hale getirdiği düşüncelerin toplamı” şeklinde tanımlanmıştır. Bununla birlikte zihniyet, dış dünya ile ilişkisiz ve sadece içe dönük bir davranış ile inanıştan ibaret değildir, aksine yaşam stilinin bir ifadesidir ve zihniyet bu şekliyle tavır ve davranışların, fiil ve eylemlerin dokusuna sinmiştir. Yine Ülgener tarafından “gerçek hayatında bireyin sürdürdüğü değer ve inançların toplamı” olarak ifade edilen iktisat zihniyeti kavramı da bunu göstermektedir (Mutlu, 2009: 17; Özkiraz, 2000: 68; Ülgener, 1981: 21).

Konu vergi zihniyeti bağlamında incelendiğinde, Schmolders tarafından bireylerin vergilere yönelik davranışlarında ilk olarak, vergi yükünün dağılımına ilişkin subjektif fikirler ve kamu idaresine güvenin, ikinci olarak vergi suçlarına karşı olma düşüncesinin önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bu yargılardan ilki vergi zihniyeti, ikincisi ise vergi ahlaki kavramlarına atıfta bulunmaktadır (Kirchler, 1997: 424). Tretter tarafından yapılan tanımda ise vergi zihniyeti, “vergi mükellefinin vergiye ve devlete karşı takındığı tüm tutumları ve tüm davranışları içeren bir kavram” olarak ele alınmıştır (aktaran Nerre, 2004: 4). Vergi zihniyetinde önemli olan, bireylerin vergileme ile ilgili tutumlarının, onların sahip olduğu toplumsal düşüncelere ya da bireysel fikirlere bağlı olup olmadığıdır. Bununla birlikte vergi

zihniyetinin vergi ahlakı ve vergi disiplini kavramlarını da içerdği ve mükellef ile idare arasındaki ilişkiyi hedef aldığı söylenebilmektedir (Lewis, 1979: 245).

Kirchler tarafından yeni bir vergi uygulamasının mükellefler üzerindeki yansımaları ölçmek amacıyla yapılan çalışmada vergi ahlakı, kurallara bağlılık, özverlilik ve bencillik, yaş gibi faktörlerin yanında vergi zihniyetinin de etkileri ölçülmeye çalışılmıştır. Toplumda vergi zihniyeti pozitif ve vergi ahlakı yüksekse, yeni bir vergi ve mevcut vergi oranlarında bir artışın kabulü daha kolay olmaktadır. Ayrıca vergi zihniyeti ve bireylerin yaşları ile özverili davranışları arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu gözle çarpılmaktadır (Kirchler, 1997: 424-430).

Lewis tarafından yapılan çalışmada ise vergi zihniyetinin açıklanmasında birden fazla faktörün etkili olduğu ortaya koyulmuştur. Yapılan ampirik araştırma sonucunda bu faktörler; vergiden kaçınma, bireysel vergileme (bireylerin vergileri yük olarak hissedip, hissetmemesi), vergi kaçakçılığı, artan oranlı vergilerin adilliği ve amacı, vergi kaçırmanın gerekçesi (vergi yükü ile kaçakçılık arasındaki ilişki) başlıklarıyla beş grupta toplanmıştır. Bireylerin vergi zihniyetine bakış açılarında bireysel olarak ne kadar vergi ödedikleri önemli bir noktadır. Bunun sebebi ise bireylerin tutumlarında gelir düzeyinin önemli olmasıdır. Araştırmaya katılan bireyler, büyük miktarlarda vergi kaçırmanın sert şekilde cezalandırılması gerektiği yargısına oldukça katılım göstermişlerdir ve bu da vergi zihniyetinin yüksek olduğu toplumlarda vergi kaçırma eğiliminin düşük olabileceğini göstermektedir (Lewis, 1979: 250-254).

2.2.2. Vergi Ahlakı ve Vergi Kaçırma Eğilimi

Vergi ahlakı kavramı, vergi ödeme konusunda içsel bir motivasyon olarak tanımlanabilir. Şöyle ki, bireylerin vergi ödemekteki istekliliği ya da ahlaki olarak kendilerini zorunlu hissetmeleri veya vergi ödeyerek topluma katkıda bulduklarına inanmaları içsel motivasyon tanımını açıklamaktadır. Ayrıca vergi ahlakı, pişmanlığı ya da ödenecek vergi miktarını azaltmak için yapılan eylemlerden duyulan suçluluğu da içermektedir. Eğer mükellefin, hissettiği pişmanlık veya suçluluk derecesi kuvvetliyse, mükellef vergi ödeme konusunda daha istekli olacaktır (Torgler, 2005:

526). Bununla birlikte vergi ahlakı incelenirken, ilk olarak mükelleflerin vergi ödemeleri karşılığında kamu hizmetlerinden faydalandıklarının, kamu hizmeti ve vergi ilişkisinde siyasi yapının öneminin ve son olarak da mükellef ile vergi idaresi arasındaki ilişkinin gözden kaçırılmaması gerekmektedir (Feld ve Frey, 2007: 115).

Schnellenbach vergi ahlakını, mükelleflerin devlet tarafından seçilen politikalardan memnun olup olmamasına ve idari yapıya bağlı olarak açıklamaktadır. Yani mükelleflerin kamu politikalarından memnuniyetleri, karar verme süreçlerinde ne kadar etkin oldukları ve idare ile ilişkilerinin niteliği vergi kaçırma seviyesini belirleyecektir. Mükelleflerin kamu politikalarının adil olduğunu düşündüklerini varsaydığımız durumda vergi ahlakı da yüksek düzeyde gerçekleşecektir. Ancak hükümet, adil politikalarından saptığında, mükelleflerdeki “hükümet, kamu kaynaklarını verimli kullanıyor” algısı yerini “hükümet vergilerimizi boşa harcıyor” algısına bırakmakta ve vergi ahlakında azalma meydana gelmektedir. Bu durumda ise vergi kaçırma eğilimi artmakta, vergi gelirleri azalmaktadır (Schnellenbach, 2006: 118-129). Dell’Anno’ya göre ise vergi ahlakının ahlaki kurallar (mükelleflerin kurallara uyma davranışı) ve sosyal stigma olmak üzere iki bileşeni vardır. Sosyal stigma’den kasıt mükelleflerin vergi kaçırma durumlarında toplum içinde saygınlıklarını kaybedeceklerini hissetmeleridir. Bu modelde sosyal stigma azaldığında, vergi kaçakçılığı artmaktadır (Dell’Anno, 2009: 990-995). Bayraklı, Saruç ve Sağbaş tarafından yapılan çalışmada da mükelleflerin, vergi kaçırdıklarının çevreleri tarafından öğrenilmesini utanç kaynağı olarak düşünmelerinin vergi kaçırma eğilimini azaltıcı etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Bayraklı, Saruç ve Sağbaş, 2004: 229).

Vergi ahlakını etkileyen birçok faktör vardır. Torgler ve Schaltegger tarafından yapılan ampirik çalışmada bu faktörler üç grupta incelenmiştir. Bunlardan ilki, kültürel faktördür ve sosyo-ekonomik ve sosyo-demografik faktörleri içermektedir. Yaşın, vergi uyumuyla pozitif ilişkili olduğu, yaşlı mükelleflerin vergi yaptırımlarına daha duyarlı olduğu, kadın mükelleflerinde erkek mükelleflere göre daha yüksek vergi ahlakına sahip olduğu görülmektedir. Yüksek eğitime sahip mükelleflerin ise hukuki ve mali uygulamaları daha iyi bildiklerinden ve hükümetin boşa harcadığı kaynakların farkında olduklarından daha az vergi uyumu

göstermektedirler. Ayrıca evli mükellefler bekârlara göre, bir işverene bağlı çalışan mükellefler ise kendi işyerine sahip olanlara göre daha yüksek vergi ahlakına sahiptir ve dini faktörler ile vergi ahlakı arasında da pozitif yönlü bir ilişki vardır. İkinci grup ise idari faktörlerden oluşmaktadır. Doğrudan demokrasinin uygulandığı ve yerel idarenin daha etkin ve verimli çalıştığı yerlerde vergi ahlakı daha yüksek seviyede gerçekleşmektedir. Son grup vergi politikasıyla ilgili faktörlerden oluşmaktadır ve vergi idaresinin davranışları, mükelleflerce algılanan vergi yükü, vergi sistemi gibi faktörleri içermektedir. Mükellefler vergi idaresinin dürüst ve adil davrandığına inandıklarında, vergilerini dürüstçe ödeme isteğinde olmaktadırlar (Torgler ve Schaltegger, 2005: 12-26). Bu grupta ayrıca mükellefleri suçtan vazgeçirici politikalarda incelenmektedir. Mükellefler gelirlerini maksimize etmek amacındadırlar ve faydalarını düşünerek vergi kaçırma kararında bulunurlar. Bu durumda fayda fonksiyonu şu şekilde ifade edilebilir;

$$U = \ln(x_i - \theta x_i) - \eta_i(\theta)x_i$$

Burada, $x_i = \tau e_i$ olarak ifade edilmektedir ve τ , vergi oranında ve e_i , gizlenmeye karar verilen gelir düzeyinde vergi kaçakçılığında elde edilen kazancı göstermektedir. θx_i : vergi kaçırma davranışından beklenen kayıptır ve $\theta = p(1 + s)$ olarak gösterilmektedir. p : vergi kaçakçılığının yakalanma olasılığını, s : ceza oranını ifade etmektedir. Son olarak, $\eta_i(\theta)x_i$ ise vergi kaçakçılığının ahlaki maliyetidir. Optimal vergi kaçırma kararı için birinci düzey koşulu;

$$\frac{\partial U}{\partial x_i} = \frac{1}{x_i} - \eta_i(\theta) = 0 \quad \longrightarrow \quad x_i = \frac{1}{\eta_i}$$

$$\frac{\partial U}{\partial \theta} = -\frac{1}{1 - \theta} - x_i \frac{\partial \eta_i}{\partial \theta} = 0 \quad \longrightarrow \quad \eta_i = \eta(\theta)$$

Bu koşulda vergi ahlakı, vergi kaçırma eğilimini olumsuz etkilemektedir ve idarece uygulanan suçtan vazgeçirici politikalara bağlıdır (Feld, Torgler ve Bin Dong, 2008: 3).

Tuay ve Güvenç tarafından yapılan çalışmada ise erkek vergi mükelleflerinin kadınlara oranla vergi vermeye yönelik daha yüksek ahlaki duyarlılık gösterdikleri, eğitim seviyesi arttıkça mükelleflerin vergi ahlakı seviyelerinde arttığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca Akdeniz, Marmara, Karadeniz, Ege Bölgelerinde yaşayan mükelleflerin İç Anadolu Bölgesinde yaşayan mükelleflere göre vergi vermeye daha düşük ahlaki duyarlılık gösterdikleri sonucuna varılmıştır (Tuay ve Güvenç, 2007: 96-97).

Riahi-Belkaoui tarafından yapılan çalışmada ise vergi ahlakının belirleyicileri olarak, etkin işleyen rekabet yasalarının varlığı, hisse senedi piyasasının sahip olduğu önem, toplumun ekonomik özgürlüğü ve ahlaki kurallar ele alınmış ve bu faktörlerin vergi uyumu, dolaylı olarak da vergi kaçakçılığı üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Toplumdaki bireylerin ekonomik özgürlüğe (bireylerin yatırım fırsatlarını değerlendirebilme olasılığının artması) sahip olmaları vergi ahlakı ve vergi uyumunu pozitif yönde etkilemekte ve vergi kaçırma eğilimi üzerinde caydırıcı bir etki yaratmaktadır. Ülkede hisse senedi piyasasının sahip olduğu önem ve rekabet yasalarının etkinliği de vergi ahlakı ve vergi uyumu ile pozitif ilişkilidir. Yani hisse senedi piyasalarına verilen önemin ve rekabet yasalarının etkinliğinin artması vergi kaçırma eğilimini azaltmaktadır. Son olarak işlenen suç oranları ele alınarak ölçülen toplumun ahlaki düzeyindeki azalmanın vergi ahlakı ve vergi uyumunu azaltacağı dolaylı olarak da vergi kaçırma eğilimini artıracığı sonuçlarına ulaşılmıştır (Riahi-Belkaoui, 2004: 137-142).

Richardson'ın çalışmasında da World Values Survey 1981, 1990, 1995, 1999 verileri kullanılarak, mükelleflerin “şansınız olsa vergi kaçırır mısınız?” ifadesine verdikleri yanıtlar değerlendirilerek 45 ülkenin vergi ahlakına yönelik verileri elde edilmiş ve vergi ahlakındaki artışın vergi kaçırma eğilimini azalttığı yönündeki bulguya ulaşılmıştır (Richardson, 2006: 160).

2.2.3. Vatandaşlık Algısı, Kurallara Uyma ve Vergi Kaçakçılığı

Vergi ahlakı ve vergi zihniyeti kavramlarıyla ilişkili olarak mükelleflerin vergi ödemeyi bir vatandaşlık görevi gibi algılaması, genel olarak yasalara uygun ve

dürüst davranma eğiliminde olmaları ile vergi kaçırma eğilimi arasında ilişkide literatürde araştırılmıştır.

Vatandaşlık bilinci, bireylerin aidiyet ve sadakat duygularının yanı sıra iyi bir birey olma isteği ile şekillenen bir kavram olarak tanımlanmaktadır ve yasalara uygun hareket etme davranışı ile aralarında bazı farklar söz konusudur. Şöyle ki, yasalara uygun davranma da zorunluluk, vatandaşlık bilinciyle hareket etmede bireylerin seçimleri ön plandadır. Orviska ve Hudson'ın çalışmasında hem vatandaşlık bilincinin hem de yasalara uyma davranışının vergi kaçırma kararına etkileri araştırılmış ve bu iki unsurunda caydırıcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Orviska ve Hudson, 2002: 86-100). Sheffrin ve Triest tarafından yapılan çalışmada, mükellefler tarafından diğer mükelleflerin vatandaşlık algısına dair hislerin vergi kaçırma üzerindeki etkisi araştırılmış ve diğer mükelleflerin dürüst davranmadıklarının hissedilmesinin vergi kaçırma eğilimini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Sheffrin ve Triest, 1992: 205).

Mükelleflerce hissedilen suçluluk ve utanç duygularıda vergi kaçırma eğilimini açıklamada önemli yer tutmaktadır. Birey, aklının yönlendirdiği eylemi, kendi içsel kurallarını ihlal ederek yaptığında kendini suçlu hissetmektedir. Utanç duygusu ise, dürüst olmayan, uygunsuz bir davranış sonucunda hissedilen acı olarak tanımlanmaktadır. Bu iki kavram birbirinde farklı olmakla birlikte utanç duygusu daha ağırdır. Mükellef, gerçek gelirinden daha azını beyan ettiğinde ve yakalanmadığında suçluluk duygusu hissetmekte, gerçek gelirinden daha azını beyan ettiğinde ve yakalandığında ise utanç duygusuna kapılmaktadır (Erard ve Feinstein, 1994: 1-7). Erard ve Feinstein tarafından yapılan çalışmada suçluluk duygusunun ve utanç duygusunun mükelleflerinin gelirlerini doğru beyan etmeleri açısından önemli belirleyiciler olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Erard ve Feinstein, 1994: 17).

2.3. DEMOGRAFİK FAKTÖRLER

Mükelleflerin yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni hal, meslek gibi demografik özellikleri vergi kaçırma eğilimleri üzerinde etkili olabilmektedir ve literatürde bu konuda yapılan çalışmaların bir kısmında demografik bazı faktörlerin

vergi kaçırma eğilimi üzerinde pozitif veya negatif yönde etkili olduğuna, bir kısmında ise demografik değişkenlerin bir kısmı ile vergi kaçırma eğilimi arasında anlamlı ilişki bulunamadığına dair sonuçlar elde edilmiştir.

Spicer ve Becker'ın çalışmasında cinsiyetin vergi kaçakçılığı üzerinde etkili olduğu, özellikle erkek mükelleflerin kadın mükelleflere göre daha çok vergi kaçırıldığı sonuçları elde edilmiştir. Bununla birlikte yine aynı çalışmada yaş ve vergi kaçırma eğilimi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Spicer ve Becker, 1980: 174).

Clotfelter tarafından yapılan çalışmada, ücret ve maaş geliri elde eden meslek gruplarında yer alan mükelleflerin gelirleri stopaj yoluyla vergilendirildiğinden bu mesleklerde çalışan mükelleflerin vergi kaçırma eğilimleri düşük olmaktadır. Bununla birlikte ticaret dışı işlerde çalışarak gelir elde eden evli mükelleflerin gelirlerini gerçekte olduğu miktardan az beyan etme eğilimleri artmaktadır, fakat medeni hal ticari ve zirai faaliyet kazançlarında belirleyici değildir. Ancak ticari ve zirai kazanç elde edenler arasında genç mükelleflerin vergi kaçırma eğilimleri 65 yaş ve üstü mükelleflere göre daha yüksektir (Clotfelter, 1983: 368).

Feinstein tarafından yapılan çalışmada da, kendi işine sahip olan bireylerin ve tarımla uğraşan mükelleflerin diğer mükelleflere göre vergi kaçırma eğilimlerinin yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte, 65 yaş üstü bireylerin vergi kaçırma eğilimleri daha düşükken, evli mükelleflerin vergi kaçırma eğilimleri ise daha yüksektir. Mükellefler meslek gruplarına göre ayrılarak incelendiğinde yargıçlar, bürokratlar, bilim insanlarının içinde yer aldığı toplumda saygın kabul edilen mesleklere sahip bireylerin 1982 yılı verilerinden elde edilen sonuçlarda ortalamadan daha fazla vergi kaçırma eğiliminde oldukları, 1985 yılında elde edilen verilerde ise daha az vergi kaçırma eğiliminde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Yıllar arasındaki farklılık, yapılan kanun değişikliği ile birlikte vergi kaçırmaya olanak sağlayan gri alanların azaltılması ile açıklanabilmektedir (Feinstein, 1991: 15).

Çoban tarafından yapılan çalışmada mükelleflerin vergi kaçırmaya ilişkin bakış açıları ile medeni durumları, yaşları arasında ilişki olduğu ve evli mükelleflerin ve belli bir yaşın üzerindeki mükelleflerin vergi kaçırmaya karşı daha ılımlı

yaklaştıkları sonucu ortaya koyulmuştur. Çalışmada eğitim seviyesi ve cinsiyet ile mükelleflerin vergi kaçırma eğilimleri arasında bir ilişki bulunamamıştır (Çoban, 2004: 143-146).

Mc Gee ve Tyler tarafından aralarında Türkiye, Belarus, İzlanda, Hırvatistan, Kuzey İrlanda, Rusya, Ukrayna, Avrupa Birliği ülkelerinin (Kıbrıs hariç) bulunduğu 33 ülkenin vergi kaçırma eğilimleri ile yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmada 33 ülke genelinde toplam katılımcıların % 55'i vergi kaçakçılığını kabul edilemez bir davranış olarak görmektedir. Ayrıca kadınlar ile erkekler arasında anlamlı bir farklılık olmakla birlikte erkeklere kıyasla kadınlar vergi kaçakçılığını daha kabul edilemez bir davranış olarak görmektedirler. Bununla birlikte sadece Polonya ve Yunanistanda vergi kaçakçılığını kabul edilemez olarak gören erkek mükelleflerin sayısı kadınlardan daha fazladır. Türkiye'de ise erkeklerin % 91'i, kadınların % 93'ü vergi kaçakçılığını kabul edilemez bir davranış olarak görmektedir. Yine 33 ülkeden toplanan veriler kullanılarak mükellefler yaş gruplarına göre sınıflandırıldığında, vergi kaçakçılığını kabul edilemez bir davranış olarak görenlerin oranının mükellef yaşlarının artmasına paralel olarak arttığı sonuçları elde edilmiştir. Eğitim düzeyi ile vergi kaçakçılığını kabul edilemez bir davranış görenler arasındaki ilişki değerlendirildiğinde, 33 ülke ortalamasında, daha az eğitilmişlerin vergi kaçakçılığına daha fazla karşı çıktıkları, yüksek eğitim seviyesindekilere göre vergi kaçakçılığını daha kabul edilemez bir davranış olarak gördükleri sonucuna ulaşılmaktadır. Türkiye ortalama değerlerinde ise düşük eğitim seviyesinde yer alan mükelleflerin % 91'i, orta eğitim seviyesindekilerin % 93'ü, yüksek eğitim seviyesindekilerin % 95'i vergi kaçakçılığını kabul edilemez olarak görmektedir (Mc Gee ve Tyler, 2006: 4-15).

Richardson tarafından bazı Avrupa Birliği üyesi ülkeler ve Brezilya, Kanada, Çin, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Hindistan, Türkiye gibi 45 ülkenin vergi kaçırma eğilimlerini etkileyen değişkenlerin araştırıldığı çalışmada yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi gibi demografik bazı değişkenlerin mükelleflerin vergi kaçırma eğilimleri üzerindeki etkileri de araştırılmıştır. Çalışmada eğitiminin vergi kaçırma eğilimi ile ters yönlü bir ilişki içinde olduğu sonucuna varılmıştır. Yani ülke genelinde mükelleflerin eğitim seviyesi arttıkça, vergi kaçırma eğilimi azalmaktadır.

Bununla birlikte mükelleflerin yaşları ve cinsiyetleri ile vergi kaçırma eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Richardson, 2006: 160).

2.4. SİYASİ VE İDARİ – YÖNETSEL FAKTÖRLER

Gerek ülkelerin hükümet yapısıyla ilişkili değişkenlerin gerekse mükelleflerin vergi borcunun doğumundan borcun ödenmesine kadar geçen süreçte iletişimde olduğu vergi idaresinin yapısına ve vergi sistemine ilişkin değişkenlerin vergi kaçırma eğilimi üzerinde etkisi oldukça önemlidir.

2.4.1. Vergi Sistemi ve Vergi Kaçırma Eğilimi

Bir ülkenin vergi sistemi, belli bir zamanda o ülkede yürürlükte olan kamu gelirleri (vergi, resim, harç vb.) kanunlarının tümünü oluşturmaktadır. Ülkelerin vergi sistemlerinin yapısı ise ülkelerin hukuki, siyasi, iktisadi ve sosyal koşullarına göre şekillenmektedir (Edizdoğan ve Özker, 2003: 1). Hukuki, iktisadi, siyasi ve sosyal koşulların zaman içerisinde değişmesi gerek vergi sistemlerinin karmaşık bir yapıya dönüşmesine gerekse vergi sisteminin adaletsiz bir yapıya dönüşmesine neden olabilmektedir.

Spicer ve Becker tarafından vergi kaçakçılığı ve vergi sisteminde hissedilen eşitsizlik arasındaki ilişki deneysel bir yaklaşımla araştırılmıştır. Çalışmada öncelikle mükellef ve idare arasındaki ilişkinin bir takas ilişkisi olduğu vurgulanmaktadır. Şöyle ki, mükellef kamu faydası için kendi satın alma gücünden vazgeçmektedir ve mükellef vergi sistemindeki eşitsizliği hissettiğinde kaçıracağı vergi miktarını ayarlayarak eşitliği sağlamayı denemektedir. Eğer, mükellef hissettiği eşitsizliği dezavantaj olarak görüyorsa, kaçıracağı vergi miktarını artırmaktadır. Bununla birlikte eğer vergi sistemindeki eşitsizliği avantaj olarak görüyorsa, mükellef kaçıracağı vergi miktarını azaltmaktadır. Burada mükellefin kendisini eşitsizliğin kurbanı hissetmesi ya da hissetmemesi önemli olmaktadır. Mükellef kendini eşitsizliğin kurbanı olarak hissettiğinde, duyduğu öfke vergi kaçakçılığından elde edilen fazladan bir birim gelirin marjinal faydasını artırmakta ve dolayısıyla kaçırılan vergi miktarını artırmaktadır (Spicer ve Becker, 1980: 172-174). Spicer ve

Lundstedt'in çalışmasında da mali sistemde hissedilen adaletsizliğin, mükellefleri vergi kaçırma yönünde motive ettiğine dair sonuçlar elde edilmiştir (Spicer ve Lundstedt, 1976: 302).

Richardson tarafından yapılan çalışmada vergi sisteminin karmaşık yapıda olması ile vergi kaçırma eğilimi arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır hipotezi test edilmiştir ve vergi sisteminin karmaşıklığının vergi kaçırma eğilimi üzerinde etkisi olan en önemli değişken olduğu ve basit bir vergi sisteminin vergi kaçakçılığını azaltacağı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada aynı zamanda vergi sisteminin adil bir yapıda olması ile vergi kaçırma eğilimi arasındaki ilişki de araştırılmış ve mükelleflerin vergi sisteminin adil olduğuna ilişkin algısının vergi kaçırma eğilimini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır (Richardson, 2006: 154-165).

Zenginobuz, Adaman, Gökşen, Savcı ve Tokgöz tarafından yapılan araştırma Türk vergi sisteminin sorunlarına ve sistemin adilliğine ışık tutan niteliktedir. Araştırmaya katılan kişilerin Türk vergi sistemindeki en önemli sorun sıralamasında ilk olarak tüketimden alınan yüksek vergileri (% 39), gelirden ödenen verginin gelir miktarına göre adil olmamasını (% 23), kayıtdışı ekonomiden vergi alınmamasını (% 16), çok sık vergi affı çıkmasını (% 9), asgari ücretten vergi alınmasını (% 9), vergi mevzuatının çok sık değişmesini (% 3) gördükleri sonucuna ulaşılmıştır (Zenginobuz vd., 2009: 52). Katılımcıların "Sizce Türkiye'de vergiler ne derece adaletli bir şekilde toplanıyor" sorusuna verdikleri yanıt ise 3,15 (0: Hiç adil değil, 10: Son derece adil) düzeyindedir. Bununla birlikte katılımcıların vergi düzeninin adilliğini belirleyen özellikler sıralamasında "herkesten gücüne göre, az kazanan az, çok kazanan daha çok vergi alınması (% 68)" ifadesi ilk sırayı almaktadır. Bu ifadeyi sırasıyla "kimsenin vergi kaçırma imkanı bulunmaması (% 14)", "vergi kaçakçılarının af edilmemesi (% 8)", "asgari ücretten vergi alınmaması (% 8)", "tarımın vergiden muaf tutulması (% 2)" izlemektedir (Zenginobuz vd., 2009: 53).

2.4.2. Vergi İdaresi ve Vergi Kaçırma Eğilimi

Vergi ilişkisinin taraflarını vergi borçlusu olan mükellef ve vergi alacaklısı olan devlet oluşturmaktadır. Devletin soyut bir kavram olduğu ve hak ve ödevlerini

organları aracılığıyla yerine getirdiği göz önüne alındığında vergi ilişkisinde devlet kavramını somutlaştırmak, yani devletin alacaklarını tahsil etme ve buna ilişkin davalarda onu temsil etme görevi Maliye Bakanlığına verilmiştir. Vergi idaresi kavramı da bu bakanlığı ve bakanlık bünyesinde örgütlenmiş birimlerle birlikte, yerel yönetimlerin vergiyle ilgili görev yapan birimlerini kapsamaktadır (Kırbaş, 2004: 157). Mükellefle idare arasındaki borç – alacak ilişkisinde idarenin takındığı tavır önemli olmakta ve vergi kaçırma eğilimini etkilemektedir.

Frey ve Feld tarafından yapılan çalışmada vergi idaresinin tavrı ve vergi kaçırma ilişkisi araştırılmış ve vergi mükellefinin vergi idaresinin davranış şekline göre vergi kaçırma davranışını şekillendirdiği görülmüştür. Vergi idaresinin mükellefe olumlu yönde yaklaşması, mükellefin vergi ödeme arzusunu artırmakta, idarenin mükellefi vergisini ödemek zorunda olan yükümlüler olarak görmesi ise mükellefleri vergi kaçırmaya itmektedir (Frey ve Feld, 2002: 23).

Feld ve Frey tarafından yapılan bir başka çalışmada ise, vergi idaresinin mükellefle olan ilişkilerinde kurallara tam olarak uygun davranmasının, mükelleflerin vergi kaçırma eğilimini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca idare tarafından her mükellefi potansiyel vergi kaçakçısı olarak değerlendirerek yapılan uygulamaların, mükelleflerin vergi ahlakını olumsuz etkilediği ve dolayısıyla vergi kaçırma eğilimini artırdığı görülmektedir (Feld ve Frey, 2002: 15-25).

2.4.3. Bürokrasi ve Vergi Kaçırma Eğilimi

Bireylerin kamu kurumlarının ürettikleri çeşitli mal ve hizmetlerden hergün yararlanmakta oldukları bir gerçektir. Bununla birlikte zaman içinde meydana gelen sosyo-ekonomik gelişmeler, toplumsal ihtiyaçların artışı ve siyasal baskılar devletin görev alanını genişletmiş ve yapısını büyütüştür. Devletin üstlendiği bu hizmetleri ise kamu yönetimi olarak da isimlendirilen bürokratik örgütler yerine getirmektedir. Devletin büyümesi ve yükünün artması, vatandaş algısının giderek olumsuzlaşmasına neden olabilmektedir ve vatandaş çoğu kez kamu yönetimini güçlü ve sorun çıkaran örgütler bütünü, verimsiz, hantal, kırtasiyeciyi yönü ağır basan kurumlar olarak değerlendirme eğilimine sahiptir (Eryılmaz, 2010: 2).

Riahi-Belkaoui çalışmasında vergi uyumu ve bürokrasi ilişkisini ve dolaylı olarak da bürokrasinin vergi kaçırma eğilimi üzerindeki etkisini incelemiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan 30 ülke verileri kullanılarak yapılan çalışmada vergi uyumu en üst seviyede çıkan ülkelerin, yolsuzlukla en üst seviyede mücadele eden ve düşük bürokratik engellere sahip olan ülkeler olduğu sonucu elde edilmiştir. Buradan hareketle, bürokrasinin sorun olarak algılanmadığı ülkelerde vergi kaçırma eğiliminin düşük olabileceği sonucuna ulaşılabilmektedir (Riahi-Belkaoui, 2008: 8).

2.4.4. Demokrasi ve Vergi Kaçırma Eğilimi

Demokrasi, kelime anlamıyla “halk egemenliği” anlamına gelmektedir ve demokrasinin başlıca üç biçimi vardır. Bunlar, doğrudan demokrasi, temsili demokrasi ve yarı doğrudan demokrasidir (Aktan ve Dileyici, 2001: 2-3). Temsili demokratik sistemlerle karşılaştırıldığında doğrudan demokrasilerde vatandaşların kendi içlerindeki iletişiminde ve vatandaşların seçilmiş yöneticilerle olan ilişkilerinde farklılıkların olduğu görülmektedir. Vatandaşların politik konularda sahip oldukları karar verme hakları daha fazla bilgi sahibi olmalarını sağlamaktadır. Vatandaşların daha bilgili olmaları sebebiyle, politikacılar kendi çıkarlarının peşinde koşma fırsatını daha az elde etmektedirler. Sonuç olarak da vatandaşlar doğrudan demokratik haklara sahip olduklarında kamu harcamaları ve kamu borçları azalmakta ve vatandaşlar kendilerini ülkeleriyle ilgili daha sorumlu hissetmektedirler (Feld ve Kirchgassner, 2000: 287).

Demokratik yönetim şekillerinin vergi kaçırma eğilimi üzerindeki etkileri literatürde araştırılmıştır ve araştırmaların çoğunun doğrudan demokrasi anlayışı çerçevesinde yönetilen İsviçre üzerinde şekillendiği görülmektedir.

Feld ve Kirchgassner tarafından yapılan çalışmada kamu hizmetlerinin temsili demokrasilere göre doğrudan demokrasilerde daha etkin bir şekilde sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte vergi ödeme istekliliği, vatandaşların kamu hizmetlerinin sunumundan memnuniyetleri de göz önünde bulundurulduğunda, doğrudan demokrasilerde daha yüksek seviyededir. Vatandaşların kamu hizmetlerinin sunumundan memnun olmaları ve vatandaşlık bilinçlerinin yüksek

olması, doğrudan demokrasinin uygulandığı ülkelerde vergi kaçırma eğiliminin azalması sonucunu doğurmaktadır (Feld ve Kirchgassner, 2000: 302).

Torgler'in çalışmasında da doğrudan demokrasi ve vergi ahlakı ve dolaylı olarak vergi kaçırma eğilimi arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada, doğrudan demokratik hakların vergi ahlakı üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu yani, mükelleflerin mali konular üzerinde oy hakkına sahip olmalarının vergi ahlakını artırdığı sonucuna varılmaktadır (Torgler, 2005: 526-529).

3. BÖLÜM

VERGİ KAÇIRMA EĞİLİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: ESKİŞEHİR'DE AMPİRİK BİR UYGULAMA

Bu bölümde öncelikle vergi kaçırma eğilimini etkileyen faktörleri ve bu faktörleri açıklayan değişkenleri inceleyebilmek adına Eskişehir ilinde yapılan anket çalışmasına ait araştırma planına, uygulamanın sınırlılıklarına ve çalışmanın yöntemine değinilmektedir.

3.1. ARAŞTIRMA PLANI

Mükelleflerin vergi kaçırma eğilimlerini etkileyen faktörleri ve bu faktörlerden psikolojik ve ahlaki faktörleri etkileyen değişkenleri araştırmayı hedefleyen bu çalışmada, mükellefleri vergi kaçırmaya iten faktörleri elde edebilmek amacıyla bir örneklem oluşturularak anket çalışması yapılmıştır. Sonrasında, elde edilen veriler çeşitli analiz yöntemleriyle incelenmektedir. Aşağıda, yapılan anket çalışmasının amaç ve kapsamına, araştırmanın yöntemine ve ilerleyen bölümde de analiz sonuçlarına yer verilmektedir.

3.1.1. Mükellef Davranışları Araştırmalarının Önemi

Literatürde, mükellef davranışları araştırmaları “mali sosyoloji” ve “mali psikoloji” kavramına verilen önemin artmasına paralel olarak artış göstermektedir. Mali sosyoloji kavramı, sosyal, ekonomik, politik değişkenlerin mali olaylar üzerindeki etkisini ve/ve ya mali olayların sosyal, politik ve ekonomik değişkenler üzerindeki etkisini incelemektedir (McLure, 2005: 1). Bu sebeple mali sosyoloji hükümet politikalarının olumsuz etkilerini aza indirebilmek ve ülkelerin refah seviyelerini artırabilmek amacıyla önem teşkil etmektedir (Backhaus, 2002: 74). Mali psikolojinin konusu ise User tarafından, mali olayların bireyler üzerindeki etkileriyle, bireylerin mali araç ve olaylar karşısındaki tutum ve davranışlarının araştırılması olarak ifade edilmektedir. Bu disiplinin ilgi alanını vergileme ve

vergilerin yapısıyla birlikte, bütçe politikası, harcama değişkenleri ve borçlanmanın bireyler üzerindeki etkileri ve bireylerin bu durumlar karşısındaki tutumlarının araştırılmasıdır (aktaran Çiçek, 2006: 38). Aynı şekilde bu kavramda hükümet politikalarının etkinliği ve verimliliği açısından oldukça önemlidir.

3.1.2. Amaç, Kapsam ve Sınırlılıklar

Çalışmanın temel problemi, mükelleflerin vergi kaçırma davranışlarında bulunmalarıdır. Ampirik uygulamayla gerçekleştirilmek istenen amaç ise, genel anlamda bireylerin neden vergi kaçırdıklarının bir başka ifadeyle vergi kaçırmalarında etkili olan sebeplerin ortaya çıkarılmasıdır. Özel anlamda ise vergi kaçırma eğilimini etkileyen psikolojik ve ahlaki faktörleri açıklayan değişkenleri belirleyebilmektir. Böylelikle vergi kaçırma davranışında etkili olan genel ve özel sebepler incelenebilmekte ve çeşitli öngörülerle vergi kaçakçılığının en aza indirgenebilmesi açısından çeşitli çözüm önerileri değerlendirilebilmektedir.

Araştırma, Eskişehir ilinde çeşitli iş kollarında ve çeşitli büyüklükteki işletmelerde faaliyet gösteren ticari kazanç, zirai kazanç, serbest meslek kazancı elde eden mükelleflerin yanı sıra, menkul sermaye ve gayrimenkul sermaye iradı sahipleri ve günlük hayatın çoğu aşamasında vergilendirilme işlemiyle karşı karşıya kalan ücret geliri sahiplerinin ankete katılımlarıyla oluşturulmuştur.

3.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.2.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Eskişehir genelinde vergilendirme işlemiyle karşı karşıya kalan tüm mükellefler, araştırmanın örneklemini ise Eskişehir ilindeki 400 vergi mükellefi oluşturmaktadır. Eskişehir ili, İç Anadolu Bölgesi'nin önemli kentlerinden biri olup, 2010 yılı verilerine göre toplam nüfusu 764.584'tür. Nüfusun 681.854'ü il ve ilçe merkezinde, 82.730'u ise belde ve köylerde yaşamaktadır. İl genelindeki toplam mükellef (gerçek, kurumlar, MTV, KDV ve basit usul) sayısı ise

253.758'dir. Toplam mükelleflerin 226.965'i Eskişehir il merkezinde bulunan vergi dairelerine bağlı mükelleflerdir (<http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>, <http://www.evdb.gov.tr/strateji/mukellef.htm>, Erişim: 03/04/2011).

Anket çalışmasının uygulanmasında Eskişehir ilinin seçilmesindeki önemli unsurlardan bazıları, Eskişehir'in demografik özellikler açısından Türkiye genelini yansıtmaya potansiyeline sahip olması, gerek büyük ölçekli işletmeler gerekse küçük ve orta büyüklükteki işletmelere ev sahipliği yapması ve nüfusun geneli bakımından vergilendirme potansiyeline sahip mükelleflerin sayıca fazla olması olarak özetlenebilmektedir. Anketin uygulama sahası, Eskişehir Organize Sanayi bölgesinde faaliyet gösteren büyük ölçekli, küçük ve orta ölçekli işletmeler ve bu işletmelerde ücret elde ederek çalışanlar, il merkezinde bulunan çeşitli kamu kurumları, serbest meslek erbaplarına ait büro, muayenehaneler ve küçük esnaflara ait iş yerleri olarak belirlenmiştir. Anket uygulaması ise, Mayıs 2010 ile Ağustos 2010 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

3.2.2. Anket Formu

Ampirik çalışmada mükelleflerin vergi kaçırma eğilimlerini değerlendirebilmek amacıyla 38 sorudan oluşan bir anket formu kullanılmıştır. Anket formu EK-1'de yer almaktadır.

Çalışmada kullanılan anket formunun hazırlanmasında literatürde yer alan gerek teorik gerekse ampirik uygulamaları içeren çalışmalardan yararlanılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, mükelleflerin kişisel durumlarına ilişkin yaş, cinsiyet, medeni hal, çocuk sayısı, eğitim seviyesi, meslek ve gelir düzeyi ile ilgili sorulardan; ikinci bölüm ise, vergi kaçırma eğilimini etkileyebilecek faktörler esas alınarak tasarlanan sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölümde yer alan sorular, beşli likert tipi ölçeğe göre hazırlanmış ve katılımcılardan görüşlerini kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum olmak üzere sırasıyla 5'ten 1'e kadar puanlamaları istenmiştir.

Anket formları, mükelleflere kapalı zarflar halinde, isim ve iş yeri bilgisi talep edilmeksizin verilmiş ve birkaç günlük makul bir süre zarfı sonrasında yine kapalı zarflar halinde toplanmıştır. Ankete 420 kişi katılmış, ancak 20 anketin tam olarak doldurulmadığı tespit edildiğinden, analiz sonuçları 400 kişi üzerinden elde edilmiştir.

3.2.3. Araştırmanın Bağımlı ve Bağımsız Değişkenleri

Çalışmanın bağımlı değişkeni olarak, vergi kaçırma eğilimini etkileyen ve faktör analizi yardımıyla elde edilen psikolojik ve ahlaki faktörler belirlenmiştir. Bağımsız değişkenler ise vergisel ve mali faktörler, ekonomik faktörler, demografik faktörler, siyasi faktörler, idari – yönetsel faktörler, karma faktörler, yaş, cinsiyet, medeni hal, eğitim düzeyi ve aylık gelir düzeyidir ve psikolojik ve ahlaki faktörlerin açıklanmasında etkili olan değişkenlerin bulunması amaçlanmaktadır.

3.2.4. Verilerin Analizinde Kullanılan Yöntemler

Analiz aşamasında öncelikle verilerin betimlenmesi amacıyla, anket sorularına ilişkin frekans dağılımları oluşturulmuş, bazı değişkenler için ise katılımcıların iki ya da daha çok değişkene göre frekans ve yüzde dağılımlarını görebilmek amacıyla çapraz tablolardan yararlanılmıştır. Sonrasında ise, mükelleflerin vergi kaçırma eğilimlerini etkileyen sebepleri inceleyebilmek amacıyla anket çalışmasından elde edilen veriler faktör analizine tabi tutulmuştur.

Faktör analizi, birbiriyle ilişkili çok sayıda değişkeni bir araya getirerek az sayıda ilişkisiz ve kavramsal olarak anlamlı yeni değişkenler (faktörler) bulmayı amaçlayan bir yöntemdir (Büyüköztürk, 2010: 123). Ayrıca elde edilen faktörler, araştırma kapsamında yapılacak olan diğer çok değişkenli analizlere girdi değişkeni olarak da kullanılabilir (Altunışık, vd., 2010: 263). Buradan hareketle, faktör analizinden elde edilen ve değişkenlerin yaptığı yüklemelere göre yeniden isimlendirilen girdi değişkenler çoklu regresyon analizine tabi tutulmuştur.

Regresyon analizi, aralarında ilişki olan iki ya da daha fazla değişkinden birinin bağımlı değişken, diğerlerinin bağımsız değişkenler olarak ayrımı ile aralarındaki ilişkinin bir matematiksel eşitlik ile açıklanması sürecini anlatmaktadır. Bir bağımlı değişken ve iki ya da daha fazla bağımsız değişken olması durumunda uygulanan regresyon analizi, çoklu regresyon analizi olarak adlandırılmaktadır (Büyüköztürk, 2010: 91).

3.2.5. Verilerin Güvenilirliği

Anket sonuçlarının içsel tutarlılığını sınamak amacıyla “Güvenilirlik (Cronbach’s Alpha) Testi” yapılmıştır. Mükelleflerin vergi kaçırma eğilimine ilişkin 31 yargının yer aldığı anketin ikinci bölümünün Cronbach’s Alpha değeri % 78,3 olarak tespit edilmiştir. Alfa değeri 0 ile 1 arasında değer almakta ve anlamlı olabilmesi için 0.50 ve üzerinde olması gerekmektedir (Altunışık, vd., 2010: 124). Bu sonuca göre, sorulara verilen cevapların tüm veri seti için %78,3 oranında anlamlı olduğu söylenebilir.

4. BÖLÜM

AMPİRİK ÇALIŞMANIN SONUÇLARI

Çalışmanın bu bölümünde ise, Eskişehir özelinde ampirik uygulamaya ait demografik veriler değerlendirilmekte ve vergi kaçırma eğilimini etkileyen faktörler, faktör analizi yardımıyla vergisel ve mali faktörler, psikolojik ve ahlaki faktörler, ekonomik faktörler, demografik faktörler, siyasi faktörler ve idari – yönetsel faktörler olmak üzere gruplandırılmaktadır. Sonrasında ise bu faktörlerden psikolojik ve ahlaki faktörleri açıklayan değişkenler regresyon analizi yardımıyla incelenmekte ve elde edilen bulgular sunulmaktadır.

4.1. ANKETE KATILAN MÜKELLEFLERİN DEMOGRAFİK DAĞILIMLARI

Aşağıda anket uygulamasına katılan 400 kişinin yaş, cinsiyet, medeni durum, çocuk sayısı, eğitim seviyesi, meslek ve aylık gelir düzeyi gibi demografik bazı değişkenlere göre dağılımları görülmektedir.

4.1.1. Ankete Katılan Mükelleflerin Yaşa Göre Dağılımları

Tablo 5'te ankete katılan mükelleflerin yaşa göre dağılımları yer almaktadır. Tablodan da anlaşıldığı gibi ankete katılan mükellefler, 31-40 ve 41-50 yaş aralığında yoğunlaşmakla birlikte, ankete katılanların % 56,6'lık kısmının orta yaş aralığında bulunduğu söylenebilmektedir. Katılımcıların % 21'i genç nüfusu temsil ederken, % 22,5'lik kısım ise orta yaş üstü kesimi yansıtmaktadır. Orta yaş ve üstü katılımcıların yaklaşık % 79'luk bir orana sahip olması, anketin hedef kitlesi de göz önünde bulundurulduğunda ve genellikle belli bir yaşa erişilmesiyle birlikte bireylerin iş hayatlarının istikrara oturması açısından değerlendirildiğinde makul görülmektedir.

Tablo 5. Mükelleflerin Yaş Dağılımları

Yaş	Sıklık	%
10-20	8	2,0
21-30	76	19,0
31-40	89	22,3
41-50	137	34,3
51-60	74	18,5
61-70	14	3,5
71 ve yukarı	2	0,5
Toplam	400	100,0

4.1.2. Ankete Katılan Mükelleflerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Tablo 6'da mükelleflerin cinsiyete göre dağılımları görülmektedir. Katılımcıların % 70,5'i erkek mükelleflerden oluşurken, % 29,5'i kadın mükelleflerden oluşmaktadır.

Tablo 6. Mükelleflerin Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	Sıklık	%
Erkek	282	70,5
Kadın	118	29,5
Toplam	400	100,0

Katılımcıların cinsiyet dağılımları, meslek dağılımlarıyla birlikte incelendiğinde katılımcılar arasında kadın mükellef sayısının, erkek mükelleflere göre nispeten daha az olmasının nedenleri görülebilmektedir. Şöyle ki, tüccar ve sanayici gruplarında kadın mükelleflerin hiç yer almadığı, küçük esnaf ve serbest meslek sahibi olanlarda ise erkek mükelleflere göre daha az kadın mükellef olduğu görülmektedir.

4.1.3. Ankete Katılan Mükelleflerin Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

Tablo 7, katılımcıların medeni durumlarına göre dağılımlarını göstermektedir. Katılımcıların % 73'ü evli, %22,3'ü bekâr, %2,3'ü boşanmış, yine % 2,3'ü dul, 0,3'ü ise eşinden ayrı yaşamaktadır.

Tablo 7. Mükelleflerin Medeni Durum Dağılımı

Medeni Durum	Sıklık	%
Evli	292	73,0
Bekâr	89	22,3
Boşanmış	9	2,3
Dul	9	2,3
Eşinden Ayrı Yaşıyor	1	0,3
Toplam	400	100,0

Ankete katılan evli mükelleflerin çoğunluğu oluşturması, bireylerin belli bir yaş ve mesleki kariyere ulaşmalarıyla birlikte evlilik kararı almaları açısından değerlendirildiğinde tutarlı görülmektedir.

4.1.4. Ankete Katılan Mükelleflerin Çocuk Sayılarına Göre Dağılımı

Tablo 8, katılımcıların çocuk sayılarına göre dağılımlarını içermektedir. Mükelleflerin %27,5'i çocuk sahibi değilken, %21,8'i tek çocuk, %35,5'i iki, % 13,5'i üç, % 1,8'i ise dört ve daha fazla çocuğa sahiptir.

Tablo verileri daha detaylı incelendiğinde, katılımcıların yarısından fazlasının bir veya iki çocuk sahibi olduğu, üç veya daha fazla çocuğa sahip olan mükellef sayılarının azaldığı görülmektedir. Bu durum değişen ve zaman zaman ağırlaşabilen günümüz hayat koşulları göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde makul görünmektedir.

Tablo 8. Mükelleflerin Çocuk Sayıları Dağılımı

Çocuk Sayısı	Sıklık	%
Yok	110	27,5
1	87	21,8
2	142	35,5
3	54	13,5
4 ve yukarı	7	1,8
Toplam	400	100,0

4.1.5. Ankete Katılan Mükelleflerin Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

Tablo 9’da mükelleflerin eğitim durumlarına göre dağılımları yer almaktadır. Mükelleflerin % 33,3’ü lise, % 33,0’ü üniversite, % 21,3’ü ise yüksekokul mezunudur. Bu durum, genel itibariyle eğitim seviyesinin ilköğretim düzeyinden ortaöğretim düzeyine doğru bir geçiş yaptığını, yükseköğretim olanaklarının giderek yaygınlaştığını ve eğitim seviyesinde bir artış olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte katılımcıların yaklaşık % 3’ünün lisansüstü eğitime sahip olması, lisansüstü eğitimin yaygınlığının az olduğunu göstermektedir. Ayrıca elde edilen veriler ankete katılan mükelleflerin belli bir eğitim düzeyine sahip olduğunu göstermesi, elde edilen cevapların güvenilirliğini destekler niteliktedir.

Tablo 9. Mükelleflerin Eğitim Durumu Dağılımları

Eğitim Düzeyi	Sıklık	%
İlkokul	6	1,5
Ortaokul	32	8,0
Lise	133	33,3
Yüksekokul	85	21,3
Üniversite	132	33,0
Yüksek lisans	11	2,8
Doktora	1	0,3
Toplam	400	100,0

4.1.6. Ankete Katılan Mükelleflerin Mesleklerine Göre Dağılımı

Ankete katılan mükelleflerin mesleklerine göre dağılımları Tablo 10'da görülmektedir.

Tablo 10. Mükelleflerin Meslek Dağılımları

Meslek	Sıklık	%
Tüccar	20	5,0
Sanayici	22	5,5
Küçük esnaf	86	21,5
Kamu çalışanı	106	26,5
Çiftçi	8	2,0
Serbest meslek erbabı	69	17,3
Kira geliri sahibi	7	1,8
İşçi	41	10,3
Diğer	41	10,3
Toplam	400	100,0

Katılımcıların, yaklaşık % 51'lik kısmını ticari kazanç, zirai kazanç, serbest meslek kazancı ya da basit usule göre vergilendirilen mükelleflerden oluşmakta, geriye kalan % 49' luk kısım ise ücret, maaş, gayrimenkul sermaye iradı gibi gelir unsurları elde eden mükelleflerden oluşmaktadır. Bu veriler TUİK'in Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması sonuçlarından elde edilen hane halkları yıllık toplam gelirinin % 42,9'unun maaş ve ücretlerden elde edildiği göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde tutarlıdır (Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2009, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8448>). Ankete katılan ve yüksek gelir elde ettikleri varsayılan ticari kazanç sahiplerinin yaklaşık % 10'luk bir orana sahip olması, bu mükelleflerin vergi mahremiyeti konusunda daha hassas davranmaları ve mükelleflere ulaşmakta yaşanan sıkıntılar ile açıklanabilmektedir.

4.1.7. Ankete Katılan Mükelleflerin Aylık Gelir Düzeylerine Göre Dağılımı

Tablo 11, ankete katılan mükelleflerin aylık elde ettikleri gelir düzeylerine göre dağılımını içermektedir. Tablo verileri, katılımcıların aylık elde ettikleri gelir miktarlarına göre, ülkemizdeki yoksulluk sınırı verileri de göz önüne alınarak; alt, orta ve üst gelir grupları olarak sınıflandırılarak incelendiğinde, mükelleflerin % 45,1'i alt gelir grubunda, % 41,3'ü orta gelir grubunda, % 13,9'u ise üst gelir grubunda yer almaktadır. Elde edilen bulgular, ülkemizde en zengin % 20'lik dilimi oluşturan grubun toplam gelirin % 47,6'sını, en fakir % 20'lik dilimin ise toplam gelirin % 5,6'sını elde ettiği göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir (Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2009, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8448>).

Tablo 11. Mükelleflerin Aylık Gelir Düzeyi Dağılımları

Aylık Gelir Düzeyi	Sıklık	%
600 TL'den az	27	6,8
601-1500 TL	153	38,3
1501-2500 TL	106	26,5
2501-5000 TL	37	9,3
5001-10000 TL	22	5,5
10001-20000 TL	21	5,3
20001-50000 TL	18	4,5
50001-100000 TL	11	2,8
100001-200000 TL	4	1,0
200000 TL ve üstü	1	0,3
Toplam	400	100,0

Katılımcıların, gelir düzeyleri, mesleklerine ilişkin verilerle birlikte değerlendirildiğinde alt gelir grubunu çoğunlukla ücretliler ve küçük esnaflar oluşturmaktadır. Orta gelir grubunda da ücret geliri elde edenler ve küçük esnafların yanı sıra serbest meslek erbaplarının büyük kısmı yer almaktadır. Üst gelir grubunun ise çoğunlukla tüccar ve sanayicilerden oluştuğu görülmektedir.

4.2. VERGİ KAÇIRMA EĞİLİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Mükellefleri vergi kaçırmaya iten sebepleri belirleyebilmek amacıyla anket uygulamasından elde edilen veriler, faktör analizi yardımıyla değerlendirilmektedir.

4.2.1. Anket Çalışması ve Faktör Analizi

Faktör analizi, aynı yapıyı ya da niteliği ölçen değişkenleri bir araya toplayarak ölçmeyi ve az sayıda faktör ile açıklamayı amaçlayan bir tekniktir (Büyüköztürk, 2010: 124). Bu açıdan mükelleflerin vergi kaçırma eğilimlerini araştırmak, anketin ikinci bölümünde yer alan 31 soruyu birlikte değerlendirmek ve az sayıda faktör ile açıklayabilmek amacıyla faktör analizi yapılmıştır.

Verilerin faktör analizi için uygunluğu, Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) katsayısı yardımıyla incelenmektedir. KMO değeri olarak, 0,5 – 1,0 arası değerler kabul edilebilir olarak değerlendirilmektedir, ancak tatmin edici olarak düşünülen asgari değer 0,70 olarak kabul edilmektedir (Altunışık, vd., 2010: 266). Eskişehir ilinde 400 mükellefe uygulanan anket verilerinin Kaiser-Mayer-Olkin katsayısı ise 0,789 olarak elde edilmiş ve veriler faktör analizi için uygun bulunmuştur.

Faktörleştirme yapılırken, temel bileşenler analizi (principle component analysis) en sık ve en yaygın kullanılan ve yorumlanması görece olarak daha kolay olan yöntem olduğundan, verilerin analizi için tercih edilmiştir (Büyüköztürk, 2010: 124). Faktör analizi çözümü üzerinde bozucu etki yapan değişkenlerin analizden dışlanması için anti-image korelasyon tablosunda köşegenlerde bulunan örneklem yeterlilik ölçümüne bakarak söz konusu değişkenin analizden çıkarılıp çıkarılmayacağına karar verilmektedir. Bu değerlerin 0,50'den büyük olması söz konusu değişkenin faktör analizine uygunluğunu göstermektedir (Altunışık, vd., 2010: 270). Anket çalışmasında elde edilen verilere ilişkin anti-image korelasyon tablosu köşegen değerleri incelendiğinde değerlerin tamamının 0,50'den büyük olduğu görülmektedir. Bu sebeple anketin ikinci bölümünde yer alan 31 sorudan hiçbirisi analizden çıkartılmamıştır.

Faktör analizinde dikkate alınması gereken önemli noktaların arasında faktör sayısına karar verilmesi ve faktörlerin birlikte açıkladıkları varyansın yüksek olması

da yer almaktadır. Faktör sayısına karar verilirken, öz değer (eigen value) ya da çizgi grafiği (scree graph/plot) ölçütleri tercih edilebilmektedir. Öz değeri 1 ya da 1'den büyük faktörler, önemli faktörler olarak ele alınmakta ve buna dayalı olarak faktör sayısı belirlenmektedir. Faktörlerin birlikte açıkladıkları varyans oranları değerlendirildiğinde ise, ilk faktör toplam varyansın çoğunu, ikinci faktör ilk faktörün açıklayamadığı kısımdan arta kalanı, üçüncü faktör ilk iki faktörün açıklayamadığı kısımdan arta kalanı açıklamakta ve süreç faktörlerin tamamı toplam varyansı açıklayana kadar devam etmektedir. Faktörler tarafından açıklanan varyans seviyesi için asgari kabul edilebilen oran % 50 olarak belirlenmiştir (Kim ve Mueller, 1978: 49; Altunışık, vd., 2010: 273).

Mükelleflere uygulanan anketlerden elde edilen veriler, faktör analizine tabi tutulduğunda, Tablo 12'de de görüldüğü gibi öz değerleri 1 ve 1'den büyük olan sekiz adet faktör bulunmuş ve bu faktörlerin birlikte açıkladıkları varyans oranı ise % 56,50 olarak elde edilmiş ve yeterli görülmüştür. Birinci faktör tek başına toplam varyansın % 14,130'unu, ikinci faktör %13,709'unu, üçüncü faktör % 8,161'ini, dördüncü faktör % 4,977'sini, beşinci faktör % 4,441'ini, altıncı faktör % 3,865'ini, yedinci faktör 3,785'ini, sekizinci faktör ise % 3,436'sını açıklamaktadır.

Faktör analizi kullanılarak elde edilen faktörler, "bağımsızlık, yorumlamada açıklık ve anlamlılık" sağlamak amacıyla eksen döndürmesine (rotation) tabi tutulabilmektedir. Eksenlerin döndürülmesi sonrasında faktörler, kendileriyle yüksek ilişkili olan faktörleri bulmaktadırlar. Böylece faktörlerin isimlendirilmesi kolaylaşmaktadır. Yatay ve dikey döndürme teknikleri arasında sosyal bilimlerde genellikle dik döndürme tercih edilmekte ve dik döndürme yöntemleri arasında da "Varimax" yöntemi sıkça kullanılmaktadır (Büyüköztürk, 2010: 126; Kim ve Mueller, 1978: 50).

Tablo 12. Toplam Açıklanan Varyans

Değişkenler	Öz Değerler			Açıklanan Varyans		
	Toplam	Varyans %	Toplu %	Toplam	Varyans %	Toplu %
1	4,380	14,130	14,130	4,380	14,130	14,130
2	4,250	13,709	27,839	4,250	13,709	27,839
3	2,530	8,161	35,999	2,530	8,161	35,999
4	1,543	4,977	40,977	1,543	4,977	40,977
5	1,377	4,441	45,418	1,377	4,441	45,418
6	1,198	3,865	49,283	1,198	3,865	49,283
7	1,173	3,785	53,068	1,173	3,785	53,068
8	1,065	3,436	56,504	1,065	3,436	56,504
9	,942	3,037	59,542			
10	,914	2,947	62,489			
11	,903	2,913	65,402			
12	,845	2,725	68,127			
13	,811	2,615	70,742			
14	,782	2,524	73,266			
15	,769	2,479	75,745			
16	,756	2,438	78,183			
17	,646	2,085	80,268			
18	,600	1,937	82,204			
19	,580	1,871	84,075			
20	,564	1,820	85,895			
21	,533	1,721	87,616			
22	,501	1,615	89,231			
23	,479	1,544	90,775			
24	,458	1,479	92,254			
25	,423	1,364	93,618			
26	,397	1,280	94,898			
27	,376	1,211	96,109			
28	,367	1,185	97,294			
29	,293	,947	98,241			
30	,280	,904	99,144			
31	,265	,856	100,000			

Elde edilen bulgular, varimax eksen döndürme tekniği uygulanarak yeniden değerlendirildiğinde, Tablo 13'teki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 13. Varimax Eksen Döndürmesi Sonucu Toplam Açıklanan Varyans

Eksen Döndürme Öncesi Faktör Yüklere			Eksen Döndürme Sonrası Faktör Yüklere		
Toplam	Varyans %	Toplu %	Toplam	Varyans %	Toplu %
4,380	14,130	14,130	3,331	10,744	10,744
4,250	13,709	27,839	2,865	9,243	19,987
2,530	8,161	35,999	2,525	8,145	28,132
1,543	4,977	40,977	2,500	8,063	36,195
1,377	4,441	45,418	1,878	6,059	42,255
1,198	3,865	49,283	1,546	4,987	47,242
1,173	3,785	53,068	1,528	4,930	52,172
1,065	3,436	56,504	1,343	4,332	56,504

Tablodan da görüldüğü gibi, eksen döndürme öncesi ve sonrasında açıklanan toplam varyans oranında ve elde edilen faktör sayısında bir değişiklik olmamış, sadece faktörlerin açıkladıkları varyans oranları değişmiştir.

4.2.2. Vergi Kaçırma Eğilimini Etkileyen Faktörlerin İsimlendirilmesi

Faktör analizi sonucunda mükelleflerin vergi kaçırma eğilimlerini etkilemesi muhtemel faktörler 8 grup olarak elde edilmiş ve eksen döndürme öncesi ve sonrasında elde edilen grup sayısında bir farklılık görülmemiştir. Ancak eksen döndürme öncesi ve sonrasında faktörlere yükleme yapan değişkenlerde ve değişken sayılarında bir değişiklik gözlemlenmektedir. Aşağıda bu değişkenlerin yarattığı değişiklikler incelenmekte ve faktörler isimlendirilmektedir.

4.2.2.1. Eksen Döndürme Öncesi Faktör Yüklere ve Faktörlerin İsimlendirilmesi

Varimax eksen döndürmesi öncesinde, 31 değişkenin 8 faktör grubuna yaptığı yüklemeler Tablo 14'te görülmektedir.

Tablo 14. Eksen Döndürme Öncesi Faktör Yükleri

	Faktörler							
	1	2	3	4	5	6	7	8
t1	,539		-,451					
t2	,522		-,540					
t3	,578		-,491					
t4		,507						
t5		,667						
t6		,657						
t7	,513			-,406				
t8			,403					
t9	,430		,410					
t10	,511							
t11					,553			
t12		,455						
t13	,512							
t14		,585						
t15							,408	
t16	,432							
t17		,487						
t18	,567			,450				
t19	,629			,438				
t20	,446							
t21	,413							
t22		,452						
t23		,428	,418					
t24	,599							
t25								
t26		,657						
t27		,415				,426		
t28	,434		-,544					
t29			-,433					
t30		,453						-,461
t31		,625						

Faktör yükleri değerlendirilirken +/- 0,3 az, +/- 0,4 çok önemli, +/- 0,5 anlamlı olarak ele alınmaktadır ve her bir faktöre en az 3 değişkenin yükleme yapması arzu edilmektedir (Altunışık, vd., 2010: 281). Bu nedenle, faktör yükleri değerlendirilirken +/- 0,4'ten büyük değerler esas alınmış ve sadece bir değişkenin yükleme yaptığı 5, 6, 7 ve 8. faktörler göz ardı edilmiştir.

Tablo 14'te de görüldüğü gibi birinci faktöre sırasıyla 1, 2, 3, 7, 9, 10, 13, 16, 18, 19, 20, 21, 24 ve 28 numaralı değişkenlerin yükleme yaptıkları görülmektedir ve bu faktör toplam varyansın % 14,130'unu açıklamaktadır.

İkinci faktöre 4, 5, 6, 12, 14, 17, 22, 23, 26, 27, 30, 31 numaralı değişkenler yükleme yapmaktadır. Bu faktör toplam varyansın % 13, 709'unu açıklamaktadır.

Üçüncü faktör 1, 2, 3, 8, 9, 23, 28, 29 numaralı değişkenlerden oluşmaktadır ve bu faktörün toplam varyansı açıklama oranı % 8, 161'dir. Burada önemli olan nokta, bir numaralı faktör ile üç numaralı faktörün 5 tane ortak değişkene (1, 2, 3, 9, 28) sahip olmasıdır. Dördüncü faktör ise 7, 18, 19 numaralı değişkenlerden oluşmaktadır ve bu faktörün toplam varyansı açıklama oranı % 4,977'dir. Yine dördüncü faktör ile birinci faktör arasında 3 tane (7, 18, 19) değişkenin ortak olduğu görülmektedir.

Eksen döndürme öncesi elde edilen bulgulara bakıldığında, bazı değişkenlerin birden fazla faktöre yükleme yaptığı ve bu durumun faktörlerin adlandırılmasını ve yorumlanmasını zorlaştırdığı görülmektedir. Bu sebeple varimax eksen döndürmesi kullanılarak, faktörlerin isimlendirilmesinin ve anlaşılmasının kolaylaştırılması amaçlanmaktadır.

4.2.2.2. Varimax Eksen Döndürmesi Sonrası Faktör Yükleri ve Faktörlerin İsimlendirilmesi

Varimax eksen döndürmesi sonrasında, 31 değişkenin 8 faktör grubuna yaptığı yüklemeler Tablo 15'te görülmektedir. Faktör yükleri değerlendirilirken +/- 0,4'ten büyük değerler ele alınmıştır ve üç değişkenden az yükleme olan 8 numaralı faktör, bu faktöre yükleme yapan değişkenlerin diğer faktörlere de yükleme yaptığı göz önünde bulundurularak değerlendirmeye alınmamıştır. Yine üç değişkenden az yükleme yapılmış olan 6 numaralı faktör ise hem bu faktöre yükleme yapan değişkenlerin diğer faktörlere yükleme yapmaması hem de yapılan yüklemelerin yüksek değerlerde olması nedeniyle değerlendirmeye alınmıştır.

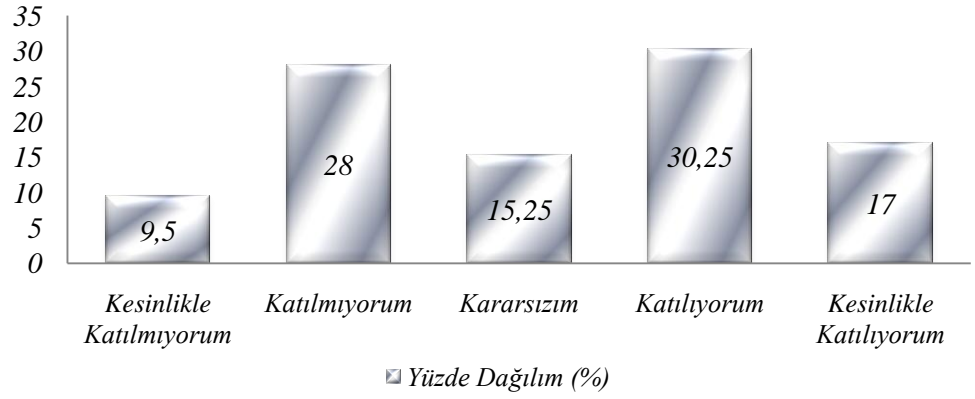
Tablo 15. Varimax Eksen Döndürme Sonrası Faktör Yükleri

	Faktörler							
	1	2	3	4	5	6	7	8
t1		,789						
t2		,840						
t3		,791						
t4	,452							
t5	,747							
t6	,749							
t7			,694					
t8			,716					
t9			,686					
t10			,542				,413	
t11					,744			
t12					,596			
t13			,457					
t14	,448						,440	
t15							,612	
t16								
t17								
t18				,800				
t19				,797				
t20				,580				
t21				,544				
t22					,466		,429	
t23							,460	
t24			,485					
t25	,489							
t26	,670							
t27						,611		
t28		,450						,431
t29					,409			
t30						,754		
t31	,625							

Eksen döndürme sonrasında 16 ve 17 numaralı ifadelerin hiçbir faktör grubuna yükleme yapmadığı görülmektedir. Bu ifadelere ait grafikler aşağıda görülmektedir. Faktör gruplarının içinde yer alan ifadeler ise izleyen başlıklarda ayrı ayrı incelenmektedir.

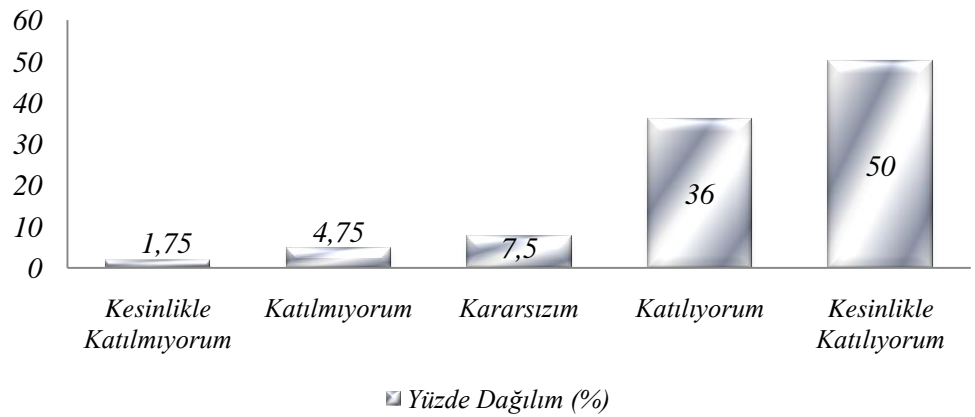
16 numaralı ifade olan *vergisini muhasebeci/mali müşavir aracılığıyla ödeyen mükelleflerin vergi kaçırma eğilimleri azalır* ifadesine mükelleflerin verdikleri cevaplar Grafik 1’de görülmektedir.

Grafik 1. Vergisini muhasebeci/mali müşavir aracılığıyla ödeyen mükelleflerin vergi kaçırma eğilimleri azalır (16 no’lu ifade)

Mükelleflerin % 47’si bu ifadeye katılırken, % 38’i katılmamaktadır. Mükelleflerin bir kısmı muhasebeci veya mali müşavirlerin kontrol sürecinden geçerek vergi ödeyen mükelleflerin vergi kaçırma eğilimlerinin azaldığını ifade ederken, diğer bir kısmı bu ifadeye katılmamaktadır.

Grafik 2. Kayıt dışı ekonominin varlığı vergi kaçakçılığını artıran en önemli faktörlerden biridir (17 no’lu ifade)

Grafik 2, ankete katılan mükelleflerce *kayıt dışı ekonominin varlığı vergi kaçakçılığını artıran en önemli faktörlerden biridir* ifadesine verilen yanıtları göstermektedir. Mükelleflerin % 86'sı bu ifadeye katılırken, % 7'si katılmamaktadır.

Mal ve hizmet üretimi ve değişimine konu olmasına karşın, ekonominin geleneksel ölçüm yöntemleriyle bütünüyle tespit edilemediğinden milli muhasebe kayıtlarında yer almayan ve gayri safi milli hasıla büyüklüklerine yansımayan, kısaca işlemlerin kayıtlara geçirilmediği ekonomi kısmını ifade eden kayıt dışı ekonomi vergi kayıp ve kaçakları açısından incelendiğinde, iki başlık ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, yasalarla kayıt dışı bırakılmasına izin verilen faaliyetlerden veya işlemlerden doğan vergi kayıpları yani muafiyet ve istisnaların yarattığı kayıt dışılıktır. İkincisi ise kayıtlara geçirilmesi zorunlu olduğu halde bilinçli olarak kayıt dışı bırakılan olay ve işlemlerden doğan vergi kayıp ve kaçaklarıdır (Işık ve Acar, 2003: 118; DPT, 2001: 31).

Vergisel açıdan kayıt dışı ekonominin nedenleri incelendiğinde şu noktalar önemli olmaktadır (DPT, 2001: 33-34);

- ❖ Uzun yıllar devam etmiş olan yüksek enflasyon
- ❖ Vergi oranlarının yüksekliği
- ❖ Vergi kaçırma isteği
- ❖ Mali mevzuattan kaynaklanan zaafklar ve formalite fazlalığı
- ❖ Vergi denetiminin ve vergi idaresinin etkin olmayışı

Kayıt dışı ekonomi nedeniyle artan kamu finansman ihtiyacının vergi oranlarında artışa giderek karşılanması da vergiye karşı direnci artıran bir unsur olarak karşımıza çıkmakta ve kayıt dışılık bir kısır döngü halini almaktadır (DPT, 2006: 22).

4.2.2.2.1. Vergisel ve Mali Faktörler

Tablo 15'te de görüldüğü gibi birinci faktör grubuna sırasıyla 4, 5, 6, 14, 25, 26 ve 31 numaralı değişkenlerin yükleme yaptıkları görülmektedir. Bu değişkenlerin ayrıntıları ise Tablo 16'da görülmektedir.

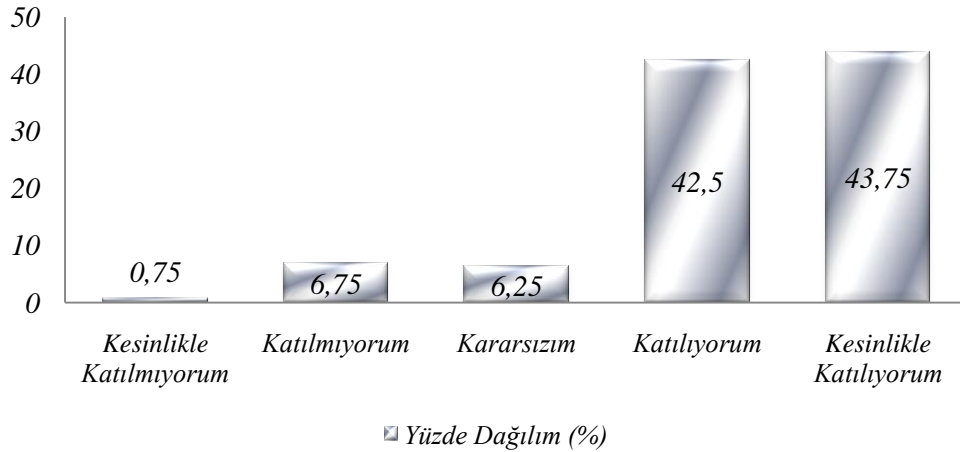
Tablo 16. 1 No'lu Faktöre Yükleme Yapan Değişkenler

Değişkenler	5+4 (%)	3 (%)	2+1 (%)
4. Vergi mükelleflerinin, “toplumdaki herkes vergi kaçırıyor” yönündeki düşüncesi, vergi kaçırma eğilimini artırmaktadır.	86,3	6,3	7,5
5. Vergi sisteminin adaletsiz olduğu düşünüldüğünde vergi kaçırma eğilimi yükselir.	89,3	5,5	5,3
6. Hissedilen vergi yükünün ağır olması vergi kaçırma eğilimini artırır.	86,1	6,3	7,8
14. Gelir unsurları (ticari kazanç, ücret vd.) dikkate alınarak vergilendirmede adalet gözetilmediğinin algılanması halinde vergi kaçırma eğilimi yükselir.	80,5	10,0	9,5
25. Artan oranlı vergi tarifesi vergi kaçırma eğilimini yükseltir.	70,3	12,8	17,0
26. Vergi oranlarının yüksek olduğunun algılanması vergi kaçırma eğilimini artırır.	86,0	6,8	7,3
31. Vergi gelirlerinin yerinde kullanılmadığının algılanması vergi kaçırma eğilimini artırır.	81,8	9,0	9,2

Yanıt Kategorisi: 1. Kesinlikle Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Kararsızım, 4. Katılıyorum, 5. Kesinlikle Katılıyorum.

Tablo 16’da yer alan değişkenler incelendiğinde, 1 numaralı faktöre genel anlamda vergi yükü, vergi oranı, vergi tarifesi gibi vergisel ve mali değişkenlerin yükleme yaptıkları görülmektedir. Bu sebeple bu faktör, vergisel ve mali faktörler olarak isimlendirilmiştir. Mali faktörlerim toplam varyansın % 10,744’ünü açıklamaktadır.

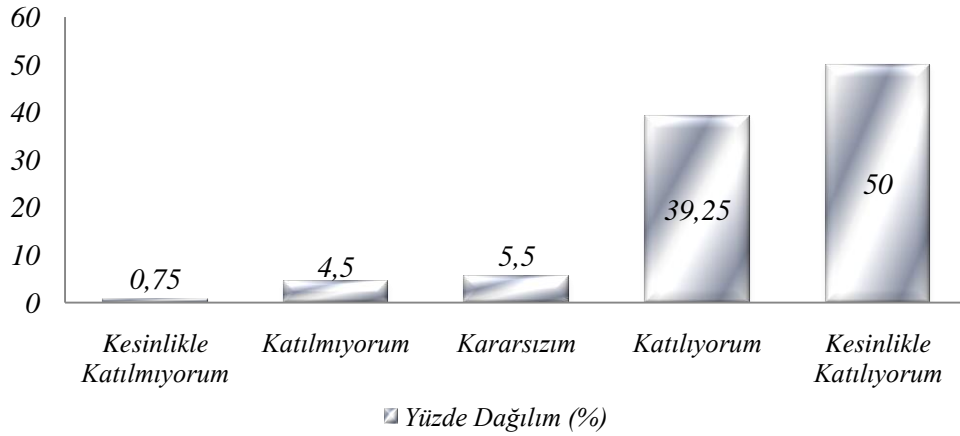
Grafik 3. Vergi mükelleflerinin, “toplumdaki herkes vergi kaçırıyor” yönündeki düşüncesi, vergi kaçırma eğilimini artırmaktadır (4 no’lu ifade)

Vergisel ve mali faktörler olarak adlandırılan 1 numaralı faktöre yükleme yapan değişkenlerden ilki Grafik 3’te görülmektedir. *Vergi mükelleflerinin “toplumdaki herkes vergi kaçırıyor” yönündeki düşüncesi, vergi kaçırma eğilimini artırmaktadır* şeklindeki ifadeye mükelleflerin % 86’sının katıldıkları görülmektedir. Katılımcıların % 8’i bu ifadeye katılmazken, % 6’sı kararsız kalmıştır. Bu durum mükelleflerin büyük bir kısmının toplumda oluşmuş genel algıya paralel, tavır alarak hareket ettiklerini göstermektedir. Şöyle ki, mükellefler arasında genel anlamda vergi kaçırma eğiliminin yüksek olduğunun ve bu şekilde ödenecek vergi miktarının azaltıldığına ilişkin algı, diğer mükellefleri de etkilemekte ve vergi kaçırma eğilimini artırmaktadır.

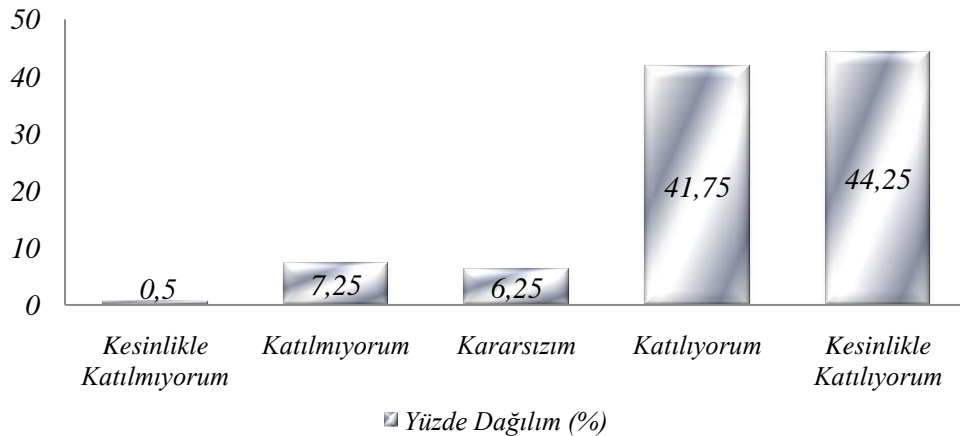
Mali faktörlere yükleme yapan diğer bir değişken ise Grafik 4’te görülmektedir. Katılımcıların % 89’u, *vergi sisteminin adaletsiz olduğu düşünüldüğünde vergi kaçırma eğilimi yükselir*, ifadesine katılmaktayken % 5’lik bir kesim bu ifadeye katılmamaktadır. Mükellefler tarafından vergi sistemi içinde yer alan vergilerin çokluğu ya da bu vergilerin adaletsiz uygulandığına ilişkin yaygın bir kanaatin oluşması vergi kaçırma eğilimini olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte, vergi sisteminin emek gelirleri üzerine ağır, sermaye gelirleri üzerine ise nispeten daha hafif vergiler öngörmesinin algılanması da adaletsizliği artırmakta, mükellefleri vergi kaçırmaya iten sebeplerden birisi olmaktadır.

Grafik 4. Vergi sisteminin adaletsiz olduğu düşünüldüğünde vergi kaçırma eğilimi yükselir (5 no'lu ifade)

Grafik 5, mükelleflerin, *hissedilen vergi yükünün ağır olması vergi kaçırma eğilimini artırır*, şeklindeki ifadeye verdikleri yanıtları göstermektedir. Katılımcıların % 86'sı hissedilen vergi yükündeki artışın vergi kaçırma eğilimini artırdığını ifade etmektedir. Mükelleflerin % 6'sı kararsız kalırken, % 8'i bu ifadeye katılmamaktadır.

Grafik 5. Hissedilen vergi yükünün ağır olması vergi kaçırma eğilimini artırır (6 no'lu ifade)

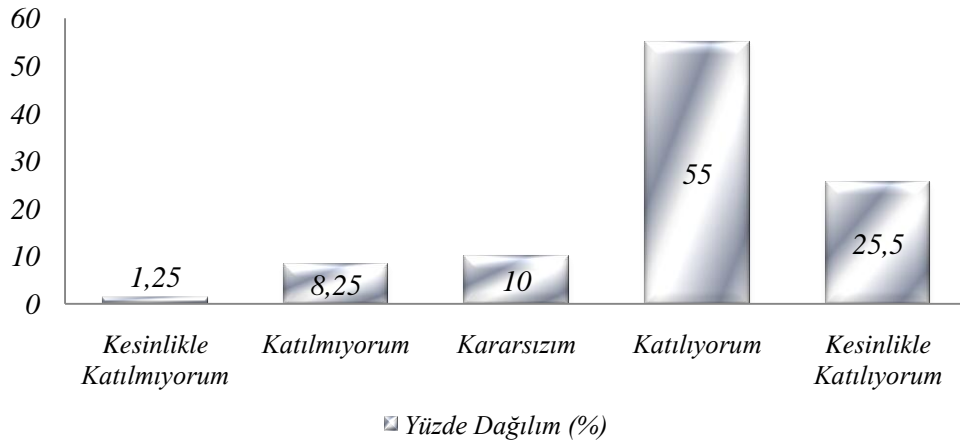

Belirli bir dönem içinde ödenen vergilerin, aynı dönem içinde sağlanan gelire oranlanmasıyla bulunan vergi yükü, Tablo 3 verileri göz önünde bulundurularak 2000-2009 dönemi için ülkemizde incelendiğinde vergi yükünün yıllar içinde sürekli bir artış trendi içinde olduğu görülmektedir. Mükelleflerin hissettikleri vergi

yükündeki artış ve buna bağlı olarak gelirlerinde meydana gelen azalma, rasyonel davranan mükelleflerin faydalarını maksimize etme amacına yönelmeleri ile birlikte değerlendirildiğinde vergi kaçırma eğiliminin artması tutarlı görülmektedir.

Grafik 6, katılımcıların, *gelir unsurları (ticari kazanç, zirai kazanç, ücret, serbest meslek kazancı gibi) dikkate alınarak vergilendirmede adalet gözetilmediğinin algılanması halinde vergi kaçırma eğilimi yükselir*, ifadesine % 80’lik bir oranda katıldıklarını göstermektedir. Ankete katılan mükelleflerin % 10’u bu ifadeye katılmazken, % 10’u kararsız kalmıştır. Bu veriler Grafik 2 verileri ile birlikte değerlendirildiğinde tutarlıdır.

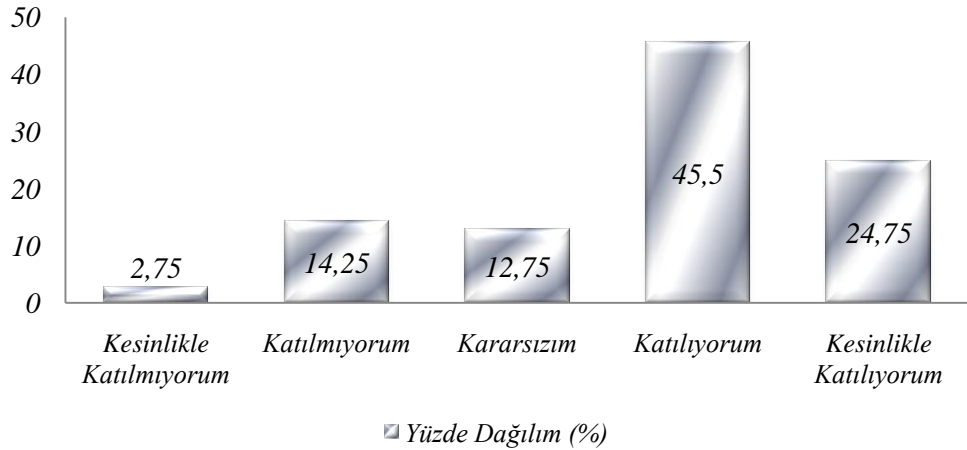
Grafik 6. Gelir unsurları (ticari kazanç, ücret vd.) dikkate alınarak vergilendirmede adalet gözetilmediğinin algılanması halinde vergi kaçırma eğilimi yükselir (14 no’lu ifade)

Hane halkları tarafından elde edilen gelirin yaklaşık olarak yarısının (% 42,9) maaş ve ücret gelirlerinden elde edildiği ve bu gelir unsurlarında vergi kaçırma olasılığının neredeyse olmaması, ancak ticari, zirai kazanç gibi gelir unsurlarında hem ücretlilere göre hem de basit usulde vergilendirilen mükelleflere göre vergi kaçırma olasılığının yüksek olması önemlidir (Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2009, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8448>). Bununla birlikte bu gelir unsurlarına uygulanan vergi oranları, vergi teşvikleri, vergi afları gibi uygulamaların mükelleflerce adaletsiz olduğunun algılanması vergi kaçırma eğilimini olumsuz yönde etkilediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

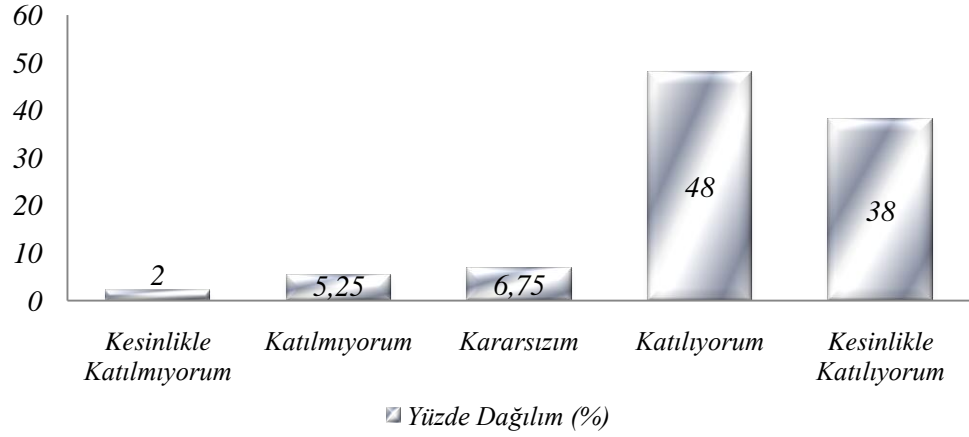
Grafik 7’de ise, mükelleflerce, *artan oranlı vergi tarifesi vergi kaçırma eğilimini yükseltir*, ifadesine verilen cevaplar yer almaktadır. Mükelleflerin % 70’i artan oranlı vergi tarifesinin vergi kaçırma eğilimini artırdığı ifadesine katılırken, %13’ü kararsız, % 17’si ise katılmamaktadır. Ücret gelirleri ve ücret dışı gelirleri ayırarak uygulanan artan oranlı yapıdaki ikili farklı tarife, 2006 yılında 5479 sayılı yasa ile dört oranlı tek tarife haline getirilmiş, ücret ve ücret dışı gelir elde eden mükellefler arasındaki ayırım kaldırılmıştır. Vergideki artan oranlılığın yanı sıra, ücret ve ücret dışı gelir ayırımının kaldırılması ile mükelleflerin elde ettikleri gelir düzeyinin daha da azaldığı göz önünde bulundurulduğunda, mükelleflerin anket sorusuna verdiği cevaplar kabul edilebilir niteliktedir.

Grafik 7. Artan oranlı vergi tarifesi vergi kaçırma eğilimini yükseltir (25 no’lu ifade)

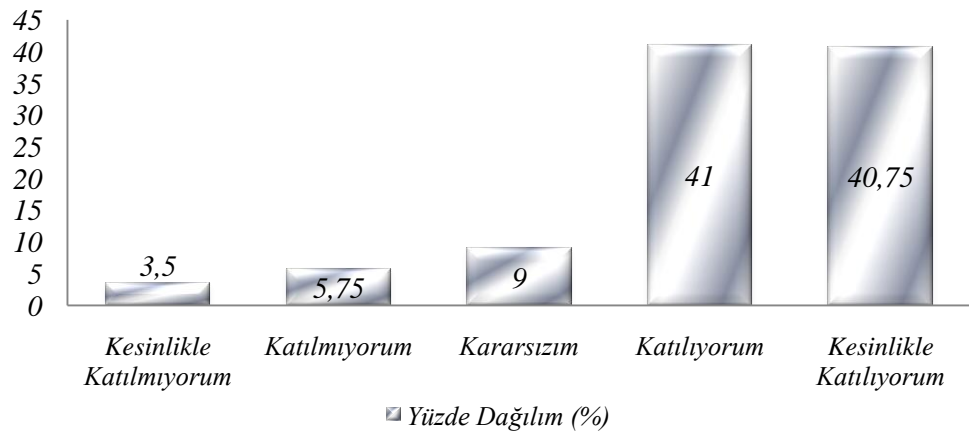
Grafik 8, vergi oranları ile vergi kaçırma eğilimi arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir.

Grafik 8. Vergi oranlarının yüksek olduğunun algılanması vergi kaçırma eğilimini artırır (26 no'lu ifade)

Mükelleflerin, % 86'sı, *vergi oranlarının yüksek olduğunun algılanması vergi kaçırma eğiliminin artırır*, şeklindeki ifadeye katılırken, % 7'si katılmamakta, % 6'sı kararsız kalmaktadır. Mükelleflerin, verginin ekonomik ve sosyal yaşama müdahalenin bir aracı haline gelmesine paralel olarak birçok değişik vergi türüne tabi tutuldukları görülmektedir. Ödemekle yükümlü bulunan bu vergi türlerinin yanı sıra vergi oranlarının da yüksek olması vergi kaçırma eğilimini artırıcı yönde etki yaptığı görülmektedir.

Grafik 9. Vergi gelirlerinin yerinde kullanılmadığının algılanması vergi kaçırma eğilimini artırır

Mali faktörlere yükleme yapan değişkenlerden sonuncusu ise Grafik 9'da görülmektedir. Katılımcıların % 82'si toplanan *vergi gelirlerinin yerinde kullanılmadığının algılanması vergi kaçırma eğilimini artırır*, şeklindeki ifadeye katılırken, % 9'u kararsız kalmakta, % 9'u ise katılmamaktadır. Mükellefler, vergi gelirlerinin kamu hizmetlerine aktarılmamasını ya da vergi gelirleri kullanılarak ekonomik ve sosyal hayatı olumsuz etkileyebilen müdahalelerde bulunulduğunu algıladıklarında vergi kaçırma eğilimi artmaktadır.

4.2.2.2.2. Psikolojik ve Ahlaki Faktörler

Tablo 17 incelendiğinde ise, 2 numaralı faktöre 1, 2, 3 ve 28 numaralı değişkenlerin yükleme yaptığı görülmektedir. Bu değişkenler incelendiğinde faktörün, mükelleflerin vergi vermeye ilişkin bakış açıları ve toplumun vergi kaçırana ilişkin düşünceleriyle alakalı olduğu görülmektedir. Bu sebeple bu faktöre psikolojik ve ahlaki faktörler adı verilmiştir.

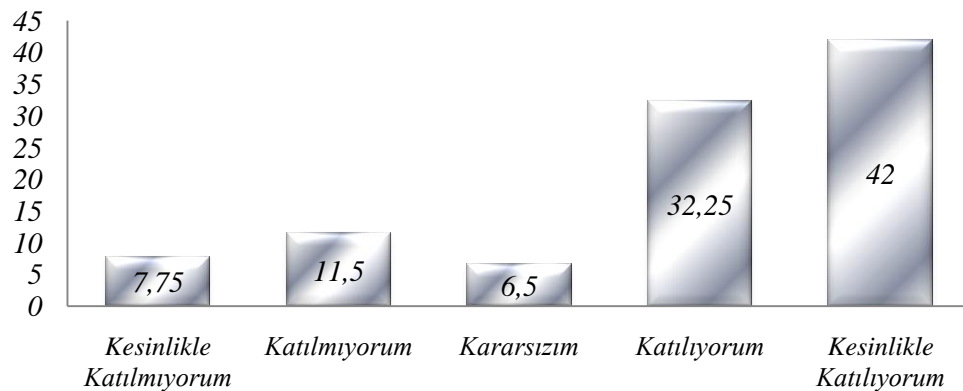
Psikolojik ve ahlaki faktörlerin toplam varyansın % 9,243'ünü açıkladığı görülmektedir.

Tablo 17. 2 No'lu Faktöre Yükleme Yapan Değişkenler

Değişkenler	5+4 (%)	3 (%)	2+1 (%)
1. Vergi vermek kutsal bir görev olarak algılandığında vergi kaçırma eğilimi azalır.	74,2	6,5	19,3
2. Vergi kaçakçılığı ile saygınlığın kaybedilmesi olasılığının yüksekliği vergi kaçırma eğilimini azaltmaktadır.	72,1	8,8	19,3
3. Vergi kaçırmanın yanlış bir davranış olduğu ve sonucunda suçluluk duygusunun hissedilmesi vergi kaçırma eğilimini azaltır.	71,1	8,8	20,3
28. Vergi idaresinin vergi mükellefini tam bilgiyle donatması vergi kaçırma eğilimini azaltır.	66,1	14,8	19,3

Yanıt Kategorisi: 1. Kesinlikle Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Kararsızım, 4. Katılıyorum, 5. Kesinlikle Katılıyorum.

Psikolojik ve ahlaki faktör olarak adlandırılan 2 numaralı faktöre yükleme yapan ilk değişken Grafik 10'da görülmektedir.

Grafik 10. Vergi vermek kutsal bir görev olarak algılandığında vergi kaçırma eğilimi azalır (1 no'lu ifade)

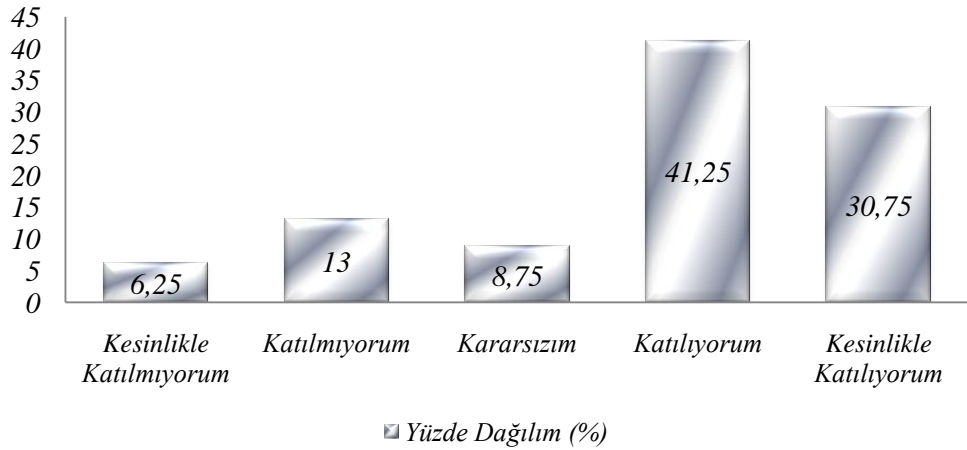
■ Yüzde Dağılım (%)

Mükelleflerin % 74'ü, *vergi vermek kutsal bir vatandaşlık görevi olarak algılandığında vergi kaçırma eğilimi azalır*, ifadesine katılmaktadırlar. Vergi ahlakı ile bağlantılı olarak, mükelleflerin vergi vermeyi kutsal bir vatandaşlık görevi olarak

algulamaları bunun yanında topluma katkıda bulduklarını hissetmeleri vergi kaçırma eğilimini azaltıcı yönde etki yapmaktadır. Bu sonuç, politika yapıcıların vergi ahlakı ve vergi bilinci gibi mükelleflerin vergiye yönelik tutumlarını doğrudan ilgilendiren konuları dikkate almalarının önemini ifade etmektedir.

Vergi kaçakçılığı ile saygınlığın kaybedilmesi olasılığının yüksekliği vergi kaçırma eğilimini azaltmaktadır, ifadesine verilen yanıtların dağılımı Grafik 11’de yer almaktadır. Mükellefler tarafından gerek iş çevresinde gerekse sosyal hayatta sahip olunan saygınlık ve bu saygınlığın kaybedilmesi korkusu vergi ahlakının bileşenlerinden olan sosyal stigma kavramıyla açıklanabilmektedir. Şöyle ki, toplum gözünde sahip olunan olumlu izlenimin, yasalar ve toplumda kabul edilmeyen bir davranış sonucu zedelenmesi istenmeyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ankete katılan mükellefler de % 72 oranında saygınlığın kaybedilme olasılığının yüksekliğinin vergi kaçırma eğilimini azaltmakta olduğuna katılmaktadırlar.

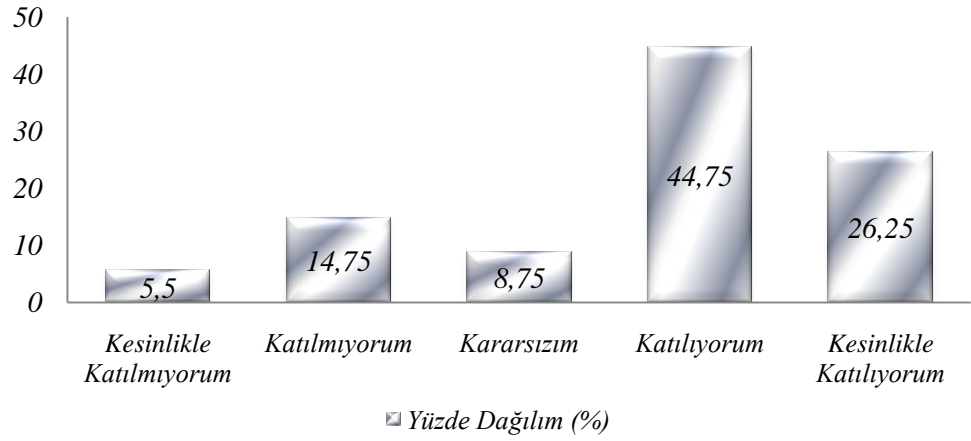
Grafik 11. Vergi kaçakçılığı ile saygınlığın kaybedilmesi olasılığının yüksekliği vergi kaçırma eğilimini azaltmaktadır (2 no’lu ifade)

Vergi ahlakı kavramının bir diğer göstergesi de mükelleflerce hissedilen pişmanlığın derecesi ve hissedilen suçluluk duygusudur. Grafik 12, katılımcıların *vergi kaçırmanın yanlış bir davranış olduğu ve sonucunda suçluluk duygusunun hissedilmesi vergi kaçırma eğilimini azaltır*, ifadesine verilen yanıtların dağılımını göstermektedir. Mükelleflerin % 71’i bu ifadeye katılırken, % 20’si katılmamakta, % 9’u ise kararsız kalmaktadır. Bu sonuç vergi ahlakı kavramına verilmesi gereken

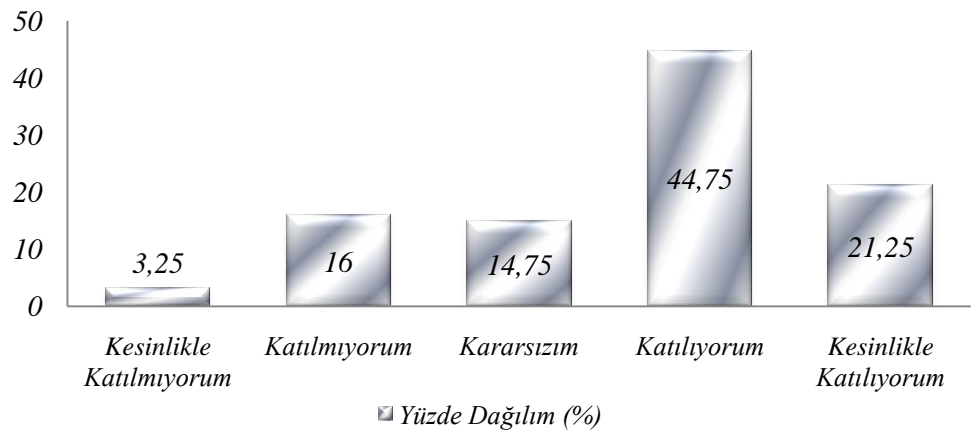
önemi artırmaktadır. Şöyle ki, politika yapıcılar tarafından, vergi kaçırma davranışının yanlışlığına, mükellefler tarafından hissedilen pişmanlık ve suçluluk duygusuna vurgu yapan projelerin geliştirilmesi vergi kaçırma eğiliminin azalması yönünde oldukça etkili olabilmektedir.

Grafik 12. Vergi kaçırmanın yanlış bir davranış olduğu ve sonucunda suçluluk duygusunun hissedilmesi vergi kaçırma eğilimini azaltır (3 no'lu ifade)

Psikolojik ve ahlaki faktörlere yükleme yapan değişkenlerden sonuncusu, Grafik 13'te görülmektedir.

Grafik 13. Vergi idaresinin vergi mükellefini tam bilgiyle donatması vergi kaçırma eğilimini azaltır (28 no'lu ifade)

Katılımcıların % 66'sı, *vergi idaresinin vergi mükellefini tam bilgiyle donatması vergi kaçırma eğilimini azaltır* ifadesine katılmaktadır. Vergi borcunun alacaklı tarafı olan vergi idaresi ile borçlu tarafı olan mükellef arasında vergiyi doğuran olayın gerçekleşmesinden vergi alacağının ortadan kalkmasına kadar geçen süreçte oldukça önemli bir ilişkinin olduğu bir gerçektir. Bu sebeple idare tarafından süreçle ilgili tam ve zamanında bilgilendirildiklerini düşünen mükellefler, vergi idaresinin etkin çalıştığı fikrine sahip olmakta ve vergi kaçırma eğilimleri buna bağlı olarak azalmaktadır.

4.2.2.2.3. Ekonomik Faktörler

Tablo 15'te de verilen üçüncü faktöre yükleme yapan değişkenler ayrıntılı olarak Tablo 18'de yer almaktadır. Tablo 18 incelendiğinde, üçüncü faktöre sırasıyla 7, 8, 9, 10, 13 ve 24 numaralı değişkenlerin yükleme yaptığı görülmektedir. Değişkenler incelendiğinde mükelleflerin rasyonel davranış biçimini benimseyen bireyler olarak kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda tercih yapabileceklerine ilişkin ifadelerin bu faktör altında toplandığı görülmektedir. Bu nedenle bu faktöre ekonomik faktörler adı verilmiştir. Ekonomik faktörler, toplam varyansın % 8,145'ini açıklamaktadır.

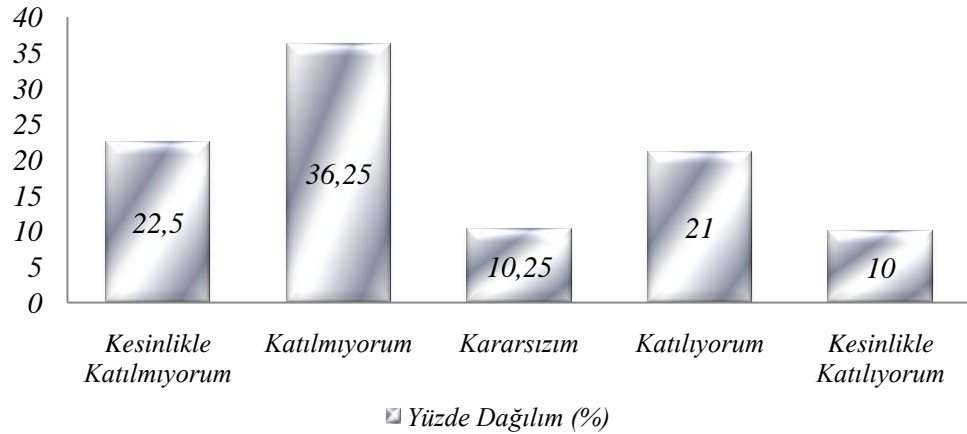
Tablo 18. 3 No'lu Faktöre Yükleme Yapan Değişkenler

Değişkenler	5+4 (%)	3 (%)	2+1 (%)
7. Vatandaşların kendi çıkarları doğrultusunda vergi vermeme eğilimi göstermesi normal bir davranıştır.	31,1	10,3	58,8
8. Süreklilik göstermeyen gelir elde edip bu nedenle ödeme gücünü çekenlerin vergi kaçırması normal bir davranıştır.	41,3	11,5	47,3
9. Vergi mükellefleri vergi kaçırmanın potansiyel fayda ve muhtemel maliyetlerini mukayese ederek karar verirler.	42,8	20,8	36,5
10. Risk almayı seven vergi mükelleflerinin vergi kaçırma eğilimleri yüksek olur.	48,8	16,3	35,0
13. Gelişmiş ülkelerde vergi kaçırma eğilimi az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksek olur.	34,3	16,0	49,7
24. İktidar partisi ile aynı siyasi görüşü paylaşan vergi mükelleflerinin vergi kaçırma eğilimleri diğer mükelleflere göre daha az olur.	26,0	15,2	58,8

Yanıt Kategorisi: 1. Kesinlikle Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Kararsızım, 4. Katılıyorum, 5. Kesinlikle Katılıyorum.

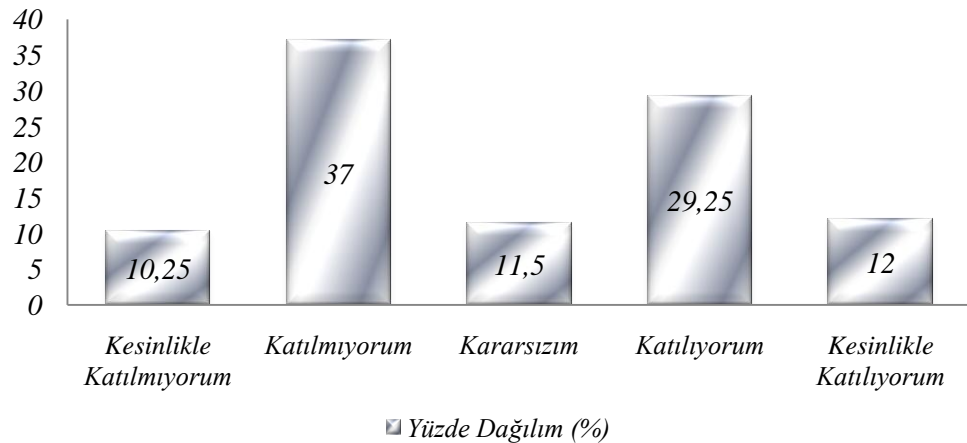
Grafik 14'te ekonomik faktörlere yükleme yapan ilk değişkene ait veriler yer almaktadır. Mükelleflerin çıkarlarını gözeterek davranışlarını kendilerine maksimum faydayı ya da getiriye sağlayacak şekilde biçimlendirmeleri rasyonel birey davranışı çerçevesinde incelenen ve birey davranışlarının açıklanmasında kabul gören bir olgudur. *Vatandaşların kendi çıkarları doğrultusunda vergi vermeme eğilimi göstermesi normal bir davranıştır*, şeklindeki ifadeye ankete katılan mükelleflerin % 59'u katılmamakta, % 10'u kararsız kalmakta, % 31'i ise katılmaktadır. Bu sonuç, toplumda kendi çıkarını ve faydasını düşünerek vergi kaçırma eğiliminde olan mükelleflerin hoş karşılanmadığına işaret etmesi açısından önemlidir.

Grafik 14. Vatandaşların kendi çıkarları doğrultusunda vergi vermeme eğilimi göstermesi normal bir davranıştır (7 no'lu ifade)

Grafik 15, ekonomik faktörler içinde değerlendirilen ikinci değişkene ait bulguları ifade etmektedir. Gelir düzeyi ve bu gelirin belirli bir zaman dilimi için süreklilik gösterip göstermemesi vergi kaçırma eğilimiyle doğrudan ilişkili bir unsur olarak ele alınmaktadır.

Grafik 15. Süreklilik göstermeyen gelir elde edip bu nedenle ödeme güçlüğü çekenlerin vergi kaçırması normal bir davranıştır (8 no'lu ifade)

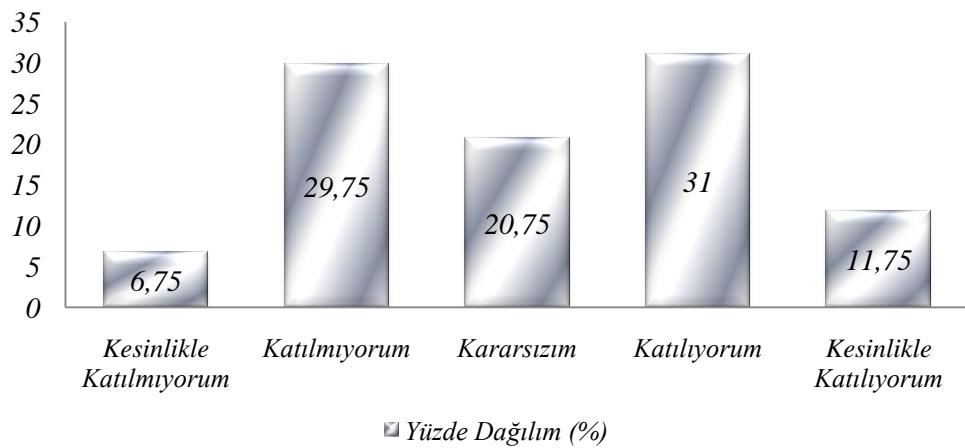

Süreklilik göstermeyen gelir elde edip bu nedenle ödeme güçlüğü çekenlerin vergi kaçırmasını normal bir davranıştır, ifadesine katılanların oranı % 41 iken, bu ifadeye katılmayanların oranı % 47'dir. Bu ifadeye katılanların ve katılmayanların oranlarının birbirine yakın olması dikkat çekicidir. Bu durum, toplumda yeterli gelir

elde edemeyerek ödeme güçlüğü çekenlere karşı oluşan koruma içgüdüsüyle açıklanabilmektedir.

Vergi kaçırma davranışı sonrasında elde edilecek fayda ya da getiri ile maliyetlerin karşılaştırılarak karar verilmesi yine rasyonel birey davranışı çerçevesinde incelenmektedir. Şöyle ki rasyonel birey vergi kaçırma davranışı sonucunda karşılaşması muhtemel yakalanma ve cezalandırılma durumlarını yani maliyetleri ve yakalanmama durumunda elde edeceği getiriyi yani faydayı düşünerek vergi kaçırmaya ya da kaçırılmaya karar vermektedir. Grafik 16 incelendiğinde, katılımcıların % 43'ünün *vergi mükellefleri vergi kaçırmanın potansiyel fayda ve muhtemel maliyetlerini mukayese ederek karar verirler* ifadesine katıldığı, % 36'sının katılmadığı, % 21'inin ise kararsız kaldığı görülmektedir. Yine bu ifadeye de katılan ve katılmayan mükelleflerin yüzdelerinin birbirine yakın olması dikkat çekicidir.

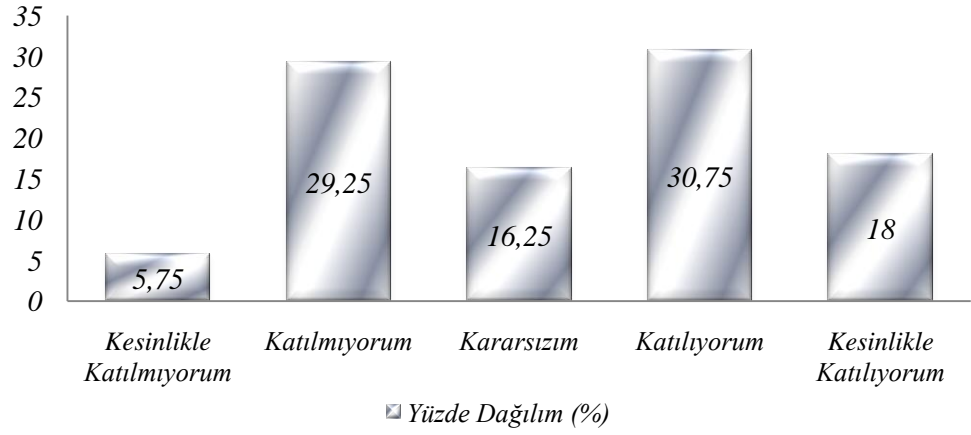
Grafik 16. Vergi mükellefleri vergi kaçırmanın potansiyel fayda ve muhtemel maliyetlerini mukayese ederek karar verirler (9 no'lu ifade)

Grafik 17, katılımcıların riske bakış açıları ile vergi kaçırma eğilimleri arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Zarara uğrama tehlikesi olarak tanımlanabilen risk kavramı, toplumu oluşturan bireylerde risk sevme, riskten kaçınma veya riske karşı nötr olma şeklinde görülmektedir. Mükellefler ise vergi kaçırma davranışında bulunarak yakalanma ve cezalandırılma riskini göze almaktadırlar. Mükelleflerin riski sevme ve sevmeme kararlarına paralel olarak, mükellefler tarafından bu riske

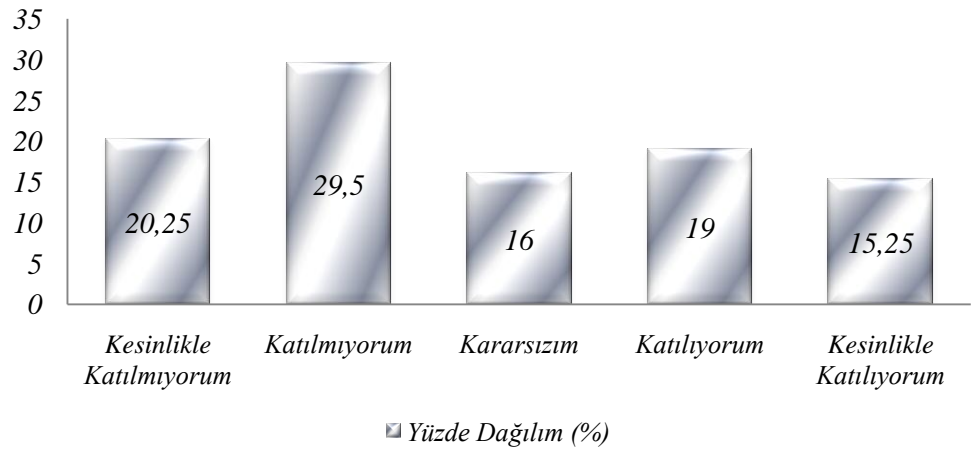
katlanmanın derecesi değişmekte ve vergi kaçırma eğilimini etkilemektedir. Katılımcıların % 49'u, *risk almayı seven vergi mükelleflerin vergi kaçırma eğilimleri yüksek olur* şeklindeki ifadeye katılırken, % 35'i bu ifadeye katılmamaktadır.

Grafik 17. Risk almayı seven vergi mükelleflerinin vergi kaçırma eğilimleri yüksek olur (10 no'lu ifade)

Mükelleflerin, *gelişmiş ülkelerde vergi kaçırma eğilimi az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksek olur*, şeklindeki ifadeye verdikleri yanıtlar Grafik 18'de görülmektedir.

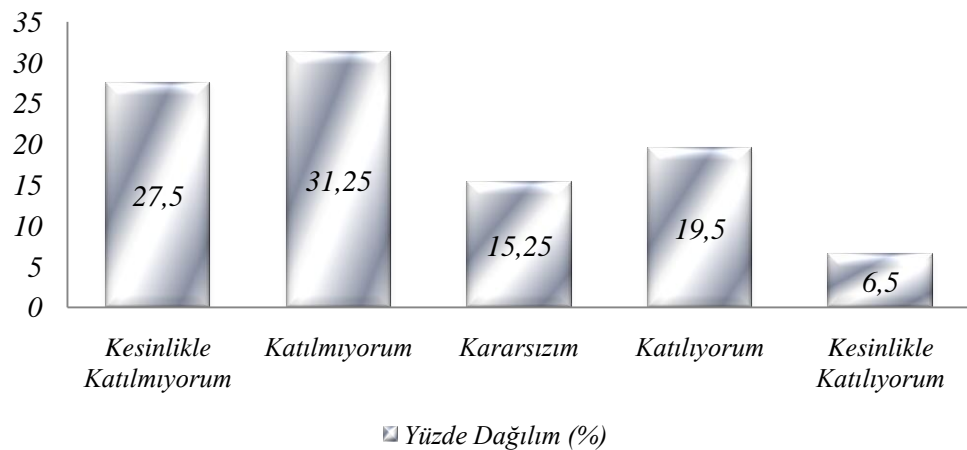
Grafik 18. Gelişmiş ülkelerde vergi kaçırma eğilimi az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksek olur (13 no'lu ifade)

Gelişmiş ülkeler, gerek vergi denetim oranları ve ceza miktarları, vergi sisteminin özellikleri gerekse mükelleflerin sahip olduğu vergi zihniyeti ve vergi bilinci açılarından değerlendirildiğinde vergi kaçırma eğiliminin boyutlarının nispeten düşük olması ihtimal dâhilindedir. Mükelleflerin % 34'ü bu ifadeye katılırken, % 50'si katılmamaktadır.

Ekonomik faktörlere yükleme yapan değişkenlerden sonuncusuna ait ifadenin dağılımı Grafik 19'da görülmektedir.

Grafik 19. İktidar partisi ile aynı siyasi görüşü paylaşan vergi mükelleflerinin vergi kaçırma eğilimleri diğer mükelleflere göre daha az olur (24 no'lu ifade)

Katılımcıların % 59'u, *iktidar partisi ile aynı siyasi görüşü paylaşan vergi mükelleflerinin vergi kaçırma eğilimlerinin diğer mükelleflere göre daha az olur* şeklindeki ifadeye katılmamakta, % 26'sı katılmakta, % 15'i ise kararsız kalmaktadır.

4.2.2.2.4. Demografik Faktörler

Tablo 19 incelendiğinde 18, 19, 20 ve 21 numaralı değişkenlerin dördüncü faktöre yükleme yaptıkları görülmektedir. Bu değişkenler mükelleflerin yaş, cinsiyet, medeni hal, eğitim durumu gibi demografik özellikleriyle ilgili olduğundan bu faktör, demografik faktörler olarak adlandırılmıştır.

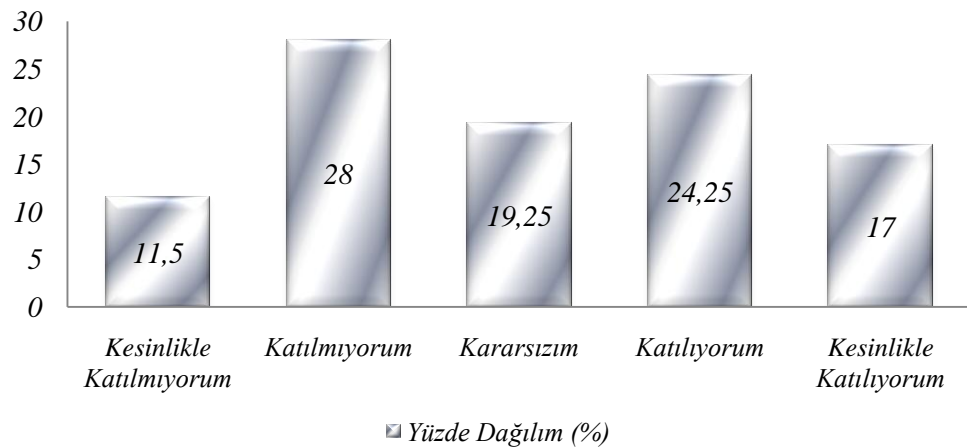
Demografik faktörlerin toplam varyansın % 8,063'lük kısmını açıkladığı görülmektedir.

Tablo 19. 4 No'lu Faktöre Yükleme Yapan Değişkenler

Değişkenler	5+4 (%)	3 (%)	2+1 (%)
18. Erkek vergi mükelleflerinin bayanlara göre vergi kaçırma eğilimleri daha yüksek olur.	41,3	19,3	39,4
19. Evli vergi mükelleflerinin bekârlara göre vergi kaçırma eğilimleri daha yüksek olur.	23,1	26,5	50,4
20. Mükelleflerinin yaşları ilerledikçe vergi kaçırma eğilimleri azalır.	36,5	20,0	43,5
21. Eğitim seviyesi arttıkça vergi kaçırma eğilimi artar.	20,8	12,5	66,7

Yanıt Kategorisi: 1. Kesinlikle Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Kararsızım, 4. Katılıyorum, 5. Kesinlikle Katılıyorum.

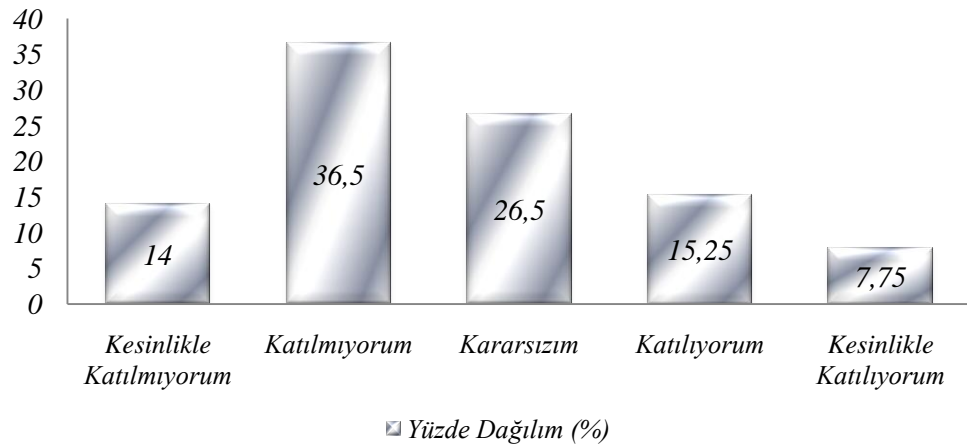
Grafik 20. Erkek vergi mükelleflerinin bayanlara göre vergi kaçırma eğilimleri daha yüksek olur (18 no'lu ifade)

Demografik faktörlere yükleme yapan değişkenlerden ilki Grafik 20'de görülmektedir. Katılımcılar, *erkek vergi mükelleflerinin bayanlara göre vergi kaçırma eğilimleri daha yüksek olur*, ifadesine % 40 oranında katılırken, % 41 oranında katılmamakta, % 19 oranında ise kararsız kalmaktadırlar. Bu ifadeye katılan ve katılmayan mükelleflerin neredeyse birbirine eşit çıkması cinsiyetin vergi yükümlülüğünü yerine getirmede etkisiz bir faktör olduğunu göstermektedir.

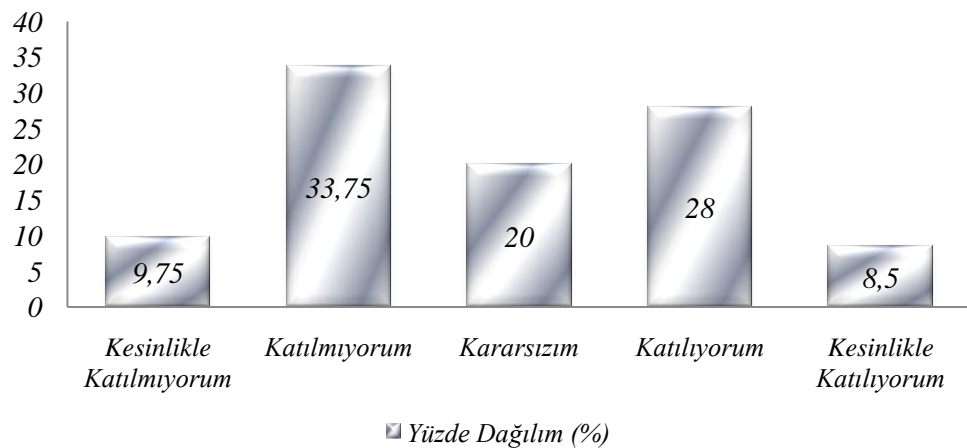
Demografik faktörlere yükleme yapan değişkenlerden ikincisi ise Grafik 21’de görülmektedir.

Grafik 21. Evli vergi mükelleflerinin bekârlara göre vergi kaçırma eğilimleri daha yüksek olur (19 no’lu ifade)

Katılımcıların % 23’ü *evli vergi mükelleflerinin bekârlara göre vergi kaçırma eğilimleri daha yüksek olur* ifadesine katılmaktayken, % 51’i katılmamakta, % 26’sı ise kararsız kalmaktadır.

Grafik 22. Mükelleflerinin yaşları ilerledikçe vergi kaçırma eğilimleri azalır (20 no’lu ifade)

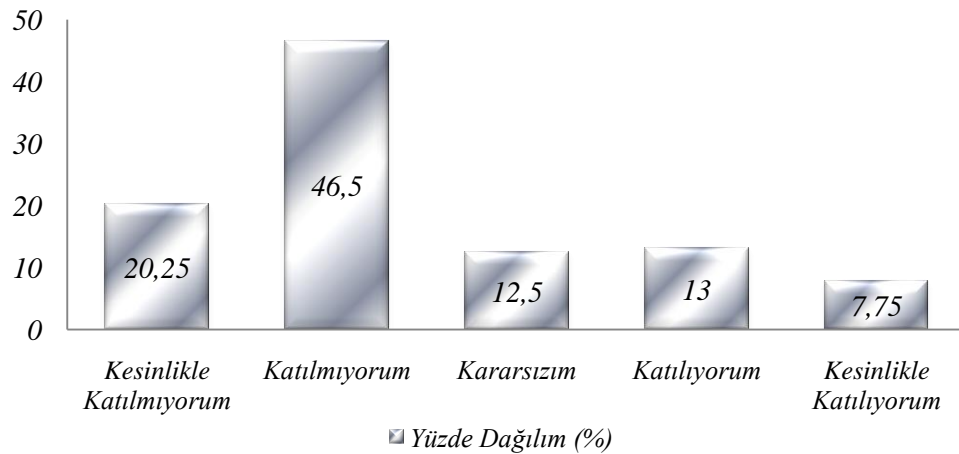

Katılımcıların, *mükelleflerin yaşları ilerledikçe vergi kaçırma eğilimleri azalır*, ifadesine verdikleri yanıtlar Grafik 22’de görülmektedir. Mükelleflerin %

36'sı bu ifadeye katılırken, % 44'ü katılmamaktadır. Mükelleflerin % 20'sinin ise kararsız kaldığı görülmektedir. Cinsiyet, medeni hal ve vergi kaçırma eğilimi arasındaki ilişkilerin değerlendirildiği ifadeler verilen yanıtlarda da yaklaşık % 20 oranında mükellefin kararsız kalması, bu tür demografik değişkenler ve vergi kaçırma eğilimi arasındaki ilişkinin zayıf olduğunu göstermektedir.

Demografik faktörlere yükleme yapan değişkenlerden sonuncusu Grafik 23'te görülmektedir.

Grafik 23. Eğitim seviyesi arttıkça vergi kaçırma eğilimi artar (21 no'lu ifade)

Katılımcıların % 21'i *eğitim seviyesi arttıkça vergi kaçırma eğilimi artar* ifadesine katılırken, % 67'si katılmamaktadır. Ankete katılan mükelleflerin bu ifadeye verdiği yanıtlar, eğitim seviyesinin artmasıyla mükelleflerin mali uygulamaların ve verimli kullanılmayan kamu kaynaklarının farkında olmaları ve vergi kaçırma eğilimlerinin buna bağlı olarak artış göstereceği şeklindeki yaygın kanının geçerli olmadığını göstermektedir.

4.2.2.2.5. Siyasi Faktörler

Tablo 20'de görüldüğü gibi 5 numaralı faktöre sırasıyla 11, 12, 22, 29 numaralı değişkenlerin yükleme yaptıkları görülmektedir ve bu değişkenlerin toplam varyansı açıklama oranı % 6,059'dur.

Bu faktör, mükelleflerin gerek kamu hizmetlerinden yararlanmaları gerekse demokratik rejim ve vergi kaçırma eğilimi arasındaki ilişkilere ilişkin ifadeleri içermesi açısından siyasi faktörler olarak adlandırılmıştır.

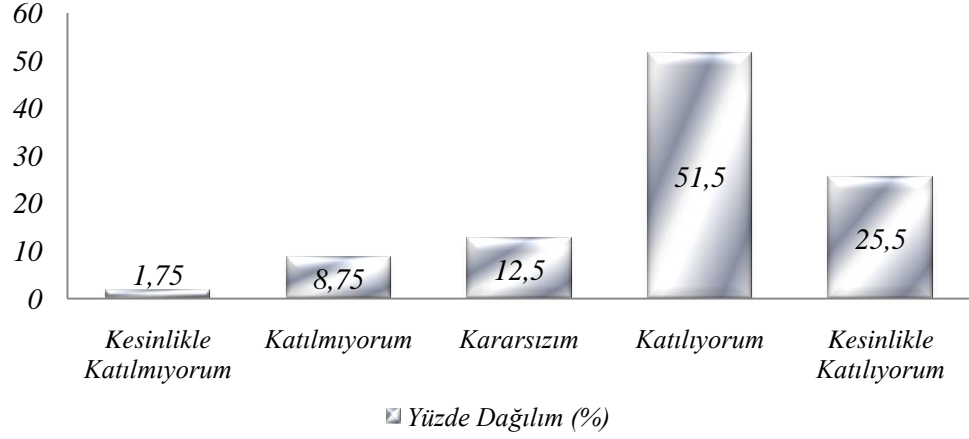
Tablo 20. 5 No'lu Faktöre Yükleme Yapan Değişkenler

Değişkenler	5+4 (%)	3 (%)	2+1 (%)
11. Vergi mükelleflerince devletin sunduğu kamu hizmetlerinden yararlanma arttıkça vergi kaçırma eğilimi giderek azalır.	77,0	12,5	10,5
12. Adaletli gelir dağılımının varlığının algılanması vergi kaçırma eğilimini azaltır.	85,0	8,0	7,0
22. Demokratik rejimlerde vergi kaçırma eğilimi daha düşük olur.	61,6	21,8	16,7
29. Vergi idaresinin etkin ve adaletli çalıştığı algılanması vergi kaçırma eğilimini azaltır.	79,3	10,7	10,0

Yanıt Kategorisi: 1. Kesinlikle Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Kararsızım, 4. Katılıyorum, 5. Kesinlikle Katılıyorum.

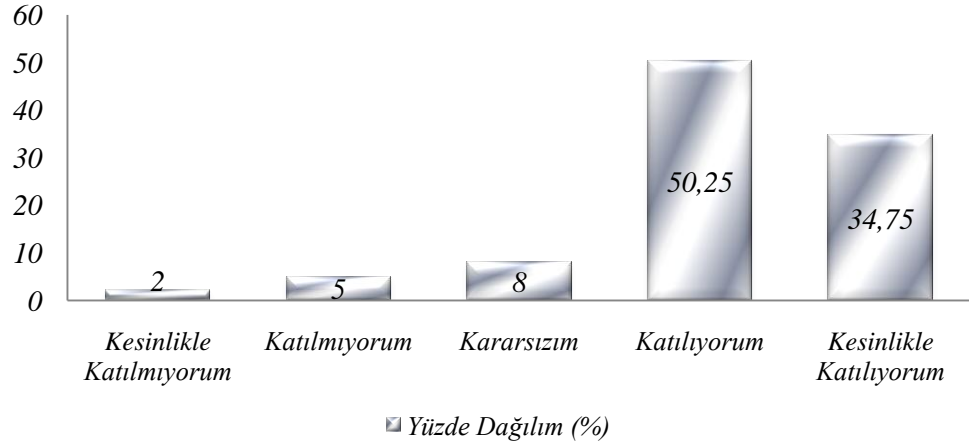
Siyasi faktörlere yükleme yapan değişkenlerden ilki Grafik 24'te görülmektedir. Vergilerin alınış amaçları arasında, vergi kavramının doğumundan bu yana kamu harcamaların finansmanı ilk sıralarda gelmektedir. Bu sebeple mükelleflerce ödenen vergilerin kamu hizmetlerine aktarılması ve bu hizmetlerden mükelleflerin mümkün olan en üst seviyede ve eşit bir şekilde yararlanması oldukça önemli olmaktadır. *Vergi mükelleflerince devletin sunduğu kamu hizmetlerinden yararlanma arttıkça vergi kaçırma eğilimi azalır*, ifadesine katılımcıların % 77'si katılmaktadır. Elde edilen bulgular, mükelleflerin ödedikleri vergilerin karşılığını kamu hizmeti olarak elde ettiklerinde vergiye olan bakışlarının olumlu olduğunu, buna bağlı olarak vergi kaçırma eğiliminin azaldığını ifade etmesi açısından oldukça önemlidir.

Grafik 24. Vergi mükelleflerince devletin sunduğu kamu hizmetlerinden yararlanma arttıkça vergi kaçırma eğilimi giderek azalır (11 no'lu ifade)

Bir ülkedeki milli gelirin kişiler arasındaki dağılımını ifade eden, kişisel gelir dağılımı ve vergi kaçırma eğilimi arasındaki ilişki Grafik 25’de yer almaktadır.

Grafik 25. Adaletli gelir dağılımının varlığının algılanması vergi kaçırma eğilimini azaltır (12 no'lu ifade)

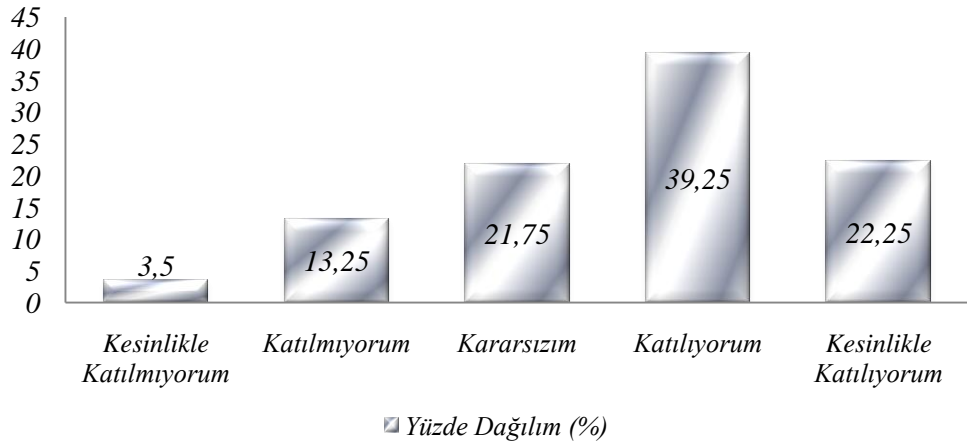

Ankete katılan mükelleflerin % 85’i *adaletli gelir dağılımının varlığının algılanması vergi kaçırma eğilimini azaltır* ifadesine katılmaktadırlar. Elde edilen bu bulgular, ülkemizde en zengin % 20’lik dilimi oluşturan grubun toplam gelirin % 47,6’sını, en fakir % 20’lik dilimin ise toplam gelirin % 5,6’sını elde ettiği göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde, politika yapıcılar açısından oldukça

önemli olmaktadır (Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2009, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8448>).

Katılımcıların, *demokratik rejimlerde vergi kaçırma eğilimi daha düşük olur*, ifadesine verdikleri yanıtların dağılımı Grafik 26’da görülmektedir. Mükelleflerin % 62’si bu ifadeye katılırken, % 17’si katılmamaktadır.

**Grafik 26. Demokratik rejimlerde vergi kaçırma eğilimi daha düşük olur
(22 no’lu ifade)**

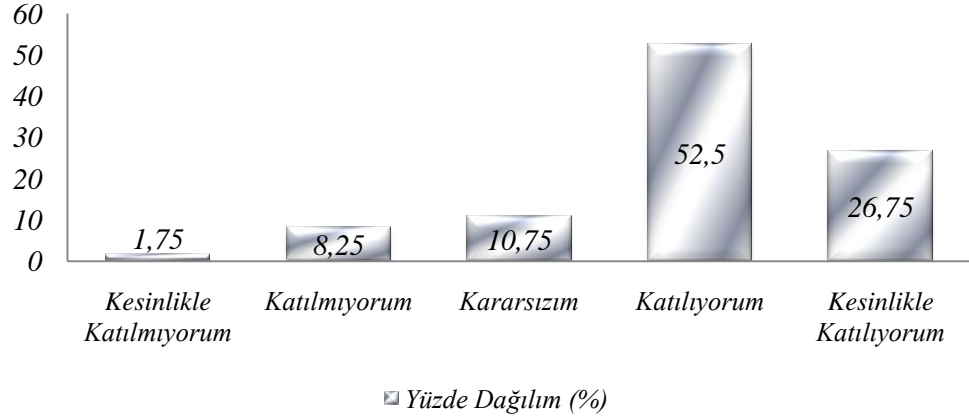

Ankete katılan mükellefler, halkın oy verme hakkına sahip olarak, kendini yöneten, yasa yapma yetkisine sahip olarak vergi oranlarını düzenleyebilen, kamu hizmetlerinin sunumunda rol oynayan hükümeti değiştirebildiği, halkın egemenliğine dayanan demokratik rejimlerde vergi kaçırma eğiliminin daha düşük olduğunu ifade etmeleri önemlidir.

Siyasi faktörlere yükleme yapan değişkenlerden sonuncusu, Grafik 27’de görülmektedir. Mükelleflerin vergi borcunun doğduğu andan ödenmesine kadar geçen süreçte, vergi idaresi ile yakın ilişki içinde olduğu bir gerçektir. Vergi borcu dolayısıyla mükelleflerin gelirlerinin belli bir miktarını vergi dairelerine ödedikleri göz önünde bulundurulduğunda vergi dairelerinde mükelleflere gösterilen kolaylıklar, işlemlerin hızlılığı mükellefler açısından oldukça önemli olmaktadır. Bu sebeple idarenin etkin ve verimli çalışması mükelleflerin vergi kaçırma eğilimlerinin azalması yönünde etkili olabilmektedir. Ankete katılan mükellefler de % 79 oranında

vergi idaresinin etkin ve adaletli çalıştığının algılanmasının vergi kaçırma eğilimini azalttığını ifade etmektedirler.

Grafik 27. Vergi idaresinin etkin ve adaletli çalıştığının algılanması vergi kaçırma eğilimini azaltır (29 no'lu ifade)

4.2.2.2.6. İdari – Yönetmel Faktörler

Tablo 21, 6 numaralı faktöre 27 ve 30 numaralı değişkenlerin yüklemeye yaptığını göstermektedir. Tablodan da görüldüğü gibi vergi cezaları ve vergi denetimine ilişkin ifadelerin bu faktör içinde yer aldığı görülmektedir. Vergi cezalarının kanunlarla belirlenmesinin yanı sıra, bu iki değişkenin de vergi idaresi tarafından yürütülen işlemler olması sebebiyle bu faktör idari – yönetmel faktörler olarak adlandırılmıştır. Bu faktör toplam varyansın, % 4,987'sini açıklamaktadır.

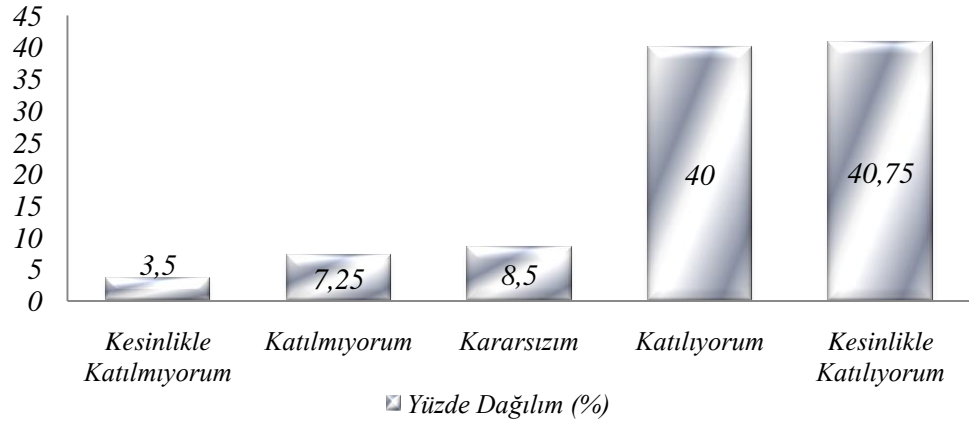
Tablo 21. 6 No'lu Faktöre Yükleme Yapan Değişkenler

Değişkenler	5+4 (%)	3 (%)	2+1 (%)
27. Vergi kaçakçılığı suçu için öngörülen cezaların nispeten ağır olması vergi kaçırma eğilimini azaltır.	80,8	8,5	10,7
30. Vergi denetimi ile vergi kaçırma eğilimi arasında ters yönlü bir ilişki vardır.	65,5	19,0	15,5

Yanıt Kategorisi: 1. Kesinlikle Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Kararsızım, 4. Katılıyorum, 5. Kesinlikle Katılıyorum.

Grafik 28, *vergi kaçakçılığı suçu için öngörülen cezaların nispeten ağır olması vergi kaçırma eğilimini azaltır*, ifadesine verilen cevapları göstermektedir. Vergi kaçırma davranışına yönelen mükellefler belli bir oranda cezalandırılma riskini göze almaktadırlar; ancak mükelleflerin katlanmak durumunda oldukları ceza oranlarının ağırlaştırılması caydırıcı bir etki yapabilmektedir. Nitekim ankete katılan mükelleflerin % 81'i ağır vergi cezalarının vergi kaçırma eğilimini azaltıcı yönde etki yaptığını ifade etmektedirler.

Grafik 28. Vergi kaçakçılığı suçu için öngörülen cezaların nispeten ağır olması vergi kaçırma eğilimini azaltır (27 no'lu ifade)

Günümüzde vergi sistemleri beyan usulüne dayanmakta, mükellefler ödeyecekleri vergi miktarını kendileri tespit etmektedir. Mükelleflerin bu beyanlarının ve ödedikleri vergi miktarlarının doğruluğu ise vergi denetim elemanlarınca denetlenmektedir. Ülkemizde son on yıllık dönemdeki vergi denetim oranları Tablo 22'de görülmektedir.

Tablo incelendiğinde vergi inceleme sonuçlarında yıllar içinde sürekli bir artıştan ziyade bir yıl artan diğer yıl azalan bir eğilim izlendiği görülmektedir. İnceleme sonuçlarının aksine mükellef sayısında ise sürekli bir artış gözlenmektedir. Bunun sonucu olarak da denetim oranlarında yıllara göre artış veya azalış gösteren bir eğilim gözlenmektedir.

Tablo 22. Vergi Denetim Oranları (2000-2009)

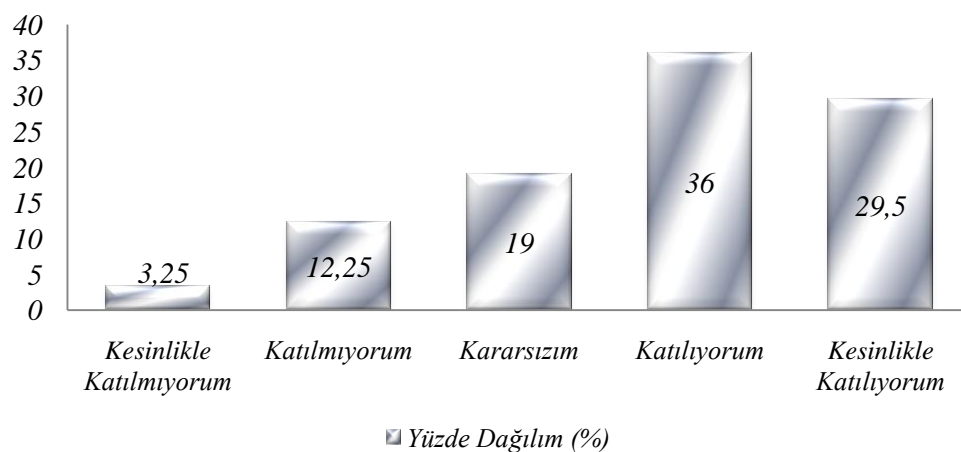
Yıllar	İnceleme Sayısı (1)	Mükellef Sayısı (2)*	1/2
2000	60.335	2.388.850	2,53
2001	68.286	2.334.209	2,93
2002	113.244	2.315.241	4,89
2003	68.251	3.896.382	1,75
2004	153.881	4.031.702	3,81
2005	104.578	3.876.305	2,70
2006	110.442	3.937.878	2,80
2007	135.847	4.027.665	3,37
2008	113.073	4.035.013	2,80
2009	92.752	4.103.583	2,26

Kaynak: Acar, İ. A. ve Merter, M.E. (2005), "Türkiye'de 1990 Sonrası Dönemde Vergi Denetimi ve Vergi Denetiminde Etkinlik Sorunu, Maliye Dergisi, s. 16; GİB, 2004, 2008 ve 2009 Yılı Faaliyet Raporları, <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=107>, (Çevrimiçi), Erişim: 25.05.2011.

* Faal vergi mükellefi sayılarıdır.

Bununla birlikte denetim oranlarının % 2 ila % 3 arasında değişim göstermesi, mükelleflerin vergi denetimleri sonucunda yakalanma ve cezalandırılma riskini göze alarak vergi kaçırma davranışında buldukları göz önüne alınarak değerlendirildiğinde, vergi denetim oranlarındaki artışı sağlayacak politikaların geliştirilmesi oldukça önemli olmaktadır.

Grafik 29. Vergi denetimi ile vergi kaçırma eğilimi arasında ters yönlü bir ilişki vardır (30 no'lu ifade)

Grafik 29'da da, ankete katılan mükelleflerin, *vergi denetimi ile vergi kaçırma eğilimi arasında ters yönlü bir ilişki vardır*, ifadesine verdikleri yanıtlar görülmektedir. Mükelleflerin, % 66'sı vergi denetim oranlarındaki artışın vergi

kaçırma eğilimi üzerinde azaltıcı etkisi olduğunu belirtmekteyken, mükelleflerin % 16'sı bu ifadeye katılmamaktadır.

4.2.2.2.7. Karma Faktörler

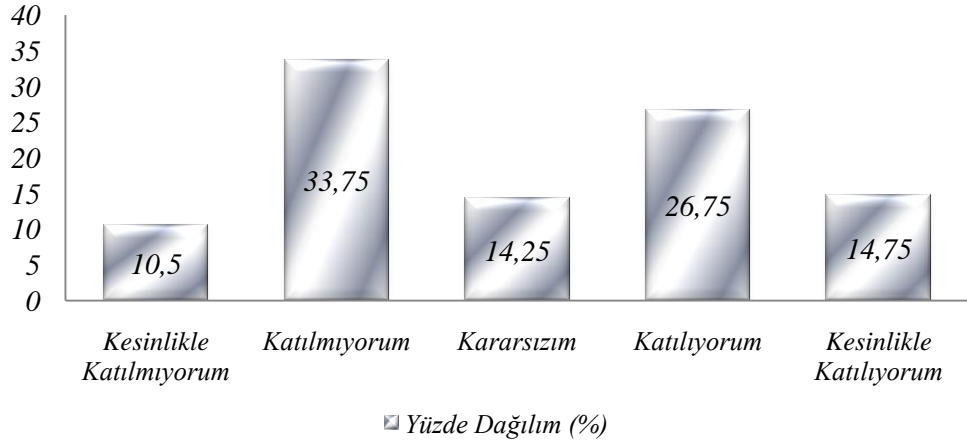
Tablo 23, 7 numaralı faktöre yükleme yapan değişkenleri göstermektedir. Bu faktör toplam varyansın % 4,930'unu açıklamaktadır. Faktöre yükleme yapan 10, 14 ve 22 numaralı ifadelerin diğer faktörlere de yükleme yaptığı, ancak 15 ve 23 numaralı ifadelerin sadece bu faktöre yükleme yaptığı görülmektedir. Bu sebeple faktör, karma faktörler olarak isimlendirilmiştir.

Tablo 23. 7 No'lu Faktöre Yükleme Yapan Değişkenler

Değişkenler	5+4 (%)	3 (%)	2+1 (%)
10. Risk almayı seven vergi mükelleflerinin vergi kaçırma eğilimleri yüksek olur.	48,8	16,3	35,0
14. Gelir unsurları (ticari kazanç, ücret vd.) dikkate alınarak vergilendirilmede adalet gözetilmediğinin algılanması halinde vergi kaçırma eğilimi yükselir.	80,5	10,0	9,5
15. Gelir seviyesi arttıkça vergi kaçırma eğilimi yükselir.	41,6	14,3	44,1
22. Demokratik rejimlerde vergi kaçırma eğilimi daha düşük olur.	61,6	21,8	16,7
23. Kamu görevlilerinin ya da siyasetçilerin kamu gelir ve harcamalarını kişisel çıkarları doğrultusunda kullanma eğilimi varsa vergi kaçakçılığı kabul edilebilir bir davranış olur.	63,3	12,5	24,2

Yanıt Kategorisi: 1. Kesinlikle Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Kararsızım, 4. Katılıyorum, 5. Kesinlikle Katılıyorum

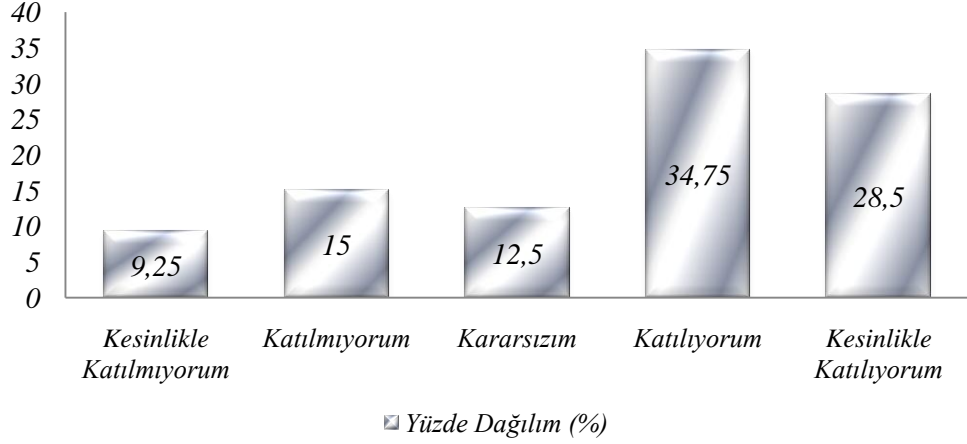
Grafik 30. Gelir seviyesi arttıkça vergi kaçırma eğilimi yükselir (15 no'lu ifade)

Mükelleflerce elde edilen gelir düzeyi de vergi kaçırma eğilimi üzerinde etkili olabilmektedir. Grafik 30, *gelir seviyesi arttıkça vergi kaçırma eğilimi yükselir* ifadesine verilen cevapların dağılımını göstermektedir. Ankete katılan mükelleflerin % 42'si gelir seviyesindeki artışın vergi kaçırma eğilimini artırıcı etkisi olduğuna katılırken, % 44'ü bu ifadeye katılmamakta, % 14'ü ise kararsız kalmaktadır. Bu ifadeye katılan ve katılmayan mükelleflerin birbirine yakın oranlarda olması dikkat çekicidir.

Grafik 31'de ankete katılan mükelleflerin, *kamu görevlilerinin ya da siyasetçilerin kamu gelir ve harcamalarını kişisel çıkarları doğrultusunda kullanma eğilimi varsa vergi kaçakçılığı kabul edilebilir bir davranış olur*, ifadesine verdikleri yanıtlar görülmektedir. Mükelleflerin % 63'ü bu ifadeye katılırken, % 24'ü katılmamaktadır. Bu ifade mükelleflerin bürokrat davranışıyla ilgili düşüncelerini yansıtması açısından önemlidir. Nitekim bürokratların rasyonel birey davranışı çerçevesinde başlarında buldukları kamu idarelerinin bütçelerini maksimize etmeye yöneldikleri kamu tercihi literatüründe rasyonelite ve maximand ilkesi adı altında ifade edilen bir görüşür (Aktan, 2008: 83).

Grafik 31. Kamu görevlilerinin ya da siyasetçilerin kamu gelir ve harcamalarını kişisel çıkarları doğrultusunda kullanma eğilimi varsa vergi kaçakçılığı kabul edilebilir bir davranış olur (23 no'lu ifade)

Mükellefler arasında da bürokratların kamu gelir ve harcamalarını kendi çıkarları doğrultusunda yani kamu idarelerinin bütçe maksimizasyonuna yönelerek kullandıkları algısının oluşması, mükelleflerin vergi kaçırma eğilimini artıran etmenlerden bir tanesi olmaktadır.

4.2.3. Anket Çalışması ve Regresyon Analizi

Regresyon çözümlemesi, bir bağımlı değişkenin başka açıklayıcı değişken(ler)e olan bağımlılığını, birincinin (anakütle) ortalama değerini ikinci(ler)in (yinelene örneklerdeki) bilinen ya da değişmeyen değerleri cinsinden tahmin etme ve / veya kestirme amacıyla incelemektedir. Regresyon analizinde dikkate edilmesi gereken nokta, regresyon çözümlemesi bir değişkenin başka değişkenlere bağıllığıyla uğraşsa da, bu ilişki nedensellik içermemesidir (Gujarati, 2006: 16-20).

Vergi kaçırma eğilimini etkileyen psikolojik ve ahlaki faktörleri açıklamada hangi değişkenlerin etkili olduğunu inceleyebilmek adına regresyon analizi uygulanmıştır. Çalışmanın bağımlı değişkeni psikolojik ve ahlaki faktörlerdir. Bağımsız değişkenler olarak ise faktör analizi yardımıyla elde edilen vergisel ve mali faktörler, ekonomik faktörler, demografik faktörler, siyasi faktörler ve idari –

yönetsel faktörlerin yanında, yaş, cinsiyet, medeni hal ve gelir düzeyi ve eğitim durumu belirlenmiştir.

Bir bağımlı değişken ve birden fazla bağımsız değişken arasındaki ilişki çoklu regresyon modelleri ile incelenmektedir. Çoklu regresyon analizinde, çoklu korelasyon katsayısı R ve çoklu belirlilik katsayısı R^2 değerlerinin yorumlanması önemlidir. Çoklu korelasyon katsayısı olan R, bağımlı değişken ile açıklayıcı değişkenler arasındaki ortak ilişkinin derecesini göstermektedir. R^2 değeri ise, bağımlı değişkendeki değişimin bağımsız değişkenler ile topluca açıklanabilen oranını ifade eder ve analiz sonuçlarının yorumlanmasında R değerine göre daha anlamlıdır. Tahmin edilen regresyon modelinin bütün olarak anlamlılığının bir ölçüsü olan F değeri, R^2 ile yakın ilişkilidir ve R^2 'nin anlamlılığının bir ölçüsü olarak gösterilmektedir (Gujarati, 2006: 203-249).

4.2.3.1. Psikolojik ve Ahlaki Faktörleri Açıklayan Değişkenler

Faktör analizi sonucunda elde edilen ve vergi kaçırma eğilimini etkileyen faktörlerden olan psikolojik ve ahlaki faktörlerin açıklanmasında etkili olabilecek değişkenler olarak, vergisel ve mali faktörler, ekonomik faktörler, demografik faktörler, siyasi faktörler ve idari – yönetsel faktörlerin yanında, yaş, cinsiyet, medeni hal ve gelir düzeyi, eğitim durumu belirlenmiştir ve bu değişkenler farklı varyasyonla ile regresyon analizine tabi tutulmuştur. Her modelde mükelleflerin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim ve aylık gelir düzeyi değişkenleri sabit tutulmuştur.

Çoklu regresyon analizinde, bağımsız değişkenler arasında güçlü ilişkilerin olmasına bağlantı (collinearity) veya çoklu doğrusal bağlantı (multicollinearity) adı verilmektedir ve bu bağlantı analizde ilgili bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenle olan ilişkilerinin yönü ile ilgili teorik ve ampirik beklentilerle çelişme gibi istenmeyen bir durumu oluşturmaktadır. Bu sebeple çoklu doğrusal bağlantının tespit edilmesi gerekmekte ve bu tespit için varyans artırıcı faktör (VIF) metodu kullanılabilir. Webster VIF değeri 10'a eşit veya daha büyük ise, anlamlı çoklu doğrusal bağlantı problemi söz konusu olduğunu ifade etmektedir (aktaran Albayrak, 2005: 109-110). Çalışmada kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin

açıklayıcılığıyla ilgili çoklu dorusal bağlantı sorunuyla karşılaşmamak adına Tablo 24 ve Tablo 25'te yer alan ve psikolojik ve ahlaki faktörleri açıklamaya çalışan regresyon modellerine ait VIF değerleri hesaplanmış ve modellerin hiçbirinde çoklu doğrusal bağlantı sorunuyla karşılaşılmamıştır. Modellere ait VIF değerleri EK-2'de görülmektedir.

Psikolojik ve ahlaki faktörleri en iyi şekilde açıklamak amacıyla oluşturulan on modele ilişkin elde edilen bulgular Tablo 24 ve Tablo 25'te görülmektedir. Her modelde yaş, cinsiyet, medeni hal, eğitim düzeyi ve aylık gelir düzeyi değişkenleri sabittir ve elde edilen sonuçlarda psikolojik ve ahlaki faktörleri açıklamada yaş, cinsiyet ve medeni halin anlamlı etkilerinin olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte yine on modelin tamamında eğitim düzeyi ve aylık gelir düzeyi psikolojik ve ahlaki faktörlerin açıklanmasına yardımcı olmaktadır.

Vergisel ve mali faktörler, ekonomik faktörler, demografik faktörler, siyasi faktörler, idari – yönetsel faktörler yer değiştirerek oluşturulan on modelde, karma faktörlere bu faktöre yükleme yapan değişkenler sayılan faktör gruplarında yer aldığından yer verilmemiştir. Elde edilen sonuçlarda her modelin kendi içinde anlamlı olduğu ancak, psikolojik ve ahlaki faktörleri açıklamada en yüksek açıklayıcılığı sağlayan modelin onuncu model olduğu görülmektedir.

Tablo 24. Regresyon Modelleri

	M₁	M₂	M₃	M₄	M₅
(Sabit)	1,275 (4,035)	1,222 (3,888)	1,323 (4,185)	1,243 (3,975)	1,304 (4,146)
Vergisel ve Mali Faktörler	0,067 (1,387)	–	–	–	0,072 (1,500)
Ekonomik Faktörler	-0,103** (-2,111)	–	-0,107** (-2,190)	–	-0,112** (-2,314)
Demografik Faktörler	–	–	–	-0,111** (-2,212)	-0,114** (-2,291)
Siyasi Faktörler	–	0,033 (0,693)	–	–	–
İdari – Yönetmel Faktörler	–	0,086 (1,765)	0,093 (1,915)	0,096 (1,973)	–
Yaş	-0,048 (-0,825)	-0,049 (-0,847)	-0,051 (-0,891)	-0,046 (-0,793)	-0,047 (-0,816)
Cinsiyet	-0,087 (-1,760)	-0,077 (-1,560)	-0,085 (-1,734)	-0,067 (-1,358)	-0,078 (-1,587)
Medeni Durum	0,064 (1,288)	0,056 (1,116)	0,051 (1,034)	0,048 (,965)	0,062 (1,240)
Eğitim	-0,131** (-2,551)	-0,123** (-2,409)	-0,127** (-2,483)	-0,115** (-2,255)	-0,124** (-2,422)
Aylık Gelir Düzeyi	-0,308** (-5,212)	-0,298** (-5,028)	-0,326** (-5,399)	-0,338** (-5,481)	-0,350** (-5,682)
F	9,328	8,904	9,618	9,634	8,907
R	0,378	0,371	0,383	0,384	0,393
R²	0,143	0,137	0,147	0,147	0,154
p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

* Parantez içlerindeki değerler t değerleridir.

** % 5 anlam düzeyinde anlamlıdır.

*** % 10 anlam düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 25. Regresyon Modelleri

	M ₆	M ₇	M ₈	M ₉	M ₁₀
(Sabit)	1,247 (3,983)	1,279 (4,045)	1,323 (4,191)	1,327 (4,195)	1,361 (4,325)
Vergisel ve Mali	–	0,067 (1,399)	0,071 (1,486)	–	–
Ekonomik Faktörler	–	-0,104** (-2,127)	-0,110** (-2,253)	-0,108** (-2,206)	-0,118** (-2,419)
Demografik Faktörler	-0,111** (-2,226)	–	–	–	-0,122** (-2,439)
Siyasi Faktörler	0,035 (0,744)	0,036 (0,756)	–	0,035 (0,747)	–
İdari – Yönetmel Faktörler	0,097*** (1,978)	–	0,097*** (1,988)	0,094 (1,920)	0,105** (2,165)
Yaş	-0,048 (-0,835)	-0,050 (-0,867)	-0,043 (-0,741)	-0,054 (-0,934)	-,0051 (-0,884)
Cinsiyet	-0,067 (-1,366)	-0,087 (-1,771)	-0,082 (-1,664)	-0,086 (-1,745)	-0,076 (-1,542)
Medeni Durum	,053 (1,050)	,069 (1,373)	,059 (1,183)	,056 (1,119)	,047 (,954)
Eğitim	-0,116** (-2,270)	-0,132** (-2,569)	-0,135** (-2,638)	-0,128** (-2,499)	-0,119** (-2,340)
Aylık Gelir Düzeyi	-0,339** (-5,484)	-0,309** (-5,214)	-0,337** (-5,555)	-0,326** (-5,400)	-0,372** (-5,918)
F	8,489	8,225	8,718	8,476	9,266
R	0,385	0,380	0,389	0,385	0,400
R²	0,148	0,144	0,152	0,148	0,160
p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

* Parantez içlerindeki değerler t değerleridir.

** % 5 anlam düzeyinde anlamlıdır.

*** % 10 anlam düzeyinde anlamlıdır.

Onuncu modele ait bağımsız değişken katsayıları ve anlam düzeyleri Tablo 25'te görülmektedir. Psikolojik ve ahlaki faktörlerin açıklanmasında % 5 anlam düzeyinde yaşın, cinsiyetin, medeni durumun anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Ancak bu modelde ekonomik faktörler, demografik faktörler, idari – yönetsel faktörler, eğitim durumu ve aylık gelir düzeyi değişkenlerinin tamamının % 5 anlamlılık düzeyinde psikolojik ve ahlaki faktörlerin açıklanmasında etkilerinin olduğu görülmektedir.

Analiz sonucunda idari – yönetsel faktörler olarak belirlenen vergi denetim oranları ve vergi ceza miktarlarında meydana gelen bir artış, vergi kaçırma eğilimini etkileyen psikolojik ve ahlaki faktörleri olumlu yönde etkilemekte ve mükelleflerin vergi kaçırma eğilimini azaltmaktadır.

Ekonomik faktörler içinde değerlendirilen mükelleflerin rasyonel davranış şeklini benimseyen bireyler olarak kendi ekonomik çıkarlarını maksimize etmek doğrultusunda tercih yapabileceklerine ilişkin algının artması, vergi kaçırma eğilimini etkileyen psikolojik ve ahlaki faktörleri olumsuz yönde etkilemektedir. Yani mükelleflerin çıkarlarını maksimize etme amacına yönelmeleri, toplumun vergi vermeye ilişkin bakış açısını ve vergi kaçırana ilişkin algısını içeren psikolojik ve ahlaki faktörleri olumsuz yönde etkilemekte ve vergi kaçırma eğilimini artırmaktadır.

Demografik faktörler olarak değerlendirilen yaş, cinsiyet, medeni durum ve eğitim seviyesi ile psikolojik ve ahlaki faktörler arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Denenen bütün modellerde olduğu gibi yaş, cinsiyet, medeni durum değişkenleri tek başına psikolojik ve ahlaki faktörleri açıklayamazken, eğitim seviyesi ve gelir düzeyi tek başlarına psikolojik ve ahlaki faktörleri açıklayabilmektedir. Eğitim seviyesinin artmasıyla mükelleflerin vergiye ve vergiyi ödemeye ilişkin görüşlerinin olumsuz etkilendiği ve vergi kaçırma eğiliminin arttığı söylenebilmektedir. Aynı şekilde aylık gelir düzeyinin artmasıyla da mükelleflerin vergiye ve vergiyi ödemeye ilişkin görüşlerinin olumsuz etkilendiği ve vergi kaçırma eğiliminin arttığı söylenebilmektedir.

SONUÇ

Vergi kavramı hem vergi borçlusu mükellefler hem de vergi alacaklısı devlet açısından değerlendirildiğinde ekonomik ve sosyal hayatın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Vergilerin tam anlamıyla toplanamadığı yani, mükelleflerin gerçekte ödemeleri gereken vergi miktarları ile beyan ederek ödedikleri vergi miktarları arasında farkların ortaya çıktığı da bir gerçektir. Vergi kaçakçılığının yaygınlığı söz konusu farkı artıran en önemli mükellef davranışı olarak bilinmektedir.

Çalışmada, mükelleflerin vergi kaçırma eğilimlerini etkileyen faktörler mükelleflere uygulanan anket sonuçlarından elde edilen veriler doğrultusunda incelenmiştir.

Mükellefleri vergi kaçırma davranışına iten sebepleri belirleyebilmek adına anket çalışmasında yer alan 31 ifadeye verilen yanıtlardan elde edilen veriler faktör analizine tabi tutulmuş ve analiz sonucunda 8 faktör grubu oluşmuştur. Oluşan faktör grupları yüklemeye yapan ifadelerle göre; vergisel ve mali faktörler, psikolojik ve ahlaki faktörler, ekonomik faktörler, demografik faktörler, siyasi faktörler, idari – yönetsel faktörler ve karma faktörler olarak isimlendirilmiştir. Faktörlerin tamamı toplam varyansın yani mükelleflerin vergi kaçırma eğiliminin yaklaşık % 57'sini açıklamaktadır.

Elde edilen faktör grupları tek tek ele alındığında toplam varyansın yaklaşık % 11'i vergisel ve mali faktörler, % 9'u psikolojik ve ahlaki faktörler, % 8'i ekonomik faktörler, yine % 8'i demografik faktörler, % 6'sı siyasi faktörler, % 5'i idari – yönetsel faktörler, yine % 5'i ise karma faktörler tarafından açıklanmaktadır. Burada önemli olan nokta, vergi kaçırma eğilimindeki değişimin en çok vergisel ve mali faktörler (vergi yükü, vergi oranı, vergi tarifesi gibi) sonrasında ise psikolojik ve ahlaki faktörler tarafından açıklanmasıdır. Vergi kaçırma eğilimindeki değişimin açıklanmasında üçüncü sırada rasyonel davranış biçimini içeren ekonomik faktörler yer alırken, dördüncü sırada cinsiyet, medeni hal, yaş, eğitim seviyesi gibi demografik faktörler yer almaktadır. Beşinci sırada siyasi faktörler yer alırken,

altıncı sırada vergi ceza miktarını ve denetim oranlarını içeren değişkenler yer almaktadır.

Politika Önerileri

Vergi politikasını belirleyen ve uygulayanların bu çalışma kapsamında ortaya çıkan aşağıdaki öneriler doğrultusunda politika belirleyip uygulamaları, vergi kaçakçılığının azalmasına hizmet edeceği değerlendirilmektedir.

1. Çalışmada yer alan “vergi mükelleflerinin toplumdaki herkes vergi kaçırıyor yönündeki düşüncesi vergi kaçırma eğilimini artırdığı”ni benimsemesi üzerinde düşünülmesi gerekli bir konudur. Bu algılamının değişmesi vergi kaçırma eğilimini azaltması için son derece önemli olup bu yönde politika geliştirerek uygulanması gerekli görülmektedir.
2. Çalışmada yer alan “vergi sisteminin adaletsiz olduğu düşünüldüğünde vergi kaçırma eğilimi yükselir” ve “hissedilen vergi yükünün ağır olması vergi kaçırma eğilimini artırır” ifadelerini mükelleflerin benimsedikleri görülmektedir. Bu algılamaların değişmesi uzun vadede ancak mümkün olabilir. Bu yönde politika geliştirilmesi ve kararlılıkla uygulanması önerilmektedir.
3. Mükellefler ticari kazanç, zirai kazanç, serbest meslek kazancı, ücret gibi gelir unsurları arasında adalet gözetilmeden vergilendirildiklerini düşündüklerinde vergi kaçırma eğiliminin arttığını kabul etmektedirler. Gelir unsurları arasında adaleti sağlayan bir vergi sisteminin oluşması önemli görülmektedir.
4. Ankete katılan mükelleflerce vergi oranlarının yüksek olduğunun algılanması ve artan oranlı vergi tarifesi vergi kaçırma eğilimini artırdığını ileri sürmektedirler. Politika yapıcılar tarafından bu algıları değiştirecek politika önlemlerinin alınması vergi kaçırma eğilimini azaltmada önemli görülmektedir.
5. Mükellefler tarafından vergi vermenin kutsal bir görev, vergi kaçırmanın yanlış bir davranış olarak algılanması ve mükelleflerin vergi

kaçırdıklarında toplum gözünde elde ettikleri saygınlıklarını kaybedeceklerinden korkmaları ve utanç duymalarının vergi kaçırma eğilimini azaltacağı ileri sürülmektedir. Bu sebeple toplumda vergi zihniyeti ve vergi ahlakını artırmaya yönelik politikaların izlenmesi yararlı olur.

6. Mükellefler kamu hizmetlerinden yararlanma oranları arttıkça vergi kaçırma eğiliminin azaldığını belirtmektedirler. Bu sebeple kamu hizmetlerinin tam ve etkin sunulmasını sağlayan politikalar geliştirilmesi hem toplumun memnuniyetini artırmada hem de vergi kaçırma eğilimini azaltmada önemlidir.
7. Ülkedeki adil gelir dağılımı, demokratik rejim ve vergi idaresinin etkin ve adil çalışması da vergi kaçırma eğilimini azaltan unsurlardır. Gayri safi milli hasılanın bireyler arasında dengeli dağılımını sağlamaya yönelik politikalar ve vergi idaresinin etkinliğini sağlamaya yönelik düzenlemeler yine vergi kaçırma eğiliminin azaltılmasında politika yapıcılar için dikkate alınmaya değer niteliktedir.
8. Çalışmada mükellefler tarafından vergi cezalarının ağır olmasının ve vergi denetimlerinin vergi kaçırma caydırıcı nitelikte oldukları belirtilmektedir. Bu durumda ülkemizde % 2 ile % 3 arasında değişen oranlarda olan vergi denetimlerinin artırılması gerekli görülmektedir. Vergi denetim organlarının daha etkin çalışmasını amaçlayan ve bu nedenle 646 sayılı kanun hükmünde kararname ile yeni oluşturulan Vergi Denetim Kurulu uygulaması vergi denetimi açısından önem arz etmektedir. Bütün denetim birimlerinin birleştirilerek vergi müfettişliği adı altında daha fonksiyonel olacağı ve denetimde ilerleme kaydedileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Abaan, Ernur Demir (1998), *Fayda Teorisi ve Rasyonel Seçimler*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği No: 2002/3, Ankara.

Acar, İ. A. ve Merter, M.E. (2005), “Türkiye’de 1990 Sonrası Dönemde Vergi Denetimi ve Vergi Denetiminde Etkinlik Sorunu”, *Maliye Dergisi*, ss. 5-27.

Akdoğan, Abdurrahman (1999), “Vergilendirme Politikası, Gelir ve İkame Etkileri Açısından İzlenebilecek Gelir Vergisi Politikasının Değerlendirilmesi”, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı: 2, s. 97-104.

Akdoğan, Abdurrahman (2006), *Kamu Maliyesi*, Gazi Kitabevi, 11. Baskı, Ankara.

Aktan, Can (2006), “Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı”, http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/vergi-psiko/vergi-psik.pdf, (Çevrimiçi), Erişim: 15/03/2009.

Aktan, Coşkun Can (2008), *Yeni İktisat Okulları*, Seçkin Yayınevi, 2. Baskı, Ankara.

Aktan, Coşkun Can ve Dileyici, Dilek (2001), “Kamu Ekonomisinde Karar Alma ve Oylama Yöntemleri”, *Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi*, Sayı 1, Yıl 1, http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/anayasal-iktisat/aktan-dileyici-oylama.pdf, (Çevrimiçi), Erişim: 11/06/2011.

Aktan, Coşkun Can, Dileyici, Dilek ve Saraç, Özgür (2002a), “Vergi Zulmüne Karşı Direnişin İki Yönü: Sivil İtaatsizlik ve Vergi İsyanı”, *Vergi, Zulüm ve İsyan*, Phoenix Yayınevi, Ankara.

Aktan, Coşkun Can, Dileyici, Dilek ve Saraç, Özgür (2002b), “Avrupa ve Amerikan Tarihinde Vergi İsyanları”, *Vergi, Zulüm ve İsyan*, Phoenix Yayınevi, Ankara.

Aktan, Coşkun Can, Dileyici, Dilek ve Saraç, Özgür (2002c), “Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları”, *Vergi, Zulüm ve İsyan*, Phoenix Yayınevi, Ankara.

Aktan, Coşkun Can, Dileyici, Dilek ve Saraç, Özgür (2006), “Vergilere Karşı Tepkiler ve Vergilerin Ahlaki ve Sosyo-Psikolojik Sınırları”, *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi*, Edit. Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, İstiklal Y. Vural, Seçkin Yayınevi.

Aktaşhoğlu, Hayrettin (1981), “Vergi Psikolojisi”, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Doktora Tezi.

Alalehto, Tage (2003), “Economic Crime: Does Personality Matter?”, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Vol. 47, No. 3, ss. 335-355.

Albayrak, Ali Sait (2005), “Çoklu Doğrusal Bağlantı Halinde En Küçük Kareler Tekniğinin Alternatifi Yanlı Tahmin Teknikleri ve Bir Uygulama”, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, ss. 105-126.

Allingham Michael G. ve Sandmo, Agnar (1972), “Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis”, *Journal of Public Economics*, Vol. 1, Issues 3-4, ss. 323-338.

Alm, James, Jackson, Betty R. ve McKee, Michael (1992), “Estimating the Determinants of Taxpayer Compliance with Experimental Data”, *National Tax Journal*, Vol. 45, No. 1, s.107-114.

Alm, James, McClelland, Gary H.ve Schulze, William (1992), “Why Do People Pay Taxes?”, *Journal of Public Economics*, Vol. 48, Issue 1, ss. 21-38.

Altunışık, Remzi vd., (2010), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, SPSS Uygulamalı*, Sakarya Yayıncılık, Geliştirilmiş 6. Baskı.

Andreoni, James, Erard, Brian ve Feinstein, Jonathan (1998), “Tax Compliance”, *Journal of Economic Literature*, Vol. 36, Issues 2, s. 818-860.

Backhaus, J. (2002), “Fiscal Sociology: What For?”, *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 61, No.1, s. 55-77.

Bağdigen, Muhlis ve Erdoğan, Arzu (2010), “Vergi Uygulamaları Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışlarının Tespiti: Zonguldak İli Örneği”, *Finans, Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt: 47, Sayı: 548, s. 95-111.

Balter, Harry Graham (1983), *Tax Fraud and Evasion*, Warren, Gorham & Lamont, Fifth Edition.

Baykara, Bekir (2009), *Teori ve Pratik Yönleriyle Vergi ve Vergi Ceza Hukuku*, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayınları, İstanbul.

Bayraklı, Hasan Hüseyin (1996), *Vergi Ceza Hukuku*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yayın No. 5, İİBF Yayın No. 4, Afyon.

Bayraklı, H. Hüseyin, Saruç, N. Tolga ve Sağbaş, İsa (2004), “Vergi Kaçırma Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Vergi Kaçaklarının Önlenmesi: Anket Çalışmasının Bulguları”, 19. Maliye Sempozyumu, Antalya.

Büyüköztürk, Şener (2010), *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı*, Pegem Akademi Yayınları, 12. Baskı, Ankara.

Becker, Gary S. (1968), “Crime and Punishment: An Economic Approach”, *The Journal of Political Economy*, Vol. 76, No. 2, s. 169-217.

Becker, Winfried, Büchner, Heinz-Jürgen ve Slesking, Simon (1987), “The Impact of Public Transfer Expenditures on Tax Evasion”, *Journal of Public Economics*, Vol. 34, ss. 243-252.

Bilici, Nurettin (2010), *Vergi Hukuku: Genel Hükümler, Türk Vergi Sistemi*, Seçkin Yayıncılık, 23. Bası, Ankara.

Block, M. K. ve Heineke, J. M. (1975), “A Labor Theoretic Analysis of the Criminal Choice”, *The American Economic Review*, Vol. 65, No. 3, s. 314-325.

Buonanno, Paolo (2003), “The Socioeconomic Determinants of Crime: A Review of Literature”, University of Milano-Bicocca, Department of Economics Working Papers No. 63, <http://dipeco.economia.unimib.it/repec/pdf/mibwpaper63.pdf>, (Çevrimiçi), Erişim: 03/02/2010.

Clotfelter, Charles T. (1983), “Tax Evasion and Tax Rates: An Analysis of Individual Returns”, *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 65, No. 3, s. 363-373.

Cowell, Frank A. (1985), “The Economic Analysis of Tax Evasion”, *Bulletin of Economic Research*, Vol. 37, No. 3, ss. 163-193.

Crane, Steven E. ve Nourzad, Farrokh (1990), “Tax Rates and Tax Evasion: Evidence from California Amnesty Data”, *National Tax Journal*, Vol. 43, No. 2, s. 189-199.

Çiçek, Halit (2006), *Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri (İstanbul İli Anket Çalışması)*, İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Yayın No: 65, <http://www.istanbulsmmmmodasi.org.tr/ekitap.asp> (Çevrimiçi), Erişim: 21/06/2010.

Çoban, Hilmi (2004), *Vergi Mükelleflerinin Vergi Karşısındaki Davranışları Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Denizli Örneği*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli.

Dell’Anno, Roberto (2009), “Tax Evasion, Tax Morale and Policy Makers Effectiveness”, *The Journal of Socio-Economics*, Vol. 38, s. 988- 997.

Devlet Planlama Teşkilatı (2006), *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)*, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf> (Çevrimiçi), Erişim: 04/06/2011.

Devlet Planlama Teşkilatı (2001), *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Kayıt Dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3455/oik614.pdf (Çevrimiçi), Erişim: 04/06/2011.

Donay, Süheyl (2008), *Ceza Mahkemesinde Yargılanan Vergi Suçları, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay ve Danıştay Kararları ile Karşılaştırmalı Olarak*, Beta Yayın A.Ş., 1. Bası, İstanbul.

Dönmezer, Sulhi (1994), *Kriminoloji*, Beta Basım, Yayım, Dağıtım A.Ş., 8. Bası, İstanbul.

Dönmezer, Sulhi ve Erman, Sahir (1994), *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, Cilt: 1, Beta Basım, Yayım, Dağıtım A.Ş, 11. Bası, İstanbul.

Edizdoğan, Nihat ve Özker, Niyazi (2003), *Türk Vergi Sistemi*, Ekin Kitabevi, Bursa.

Eide, Erling (1999), “Economics of Criminal Behavior”, *Encyclopedia of Law&Economics*, No: 8100, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=10464, (Erişim: 11/01/2010).

Erlich, Isaac (1973), “Participation in Illegitimate Activities: A Theoretical and Emprical Investigation”, *Journal of Political Economy*, Vol. 81, No. 3, s. 521-565.

Erlich, Isaac (1996), “Crime, Punishment, and the Market for Offenses”, *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 10, No. 1, s.43-67.

Eryılmaz, Bilal (2010), *Bürokrasi ve Siyaset, Bürokratik Yönetimden Etkin Devlete*, Alfa Yayınları.

Erard, Brian ve Feinstein, Jonathan S. (1994), “The Role of Moral Sentiments and Audit Perceptions in Tax Compliance”, *Public Finance/Finances Publiques*, Vol. 49, <http://www.jonathanfeinstein.com/PDFs/moral.pdf>, (Çevrimiçi), Erişim: 27/05/2011.

Eskişehir Vergi Dairesi Başkanlığı (2010), Mükellef Sayıları, <http://www.evdb.gov.tr/strateji/mukellef.htm>, (Çevrimiçi), Erişim: 03/04/2011.

Feinstein, Jonathan S. (1991), “An Econometric Analysis of Income Tax Evasion and its Detection”, *RAND Journal of Economics*, Vol. 22, No. 1, ss. 14-35.

Feld, Lars, P., Torgler, Benno ve Dong, Bin (2008), “Coming Closer? Tax Morale, Deterrence and Social Learning After German Unification”, QUT School of Economics and Finance, Working/Discussion Paper, No. 232.

Feld, Lars, P., Torgler, Benno ve Dong, Bin (2008), “Coming Closer? Tax Morale, Deterrence and Social Learning After German Unification”, QUT School of Economics and Finance, Working/Discussion Paper, No. 232.

Feld, Lars P. ve Frey, Bruno S. (2007), “Tax Compliance as the Result of a Psychological Tax Contract: The Role of Incentives and Responsive Regulation”, *Law&Policy*, Vol. 29, No. 1, ss. 102-120.

Feld, Lars P. ve Frey, Bruno S. (2002), “The Tax Authority and The Taxpayer: An Exploratory Analysis, Unpublished Manuscript, University of Zurich.

Feld, Lars P ve Kirchgassner, Gebhard (2000), "Direct Democracy, Political Culture, and the Outcome of Economic Policy: A Report on the Swiss Experience", *European Journal of Political Economy*, Vol. 16, ss. 287-306.

Frey, Bruno S.ve Feld, Lars P. (2002), "Deterrence and Morale in Taxation: An Empirical Analysis", *CESIFO Working Paper No. 760*.

Garofalo, Rafaele (1957), *Criminologia: Suç, Suçlu ve Ceza*, (Çev. Muhittin Göklü), Nurgök Matbaası, İstanbul.

Gelir İdaresi Başkanlığı, 2000 Yılı Faaliyet Raporu, 2000 Yılı Vergi İnceleme Sonuçları, s. 95, <http://www.gib.gov.tr/fileadmin/faaliyetraporlari/2000/denetim.pdf>, (Çevrimiçi), Erişim: 22/02/2011.

Gelir İdaresi Başkanlığı, 2004 Yılı Faaliyet Raporu, Faal Mükellef Sayıları, <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=107>, (Çevrimiçi), Erişim: 25/05/2011.

Gelir İdaresi Başkanlığı, 2008 Yılı Faaliyet Raporu, Faal Mükellef Sayıları, <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=107>, (Çevrimiçi), Erişim: 25/05/2011.

Gelir İdaresi Başkanlığı, 2009 Yılı Faaliyet Raporu, Faal Mükellef Sayıları, <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=107>, (Çevrimiçi), Erişim: 25/05/2011.

Gelir İdaresi Başkanlığı, Vergi İstatistikleri, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_1.xls.htm, (Çevrimiçi), Erişim: 15/06/2010.

Gelir İdaresi Başkanlığı, Genel Bütçe Gelirleri Tahsilatı, Toplam Vergi Hasılatı (2000-2009), http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_1.xls.htm, (Çevrimiçi), Erişim: 27/04/2011.

Gelir Kontrolörleri Derneği, Vergi İnceleme Sonuçları (2000 – 2009), <http://www.gkd.org.tr/gelkont.asp?ss=13>, (Çevrimiçi), Erişim: 22/02/2011.

Gerxhani, Klarita ve Schram, Arthur (2006), "Tax Evasion and Income Source: A Comparative Experimental Study", *Journal of Economic Psychology*, Vol. 27, ss. 402-422.

Giddens, Anthony (2000), *Sosyoloji*, Ayraç Yayınevi, Ankara.

Gök, A. Kerim (2007), "Vergi Direncinin Gelişimi", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 1, s. 143-163.

Grogger, Jeff (1998), "Market Wages and Youth Crime", *Journal of Labor Economics*, Vol.16, No. 4, ss. 756-791.

Gujarati, Damodar N. (2006), *Temel Ekonometri*, Çev. Ümit Şenesen ve Gülay Günlük Şemesen, Literatür Yayıncılık, İstanbul.

Gümüş, Erdal (2004), "Crime in Urban Areas: An Emprical Investigation", *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Vol. 4, No. 7, s. 98-109.

Güvel, Alper (2005), "Ekonomik Suç Kavramı ve Ekonomik Suçlar", *Ekonomik Suç ve Ceza Sempozyumu*, Ankara.

Hızlı, Yılmaz (1984), *Türk Vergi Hukukunda Kaçakçılık Suçu*, Kazancı Yayınları, Ankara.

Işık, Nihat ve Acar, Mustafa (2003), "Kayıtdışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 21, s. 117-136.

Keel, Robert (2005), "Rational Choice and Deterrence Theory", <http://www.umsl.edu/~keelr/200/ratchoc.html>, (Çevrimiçi), Erişim: 23.01.2011.

Kırbaş, Sadık (2004), *Vergi Hukuku, Temel Kavramlar, İlkeler ve Kurumlar*, Siyasal Kitabevi, 16. Bası, Ankara.

Kızılot, Şükrü vd. (2006), *Vergi Hukuku*, Yaklaşım Yayıncılık.

Kim, Jae-On ve Mueller, Charles W. (1978), *Introduction to Factor Analysis: What it is and How to Do it*, Sage Publications, Series: Quantitive Applications in the Social Sciences.

Kirchler, Erich (1997), "The Burden of New Taxes: Acceptance of Taxes as a Function of Affectedness and Egoistic Versus Altruistic Orientation", *Journal of Socio-Economics*, Vol. 26, No. 4, ss. 421-437.

Kocahanoğlu, Osman Selim (1983), *Vergi Suçları, Vergi Cezaları ve Kurtulma Yolları*, Yaylacılık Matbaası, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul.

Lewis, Alan (1979), "An Emprical Assesment of Tax Mentality", *Public Finance*, Vol. 34, No. 2, s. 245-257.

Lochner, Lance (2004), "Education, Work and Crime: A Human Capital Approach", *International Economic Review*, Vol. 45, No. 3, ss. 811-843.

McGee, Robert W ve Tyler, Michael (2006), "Tax Evasion and Ethics: A Demographic Study of 33 Countries", *Andreas School of Business Working Paper*, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=940505, (Çevrimiçi), Erişim: 11/01/2010.

McLure, M. (2005), "Approaches to Fiscal Sociology", Ed. Jürgen G. Backhaus, *Essays on Fiscal Sociology*, Cilt 1, s. 39-50, Peter Lang, Germany.

Mutlu, Abdullah (2009), *Tanzimat'tan Günümüze Türkiye'de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi*, Maliye Bakanlığı, Strateji geliştirme Başkanlığı Yayınları, Yayın No: 2009/390.

Mutluer, Kamil (1979), *Vergi Ceza Hukuku*, Eskişehir EİTİA Yayınları, Yayın No. 214.

Mutluer, Kamil (2006), *Vergi Genel Hukuku*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, No. 121, 1. Basım, İstanbul.

Nadaroğlu, Halil (2000), *Kamu Maliyesi Teorisi*, Beta Yayınevi, 11. Baskı, İstanbul.

Nerre, Birger (2004), "Modelling Tax Culture", European Public Choice Society Annual Meeting, 15-18 April 2004, Berlin,
<http://www.diw.de/documents/dokumentenarchiv/17/41444/Paper-192.pdf>, Çevrimiçi, Erişim: 11/01/2011.

Orviska, Marta ve Hudson, John (2002), "Tax Evasion, Civic Duty and Law Abiding Citizen", *European Journal of Political Economy*, Vol. 19, ss. 83-102.

Öncel, Mualla, Kumrulu, Ahmet ve Çağan, Nami (2001), *Vergi Hukuku*, Turhan Kitabevi, 9. Baskı, Ankara.

Özkiraz, Ahmet (2000), *Sabri F. Ülgener'de Zihniyet Analizi*, A Yayınevi.

Pommerehne, Werner W. ve Weck-Hannemann, Hannelore (1996), "Tax rates, Tax administration and Income Tax Evasion in Switzerland", *Public Choice*, Vol. 88, ss. 161-170.

Read, Daniel (2004), "Utility Theory From Jeremy Bentham To Daniel Kahneman", London School of Economics and Political Sciences, Working Paper No: LSEOR 04-64,
<http://www.lse.ac.uk/collections/operationalResearch/pdf/working%20paper%20OR64.pdf>, (Çevrimiçi), Erişim: 23.01.2011.

Riahi-Belkaoui, Ahmed (2004), "Relationship Between Tax Compliance Internationally and Selected Determinants of Tax Morale", *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, Vol. 13, ss. 135-143.

Riahi-Belkaoui, Ahmed (2008), "Bureaucracy, Corruption and Tax Compliance", *Taxation and Public Finance in Transition and Developing Economies*, Edit. Robert W. McGee, Springer.

Richardson, Grant (2006), "Determinants of Tax Evasion: A Cross-Country Investigation", *Journal of International Accounting Auditing & Taxation*, Vol. 15, ss. 150-169.

Ritter, Jay. R. (2003), "Behavioral Finance", *Pasific- Basin Finance Journal*, Vol. 11, s. 429-437.

Roth, J., Scholz, J.T., ve Witte, A.T. (1989), *Taxpayer Compliance*, Vol.1: An Agenda for Research, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Saraçoğlu, Fatih (2008), "Anket Sonuçları Çerçevesinde Vergi Oranlarının Kaçakçılık Üzerine Etkilerinin Analizi", *Vergi Dünyası*, Sayı: 326, ss. 109-120.

Schnellenbach, Jan (2006), "Tax Morale and Taming of Leviathan", *Constitutional Political Economy*, Vol. 17, No. 2, ss. 117-132.

Schoemaker, Paul J. H. (1982), "The Expected Utility Model: Its Variants, Purposes, Evidence and Limitations", *Journal of Economic Literature*, Vol. 20, No. 2, ss. 529-563.

Scott, John (2000), "Rational Choice Theory", *Understanding Contemporary Society: Theories of Present*, Ed. Browning, G., Halcli, A. ve Webster, F., Sage Publications, ss. 126-138.

Sheffrin, Steven M. ve Triest, Robert K. (1992), "Can Brute Deterrence Backfire? Perceptions and Attitudes in Taxpayer Compliance", *Why People Pay Taxes*, Edit. Joel Slemrod, University of Michigan Press, Ann Arbor, <http://cdn.law.ucla.edu/SiteCollectionDocuments/missing%20files/can%20brute%20deterrence%20backfire--perceptions%20and%20attitudes%20in%20taxpayer%20compliance.pdf>, (Çevrimiçi), Erişim: 27/05/2011.

Snow, Arthur ve Warren Jr., Ronald S. (2005), "Tax Evasion under Random Audits with Uncertain Detection", *Economic Letters*, Vol. 88, s. 97-100.

Spicer, M. W. ve Lundstedt, S. B. (1976), "Understanding Tax Evasion", *Public Finance/Finances Publiques*, Vol. 31, No. 2, ss. 295-305.

Spicer, Michael W. ve Becker, Lee A. (1980), "Fiscal Inequity and Tax Evasion: An Experimental Approach", *National Tax Journal*, Vol. 33, No. 2, ss. 171-175.

Srinivasan, T. N. (1972), "Tax Evasion: A Model", *Journal of Public Economics*, Vol. 2, ss. 339-346.

Şenyüz, Doğan (2005), *Vergi Ceza Hukuku*, Ekin Kitabevi, 3. Baskı, Bursa.

Torgler, Benno (2003), "Is Tax Evasion Never Justifiable?", *Tax Morale: Theory and Empirical Analysis of Tax Compliance*, Dissertation, der Universität Basel, s.153-177.

Torgler, Benno (2005), "Tax Morale and Direct Democracy", *European Journal of Political Economy*, Vol. 21, s. 525-531.

Torgler, Benno ve Schaltegger, Christoph A. (2005), "Tax Morale and Fiscal Policy", CREMA Working Paper Series, Series No: 2005-30.

Trasberg, Viktor (2004), "Tax Administration and Shadow Economy In EU New Members", Societa Italiana Di Economia Pubblica, Working Paper, No. 313, <http://www-3.unipv.it/websiep/wp/313.pdf>, (Çevrimiçi), Erişim: 25/04/2011.

Tresch, Richard W. (2008), *Public Sector Economics*, Palgrave Macmillan.

Tuay, Elif ve Güvenç, İnci (2007), "Türkiye'de Mükelleflerin Vergiye Bakışı", Gelir İdaresi Başkanlığı Yayın No: 51.

Tuncer, M., (2005), "Vergi Yardımcılarının Vergi Uyumuna Etkisi", *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7/1, s. 217-228.

Turhan, Salih (1998), *Vergi Teorisi ve Politikası*, Filiz Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul.

Türk Dil Kurumu, İktisat Terimleri Sözlüğü, Gelir Kavramı, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, (Çevrimiçi), Erişim: 27/04/2011.

Türkiye İstatistik Kurumu, 2000-2009 Cari Fiyatlarla GSYİH (İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Temel Fiyatlarla), http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=55&ust_id=16, (Çevrimiçi), Erişim: 27/04/2011.

Türkiye İstatistik Kurumu (2009), Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, Haber Bülteni, Sayı: 41, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8448>, (Çevrimiçi), Erişim: 15/03/2011.

Türkiye İstatistik Kurumu (2010), Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, Eskişehir İl/İlçe Nüfusu, http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&ENVID=adnksdb2Env&report=turkiye_il_koy_sehir.RDF&p_il1=26&p_kod=2&p_yil=2010&p_dil=1&desformat=pdf, (Çevrimiçi), Erişim: 03/04/2011.

Türkkan, Erdal (2005), "Türkiye'de ve Dünyada Ekonomik Suçlar", Ekonomik Suç ve Ceza Sempozyumu, Ankara.

Ülgener, Sabri F. (1981), *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Der Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Ünver, Mustafa ve Bakırtaş, İbrahim (2008), "Suçun Ekonomik Analizi: Genel Bir Değerlendirme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 20, s. 35-56.

Üzeltürk, Hakan (2005), “Ekonomik Suçlar ve Vergiler”, Ekonomik Suç ve Ceza Sempozyumu, Ankara.

Üzeltürk, Hakan (2009), “Vergi Kaçakçılarında Hapis Cezası”, http://www.resulkurt.com/artikel.php?artikel_id=1942, (Çevrimiçi), Erişim: 30.03.2011.

Yıldırım, Kemal ve Karaman, Doğan (2005), *Makroekonomi*, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, Yayın No: 145.

Zenginobuz, Ünal E., vd. (2009), Vergi, Temsiliyet ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Türkiye’de Vatandaşların Algıları, Sonuç Raporu.

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu

213 Sayılı Vergi Usul Kanunu

193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu

Sayın Katılımcı;

Bu anket ile vergi mükelleflerinin vergi kaçırma eğilimlerini etkileyen faktörlerin araştırılması amaçlanmaktadır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kişisel bilgilere ilişkin sorular bulunmaktadır. İkinci bölüm ise vergi kaçırma eğilimini etkileyebilecek faktörler esas alınarak oluşturulmuştur. Katılımcılardan kimlik bilgileri istenmemektedir. Katılımcıların anket sorularına verecekleri cevaplar, sadece çalışma amaçları doğrultusunda kullanılacak ve hiçbir kamu kurumuyla paylaşılmayacaktır. Bu sebeple katılımcıların sorulara içtenlikle cevap vermeleri gerçekçi sonuçlara ulaşılması açısından son derece önemlidir. Çalışmaya katılımınız için şimdiden teşekkür ederim.

Arş. Gör. Gamze ÖZ

Birinci Bölüm

Bu bölümde kişisel bilgiler ile ilgili bir takım sorular bulunmaktadır. Lütfen size uygun olan seçeneği (x) işareti koyarak doldurunuz.

1. Yaşınız;

10-20 21-30 31-40 41-50 51-60 61-70 71 ve yukarı

2. Cinsiyetiniz;

Erkek Kadın

3. Medeni durumunuz;

Evli Bekâr Boşanmış Dul Eşinden ayrı yaşıyor

4. Çocuk sayınız;

Yok 1 2 3 4 ve yukarı

5. Eğitim seviyeniz;

İlkokul Ortaokul Lise Yüksekokul Üniversite Yüksek Lisans

Doktora Diğer

6. Mesleğiniz;

Tüccar Sanayici Küçük Esnaf Kamu Çalışanı Çiftçi Serbest Meslek Erbabı

Kira Geliri Sahibi İşçi Diğer

7. Aylık gelir düzeyiniz;

600 TL'den az 601-1.500 TL 1.501-2.500 TL 2.501-5.000 TL

5.001-10.000 TL 10.001-20.000 TL 20.001-50.000 TL 50.001-100.000 TL

100.001-200.000 TL Diğer

Açıklama: Bu bölümdeki sorular genel olarak mükelleflerin vergi kaçırma eğilimlerini etkileyebilecek faktörleri ölçmeye yöneliktir. Bu amaçla beş seçenekten oluşan sorular oluşturulmuştur. Lütfen sorulara ilişkin görüşlerinizi belirtirken her bir soruyu en olumludan (kesinlikle katılıyorum), en olumsuz (kesinlikle katılmıyorum) doğru değerlendirerek, size göre en uygun seçeneği (x) işareti ile doldurunuz.	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1. Vergi vermek kutsal bir görev olarak algılandığında vergi kaçırma eğilimi azalır.					
2. Vergi kaçakçılığı ile saygınlığın kaybedilmesi olasılığının yüksekliği vergi kaçırma eğilimini azaltmaktadır.					
3. Vergi kaçırmanın yanlış bir davranış olduğu ve sonucunda suçluluk duygusunun hissedilmesi vergi kaçırma eğilimini azaltır.					
4. Vergi mükelleflerinin, “toplumdaki herkes vergi kaçırıyor” yönündeki düşüncesi, vergi kaçırma eğilimini artırmaktadır.					
5. Vergi sisteminin adaletsiz olduğu düşünüldüğünde vergi kaçırma eğilimi yükselir.					
6. Hissedilen vergi yükünün ağır olması vergi kaçırma eğilimini artırır.					
7. Vatandaşların kendi çıkarları doğrultusunda vergi vermeme eğilimi göstermesi normal bir davranıştır.					
8. Süreklilik göstermeyen gelir elde edip bu nedenle ödeme güçlüğü çekenlerin vergi kaçırması normal bir davranıştır.					
9. Vergi mükellefleri vergi kaçırmanın potansiyel fayda ve muhtemel maliyetlerini mukayese ederek karar verirler.					
10. Risk almayı seven vergi mükelleflerinin vergi kaçırma eğilimleri yüksek olur.					
11. Vergi mükelleflerince devletin sunduğu kamu hizmetlerinden yararlanma arttıkça vergi kaçırma eğilimi giderek azalır.					
12. Adaletli gelir dağılımının varlığının algılanması vergi kaçırma eğilimini azaltır.					
13. Gelişmiş ülkelerde vergi kaçırma eğilimi az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksek olur.					
14. Gelir unsurları (ticari kazanç, zirai kazanç, ücret, serbest meslek kazancı gibi), dikkate alınarak vergilendirmede adalet gözetilmediğinin algılanması halinde vergi kaçırma eğilimi yükselir.					
15. Gelir seviyesi arttıkça vergi kaçırma eğilimi yükselir.					
16. Vergisini muhasebeci/mali müşavir aracılığıyla ödeyen mükelleflerin vergi kaçırma eğilimleri azalır.					
17. Kayıt dışı ekonominin varlığı vergi kaçakçılığını artıran en önemli faktörlerden biridir.					
18. Erkek vergi mükelleflerinin bayanlara göre vergi kaçırma eğilimleri daha yüksek olur.					
19. Evli vergi mükelleflerinin bekârlara göre vergi kaçırma eğilimleri daha yüksek olur.					
20. Mükelleflerin yaşları ilerledikçe vergi kaçırma eğilimleri azalır.					
21. Eğitim seviyesi arttıkça vergi kaçırma eğilimi artar.					
22. Demokratik rejimlerde vergi kaçırma eğilimi daha düşük olur.					
23. Kamu görevlilerinin ya da siyasetçilerin kamu gelir ve harcamalarını kişisel çıkarları doğrultusunda kullanma eğilimi varsa vergi kaçakçılığı kabul edilebilir bir davranış olur.					
24. İktidar partisi ile aynı siyasi görüşü paylaşan vergi mükelleflerinin vergi kaçırma eğilimleri diğer mükelleflere göre daha az olur.					
25. Artan oranlı vergi tarifesi vergi kaçırma eğilimini yükseltir.					
26. Vergi oranlarının yüksek olduğunun algılanması vergi kaçırma eğilimini artırır.					
27. Vergi kaçakçılığı suçu için öngörülen cezaların nispeten ağır olması vergi kaçırma eğilimini azaltır.					
28. Vergi idaresinin vergi mükelleflerini tam bilgiyle donatması vergi kaçırma eğilimini azaltır.					
29. Vergi idaresinin etkin ve adaletli çalıştığıının algılanması vergi kaçırma eğilimini azaltır.					
30. Vergi denetimi ile vergi kaçırma eğilimi arasında ters yönlü bir ilişki vardır.					
31. Vergi gelirlerinin yerinde kullanılmadığının algılanması vergi kaçırma eğilimini artırır.					

Ek 2.1. M₁'e Ait VIF Değerleri

Model	Correlations		Collinearity Statistics		
	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
Vergisel ve Mali Faktörler	,000	,070	,065	,944	1,059
Ekonomik Faktörler	,002	-,106	-,099	,925	1,082
Yaş	-,166	-,042	-,039	,652	1,534
Cinsiyet	-,028	-,089	-,082	,901	1,110
Medeni Durum	,110	,065	,060	,877	1,140
Eğitim	-,191	-,128	-,119	,830	1,205
AylıkGelirDüzeyi	-,327	-,255	-,244	,626	1,598

Ek 2.2. M₂'ye Ait VIF Değerleri

Model	Correlations		Collinearity Statistics		
	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
Siyasi Faktörler	-,001	,035	,033	,972	1,029
İdari – Yönetmel Faktörler	,000	,089	,083	,924	1,082
Yaş	-,166	-,043	-,040	,655	1,526
Cinsiyet	-,028	-,079	-,073	,907	1,103
Medeni Durum	,110	,056	,052	,870	1,150
Eğitim	-,191	-,121	-,113	,840	1,191
AylıkGelirDüzeyi	-,327	-,246	-,236	,627	1,595

Ek 2.3. M₃'e Ait VIF Değerleri

Model	Correlations			Collinearity Statistics	
	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
Ekonomik Faktörler	,002	-,110	-,102	,922	1,085
İdari – Yönetmel Faktörler	,000	,096	,089	,920	1,087
Yaş	-,166	-,045	-,042	,657	1,522
Cinsiyet	-,028	-,087	-,081	,901	1,110
Medeni Durum	,110	,052	,048	,884	1,132
Eğitim	-,191	-,125	-,116	,839	1,192
AylıkGelirDüzeyi	-,327	-,263	-,252	,600	1,666

Ek 2.4. M₄'e Ait VIF Değerleri

Model	Correlations			Collinearity Statistics	
	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
Demografik Faktörler	,001	-,111	-,103	,874	1,144
İdari – Yönetmel Faktörler	,000	,099	,092	,916	1,092
Yaş	-,166	-,040	-,037	,658	1,520
Cinsiyet	-,028	-,069	-,063	,900	1,111
Medeni Durum	,110	,049	,045	,883	1,133
Eğitim	-,191	-,113	-,105	,837	1,195
AylıkGelirDüzeyi	-,327	-,267	-,256	,573	1,745

Ek 2.5. M₅'e Ait VIF Değerleri

Model	Correlations			Collinearity Statistics	
	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
Vergisel ve Mali Faktörler	,000	,076	,070	,942	1,062
Ekonomik Faktörler	,002	-,116	-,108	,918	1,090
Demografik Faktörler	,001	-,115	-,107	,873	1,145
Yaş	-,166	-,041	-,038	,652	1,535
Cinsiyet	-,028	-,080	-,074	,895	1,117
Medeni Durum	,110	,063	,058	,876	1,141
Eğitim	-,191	-,122	-,113	,827	1,209
AylıkGelirDüzeyi	-,327	-,277	-,265	,571	1,750

Ek 2.6. M₆'ya Ait VIF Değerleri

Model	Correlations			Collinearity Statistics	
	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
Demografik Faktörler	,001	-,112	-,104	,873	1,145
Siyasi Faktörler	-,001	,038	,035	,971	1,029
İdari –Yönetmel Faktörler	,000	,100	,092	,916	1,092
Yaş	-,166	-,042	-,039	,655	1,526
Cinsiyet	-,028	-,069	-,064	,900	1,112
Medeni Durum	,110	,053	,049	,869	1,151
Eğitim	-,191	-,114	-,106	,836	1,196
AylıkGelirDüzeyi	-,327	-,268	-,256	,573	1,745

Ek 2.7. M₇'ye Ait VIF Değerleri

Model	Correlations			Collinearity Statistics	
	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
Vergisel ve Mali Faktörler	,000	,071	,066	,944	1,060
Ekonomik Faktörler	,002	-,107	-,100	,924	1,082
Siyasi Faktörler	-,001	,038	,035	,971	1,030
Yaş	-,166	-,044	-,041	,649	1,540
Cinsiyet	-,028	-,089	-,083	,901	1,110
Medeni Durum	,110	,069	,064	,863	1,159
Eğitim	-,191	-,129	-,120	,829	1,206
AylıkGelirDüzeyi	-,327	-,255	-,244	,626	1,599

Ek 2.8. M₈'e Ait VIF Değerleri

Model	Correlations			Collinearity Statistics	
	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
Vergisel ve Mali Faktörler	,000	,075	,069	,942	1,062
Ekonomik Faktörler	,002	-,113	-,105	,920	1,087
İdari – Yönetmel Faktörler	,000	,100	,093	,918	1,089
Yaş	-,166	-,038	-,035	,650	1,537
Cinsiyet	-,028	-,084	-,078	,899	1,113
Medeni Durum	,110	,060	,055	,874	1,144
Eğitim	-,191	-,132	-,123	,829	1,207
AylıkGelirDüzeyi	-,327	-,271	-,259	,590	1,695

Ek 2.9. M₉' Ait VIF Değerleri

Model	Correlations		Collinearity Statistics		
	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
Ekonomik Faktörler	,002	-,111	-,103	,921	1,086
Siyasi Faktörler	-,001	,038	,035	,971	1,030
İdari – Yönetmel Faktörler	,000	,097	,090	,920	1,087
Yaş	-,166	-,047	-,044	,655	1,528
Cinsiyet	-,028	-,088	-,082	,900	1,111
Medeni Durum	,110	,057	,052	,870	1,150
Eğitim	-,191	-,126	-,117	,839	1,192
AylıkGelirDüzeyi	-,327	-,264	-,252	,600	1,666

Ek 2.10. M₁₀'a Ait VIF Değerleri

Model	Correlations		Collinearity Statistics		
	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
Ekonomik Faktörler	,002	-,122	-,112	,914	1,094
Demografik Faktörler	,001	-,123	-,113	,866	1,154
İdari – Yönetmel Faktörler	,000	,109	,101	,911	1,098
Yaş	-,166	-,045	-,041	,657	1,522
Cinsiyet	-,028	-,078	-,072	,895	1,118
Medeni Durum	,110	,048	,044	,883	1,133
Eğitim	-,191	-,118	-,109	,836	1,196
AylıkGelirDüzeyi	-,327	-,287	-,275	,544	1,838

